У САСТАВУ 16. ДИВИЗИЈЕ И БОРБЕ У ИСТОЧНОЈ БОСНИ

Нрајем лета и почетком јесени 1943. године, савезници су на европском и далекоисточном ратишту имали иницијативу у својим рукама и постигли значајне победе. Црвена армија је средином године присилила Немце на повлачење ка Дњепру; Американци и Британци су освојили више острва у спољној одбрани Јапана, а у Европи 17. августа и Сицилију; 8. септембра фашистичка Италија је званично капитулирала. Ови успеси савезника допринели су општем јачању и порасту антифашистичких снага у свету и убеђењу у коначни слом хитлеровске коалиције.[1]

Предвиђајући неповољан развој догађаја у Италији, Хитлер је још 26. јула, одмах по уклањању Мусолинија, издао директиву за одбрану Балкана, а немачка Врховна команда убрзо је израдила план (»Асћзе«) којим је предвиђено разоружање италијанске војске, поседање територије коју су држали и самостално настављање рата у Италији и на Балкану. У том циљу у Београду је формиран Штаб групе армија „Ф", на челу са фелдмаршалом Максимилијаном фон Вајксом, који је уједно постављен и за врховног команданта Југоистока. Њему су биле потчињене све немачке, део италијанских и бугарске окупационе снаге на Балкану. Надлежност дотадашњег врховног команданта Југоистока, генерала Александра Лера, ограничена је на групу армије „Е" и Грчку.[2]

Одмах по капитулацији Италије јединице Народноослободилачке војске Југославије предузеле су операције за заузи-

[1] „Ослободилачки рат народа Југославије 1941-1945", књ. 1, стр. 525 и 526 (убудуће: „Ослободилачки рат").
[2] Исто, стр. 527.

мање обале и залеђа Јадрана и приступиле разоружању италијанских снага у западном делу земље. У исто време и Немци су отпочели наступање ка јадранокој обали, сходно плану »Асћзе«. У првој етапи ових операција, које су извођене до краја септембра, иницијативу су имале јединице НОВЈ, које су ослободиле многе градове, већи део територије дуж обале и разоружале многе италијанске јединице. У другој и трећој етапи ОВИХ операција иницијативу су имале немачке јединице.'

У то време, после одласка главнине са Врховним штабом, у источној Босни оперисале су 16. војвођанска и 17. источнобосанска дивизија, затим Мајевачки и Бирчански, а нешто каеније и Романијски одред. Период август-септембар протекао је у непрекидној активности ових јединица против немачких, усташких, домобранских и четничких јединица.

Половином септембра из централне у источну Босну дошао је Штаб 1. (доцније 3.) босанског корпуса заједно са 2. крајишком бригадом.[4] Под његову команду стављене су све јединице на територији источне Босне, а 16. дивизија само привремено. Тако је у надлежност корпуса, поред централне ушла и источна Босна. Сходно директиви ВШ, датој још раније, Корлус је требало да обезбеди ^обру везу са јединицама НОВ у Срему, Славонији, Херцеговини, Србији, Санџаку и Црној Гори; да развије живу борбену активност на добијеној оперативној просторији, а посебну пажњу да обрати рушењу комуникација и пруге Брод – Сарајево и Добој – Тузла; да овлада сектором Романије, обезбеди територију Шековића, Мајевице и Семберије и омогући прилив нових бораца са територије Срема, и да борбеном активношћу својих јединица омогући формирање нових партизанских одреда и бригада.[5]

У духу те директиве ВШ, Штаб 1. корлуса је још раније наредио 16. дивизији и Мајевичком одреду да дејствују на територији Мајевице и Семберије; 17. дивизију оријентисао је према Требави и Посавини да ову територију очисте од четника и легионара, а 16. дивизија да обезбеди сигурну везу

[3] Исто, стр. 534.

[4] Командант корпуса Коста Нађ, а политички комесар Владо Поповић.

[5] П. Грујић, н. д., стр. 45—47; Архив ВИИ, кут. 7-А, рег. бр. 35-1.

са Сремом ради неометаног пребацивања добровољаца, хране и опреме у источну Босну.

У данима доласка Штаба корпуса и 2. крајишке бригаде, војно-политичка ситуација на територији источне Босне, захваљујући претходним дејствима 17. и 16. дивизије и Мајевичког одреда, била је врло повољна за НОП. Још у периоду август-септембар ослобођена су многа већа места и вароши: Бијељина, Босански Шамац, Модрича, Градачац, Грачаница, Власеница, Кладањ, Сребреница и Зворник и формирани Озренски, Требавски, Посавски и Романијски партизански одред (поред већ постојећег Мајевичког и Бирчанског), а у другој половини септембра и 16. муслиманска бригада. У дотадашњим борбама разбијене четничке снаге, муслиманска милиција и легионари нису представљали више озбиљног противника за јединице НОВ и ПОЈ. А када је отпочела немачка операција по плану ,,Аксе" извучене су и немачке јединице, чиме су ослабљени преостали гарнизони у источној Боени: Тузла, Бијељина и Брчко које су углавном држале усташке и домобранске јединице. Сем тога, у ослобођеним местима ликвидиранз је власт непријатеља, а новоизабрани НОО развили су, уз помоћ партијских организација, живу политичку активност код становништва. Тиме су створени повољни уолови да се непријатељ и у овим гарнизонима нападне и ликвидира.[6]

ОСЛОБОБЕЊЕ БИЈЕЉИНЕ И ТУЗЛЕ

а) Ослобођење Бијељине

Сходно добијеној директиви од Штаба корпуса, Штаб 16. дивизије је одлучио да са потчињеним јединицама прво нападне непријатељеку посаду у Бијељини, чије је коначно ослобођење било од изванредног значаја по даљи развој НОП-а у Семберији. Напад на Бијељину уследио је пошто је непријатељ претходно протеран из Цапарда (14. 9. 1943.) и Босанске Раче (16. 9. 1943). Тако би се ослобођењем Бијељине успоставила нормална веза од Срема преко Семберије и Мајевице

[6] Зборник 1У/17, док. 77, стр. 177 и док. 199, стр. 460; Зборник „Источна Босна у НОБ", стр. 93 и 94.

до Шековића и организовао безбедан дотур хране и опремз из Срема до болница и база у Шековићима.

У то време у Бијељини ее налазио 2. батаљон 8. домобранеког ловачког пука (без 7. еатније)[7] и 5. домобрански добровољачки батаљон (5. Домдо бојна). Док је 2. батаљон 8. ловачког пука имао задатак да брани утврђен логор и центар града, 5. домобрански добровољачки батаљон требало је да брани спољни одбрамбени појас града.[8] Иначе Бијељина је била добро припремљена за одбрану, њена спољна одбрана била је организована оистемом ровова и бункера пољског типа, а центар града и домобрански логор системом бетонских бункера. Посада је била наоружана пушкама, аутоматима, са више пушкомитраљеза, митраљеза и минобацача, снабдевена већом количином муниције. Но, и поред тога, посада Бијељине се није осећала сигурном, па је још пре напада јединица НОВЈ, команда 3. ловачког здруга предлагала вишој команди да се посада из Бијељине повуче у Брчко. Али, то није било прихваћено.[9]

Штаб 16. дивизије одлучио је да напад на непријатеЈВеку посаду у Бијељини изврше тек пристигла из Срема 3. војвођанска бригада, МајевичкЛ НОП одред и 2. војвођанска бригада. При томе је 3. војвођанска бригада имала да напада са севера и северозапада у захвату комуникација Боеанска Рача – Бијељина, Црнљилово – Бијељина и Брчко – Бијељина (преко с. Брезовог Поља и с. Кораја); Мајевички НОП одред са запада у захвату комуникације Сухопоље – Хасе – Бијељина, а 2. војвођанска бригада са југа и истока у захвату комуникација Јања – Бијељина и с. Петрово Поље – Бијељина.[10] Пошто су се главни објекти одбране непријатеља налазили у северном и североисточном делу града, и због процене да је за непријатеља најповољнији правац за пробој и извдачење према свом матичном и најближем гарнизону - Брчком, 3. војвођанска бригада требало је да одигра одлучујућу улогу у

[7] 7. чета (сатнија) 2. батаљона 8. ловачког пука била је лоцирана у Бос. Рачи. Приликом напада на Бос. Рачу, уз претрпљене губитке, она се повукла у Винковце где је ушла у састав 1. батаљона истог пука (Зборник 1У/17, док. 224, стр. 534).

[8] Зборник 1У/17, док. 224, стр. 535 и 536.

[9] Исто, стр. 535.

10 Зборник 1У/19, док. 28, стр. 95.

нападу и ликвидацији непријатељских снага. Предвиђено је да напад отпочне једновремено са свим јединицама, 23. септембра 1943. у 20 часова.

На састанку Штаба бригаде са штабовима батаљона одлучено је да 2. батаљон напада дуж пута и железничке пруге Бос. Рача – Бијељина са полазних положаја јужно од с. Дворова; 3. батаљон десно од њега у захвату пута Црњелово – Бијељина са полазног положаја јужно с. М. Обарска; 1. батаљон дуж пута Брезово Поље – Бијељина са полазног положаја источно од с. В. Обарсна, а 4. батаљон да буде у обезбеђењу напада са правца Брезовог Поља и Брчког. Веза са 2. војвођанском бригадом одржава се преко 2. батаљона, а преко 1. батаљона са Мајевичким НОП одредом.

У току 23. септембра, непријатељ је већ у 12 часова био информисан о непосредном приближавању граду јединипа НОВЈ, а у 14 чаоова је открио да се наше јединице налазе у кукурузима, око 600 м, око града. У том тренутку спустио се и један авион, па је командант гарнизона известио вишу команду о непосредној опасности и тражио да се бомбардују околна села, где је претпостављао да се налазе јединице НОВЈ. Тим авионом побегли су срески и градски начелник.[11]

Напад је отпочео са пола часа закашњења (у 20,30 часова) са неуједначемим темпом продирања свих јединица.[12] Неке су јединице пре доспеле до главних одбрамбених објеката непријатеља, а неже касније, што је зависило од држања људства 5. домобранског добровољачког батаљона на спољној одбрани, од којих су неки, предосећајући опасност, још у току дана напустили положаје, а неки непосредно пред напад под изговором да иду на молитву у џамију. У ствари, уплашени одлазили су кућама, скривали оружје и пресвлачили се у цивилна одела.[13] У првом налету батаљони 3. бритаде разбили су спољну одбрану и до поноћи се пробили до центра града. Ту су заустављени снажном митраљеском и минобацачком ватром испред бетонских бункера на раскрсници Бијељина – Бос. Рача и Бијељина – Н. Село, испред силоса и утврђеног логора. Сви покушаји батаљона који су до зоре извршили ви-

[11] Зборник 1У/17, док. 224 ,стр. 536.
[12] Исто; Зборник 1У/19, док. 28, стр. 95.
[13] Зборник 1У/17, док. 224, стр. 536.

ше јуриша да продру у еилое и логор са северне и западне стране, нису успели. Бетонски бункери нису се могли освојити ни бомбашима, а ни топовском ватром. И Мајевички НОП одред и батаљони 2. бригаде успели су да до овог времена продру у град и да се са југозападне и источне стране приближе утврђеном логору и силосу, али ни њима није пошло за руком да се до зоре пробију у ове објекте.

Борбе су настављене у току целог дана 24. септембра, с тим што су јединице у нападу заузеле зграде око ова два објекта и држале непријатеља под сталном пушчаном, митраљеском и минобацачком ватром. Пошто по дану нису вршени јуриши, штабови батаљона су ангажовали део снага за претрее и чишћење освојених улица од домобрана. У борбеном заносу и расположењу учињене су и грешке, што је непријатељ добро искористио. Тако је настрадао један вод 2. чете 2. батаљона који је окупљен у дворишту једне зграде, у непосредној близини оилоса, певао борбене песме. Непријатељ их је обасуо минобацач^ом ватром од које је било неколико мртвих и више рањених.[14] Током ноћи и дана и непријатељу су Нанети знатни губици – велики број домобрана је заробљен, а заплењена је и већа количина ратног материјала.

Опкољеви непријатељ очекивао је помоћ из Брчког, али како пре подне није стигла, као ни тражена помоћ авијације, морал бранилаца нагло је падао. По подне се предало 20 домобрана, онеспособивши претходно 2 митраљеза. Иомандант

[14] Том приликом, између осталих, погинуо је Живко Јовановић, заменик командира чете, а смртно рањени Борђе Љубинковић и Ранко Стењанин, сви родом из с. Петровчића, срез Земун. Ранку Стењанину мина је откинула обе ноге до испод колена. Када су га борци понели на носилима према бригадном санитету у Дворовима, певао је иако много крварио, а када је према њима наишао оклопни воз и носачи залегли, Ранко се дигао на поломљене ноге и са раширеним рукама псовао их док га митраљески рафал није сасекао (према причању Стеве Хорвата Маџара, борца који га је носио). Од експлодиране мине тада је контузован и командант 2. батаљона Жика Стојшић. Штаб бригаде је био погрешно обавештен да је погинуо. Та информација стигла је и у његово родно место Манђелос па су га родитељи оплакали. Вест је убрзо демантована — гелер је пробио кожну торбу и задржао се међу документима.

2. бојне знао је да ће одлучујући напад јединица бити извршен падом мрака, па је одлучио да се са остатком јединице пробије према Дрини,[15] где је притисак јединица 2. бригаде био нешто слабији. И док су батаљони 3. војвођанске бригаде вршили припрему за нови јуриш, непријатељ је у 19,45 часова отпочео пробој у два правца: на споју између 1. и 2. батаљона 2. бригаде и између 2. батаљона 2. војвођанске бригаде и 2. батаљона 3. војвзђанске бригаде. Претходно је извршио демонстративни напад ватром према 2. и 3. батаљону 3. бригаде.

Пре него је непријатељ отпочео пробој, Штаб бригаде је о томе био информисан од заробљених домобрана, па је начелник штаба отишао и наредио команданту 3. батаљона да издвоји једну чету у бригадну резерву ради интервенције у елучају пробоја.[16] Чим је отпочело пробијање, Штаб бригаде је наредио батаљонима да крену у јуриш, а 3. батаљону да своју 3. чету из резерве упути у гоњење непријатељске колоне која се пробијала на споју 2. батаљона бригаде и 2. батаљона 2. војвођанске бригаде.[17] Сви батаљони су брзо потисли заштитничке делове, освојили бункере и упали у силос и утврђени логор. За то време батаљони 2. бригаде, део 2. батаљона и 3. чете 3. батаљона 3. бригаде водили су огорчену борбу и гонили непријатеља који се пробијао. Пошто је пао мрак, 3. чета 3. батаљона гонећи непријатеља помешала се са једном четом 3. бојне која се, мислећи да су то домобрани, убацила у њену колону. Прва је то уочила Вера Мишчевић,[18] тада четна болничарка, па је чета брзо реаговала, опколила их и све заробила (међу њима и једног официра, који им је отнрио зборно место на Дрини).[19] Трећа чета 3. батаљона и једна чета 2. батаљона у стопу су гониле остатак бојне до Дрине (2 км северно од с. Бадовинаца), тј. до зборног места за прелаз.

[15] Зборник 1У/17, док. 224, стр. 537.

[16] Сећања Милана Корице Ковача, тада команданта 3. батаљона.

[17] Исто.

[18] Погинула је храбро као референт санитета 3. батаљона у нападу на Обреновац, октобра 1944. и проглашена за народног хероја.

[19] Вероватно се ради о 6. сатнији 2. бојне и њеном командиру Кришковић Ивану (види Зборник 1У/17, док. 224, стр. 537).

Бригада у покрету кроз Семберијˆу, септембар 1943.

Овде еу се остаци бојне под заштитом Немаца и четнина из Србије пребацили преко реке, праћени ватром чета 3. бригаде које су их гониле. Том приликом су убијена два непријатељска коњовоца и два коња натоварена митраљезом и лаким минобацачем.[19a] Исто тако, нанети су губици и четницима који су вршили прихват бојне. Док су остале јединице претресале и чистиле град, ове две чете су остале на Дрини и у зору сачекапе и напале групу домобрана која се са једним официром пребацила преко реке из Србије ради извиђања.

Бијељина је 24. септембра већ у 21 час била по други пут ослобођена. Непријатељ је по сопственом признању претрпео губитке од 3 официра и 200 подофицира и војника (мртвих, рањених и заробљених), док су јединице 2. и 3. бригаде имале 50 бораца и старешина избачених из строја (поги-

[19]а Митраљез који је остао у Дрини пронашао је скојевац Драгољуб Јовичић из с. Бадовинаца и са још два омладинца га однео и закопао. Четници су за то дознали па су сву тројицу крајем године заклали (по казивању Станислава Поштића из с. Бадовинци, заставника у пензији).

нулих или рањених).[20] У руке наших јединица пао је богат плен: преко 150 пушака, 6 митраљеза, 13 пушкомитраљеза, 4 тешка и 5 лаких минобацача, 300.000 пушчаних и митраљеских метака, 1 вагон хаубичних граната, радио-станица и многа друга ратна опрема.[21] Иако је 3. бригада водила жестоке борбе са снагама непријатеља у граду и током пробоја, то је она избацила из строја готово половину укупних непријатељских војника, односно преко 100 мртвих, рањених и заробљених. Бригада је имала 25 избачених из строја.

Сутрадан по ослобођењу Бијељине, 25. септембра, одржан је у с. Дворови састанак Штаба бригаде са штабовима батаљона на којем је извршена анализа борбе. Том приликом одлучено је да 1, 2. и 4. батаљон затворе цесту Брчко – Тузла и Брчко – Бијељина, а да 3. батаљон преузме гарнизону службу у Бијељини и обезбеђење на Сави од С. Раче и на Дрини од с. Бадовинаца.[22]

Народ Бијељине је са одушевљењем дочекао своје друго ослобођење. У граду је одмах успостављена народна власт и отпочела активност свих организација НОП. Отпочео је за ондашње услове динамичан друштвено-политички, културни и привредни живот. Штаб 3. батаљона, као команда места, имао је пуне руке посла, а присуствовао је честим састанцима друштвено-политичких организациј!а. Било је доста проблема са добровољцима, који су стално пристизали, са организацијом и производним радионицама, а било је и других питања које је једва стизао да реши. Батаљон је на овој дужности остао у граду све до 7. новембра 1943. године.[23]

20 Извештај команданта 2. бојне (Зборник IV/17, док. 224, стр. 538) о сопственим губицима заснива се на претпоставци да се један број пробио према Грачаници, Зворнику и Шиду. По извештају Штаба 3. корпуса Врховном штабу (Зборник IV/18, док. 79 ,стр. 203); непријатељски губици износили су 78 мртвих и 287 заробљених.

21 Зборник IV/17, стр. 538; 1У/18, стр. 203; 1У/19, стр. 96; II. Грујић н.д., стр. 50; Ж. Атанацковић — н.д., стр. 364; Архив ВИИ, к. 1993, бр. рег. 1/4.

22 Сећање Милана Корице Ковача.

23 Исто.

б) Допринос Бригаде у ослобођењу и одбрани Тузле

У уводном делу евоје заповести од 27. септембра Штаб корпуса истиче да је напад на Тузлу од огромног војно-политичког значаја за целу источну Босну, и да би њеним ослобођењем окупатор и његове слуге изгубиле важно војно упориште, изнад свега руднике, сировине и производе неопходне за рат (угаљ, со, шпиритус, сода, итд.). С друге стране НОП-у би се отвориле широке могућности за мобилизацију људства, нарочито радника, као и знатније ангажовање Муслимана, а продубила би се већ наетала диференцијација у редовима четника, што би омогућило још успешније вођење борбе против њих.[24]

У то време, за непосредну одбрану града, у Тузли се налазило до 4.000 непријатељских војника, углавном усташа и домобрана и нешто Немаца, добро наоружаних и подржаних са око 30 топова разног калибра. Поред ових, околна упоришта (Горња Тузла, Симин Хан, Букиње, Живинице и Лукавац), браниле су снаге укупне јачине до 2000 људи. Према томе, Тузла и околна упоришта браниле снаге укупне јачине до једне пешадијске дивизије са знатиим бројем топова и једном оклопном четом.

Предвиђено је да непосредни напад на Тузлу изведу јединице 17. дивизије (6. источнобосанска, 2. крајишка и 16. муслиманска бригада и Озренски одред) јачине 1.800 бораца са 6 минобацача и 2 противтенковска топа, и једна брипада 16. војвођавске дивизије јачине преко 1.000 бораца и то из четири правца:

– десна колона (16. муслиманска брмгада) напада Букиње, а пошто га заузме главне снаге орјентише на Креку;

– средња колона (6. бригада са Озренешм одредом) напада правцем Пискавица – Тушањ – западни логор;

– лева колона (2. крајишка бригада) напада преко Градине и Сланог бунара на источни логор и

– бригада 16. дивизије требало је да напада правцем Илинчица – железничка станица.

За обезбеђење напада предвиђено је да 15. мајевичка и

[24] П. Грујић, н.д., стр. 51, Зборник „Источна Босна", стр. 94.

Требавсии одред обезбеђују правац од Добоја; да по дубини овај правац обезбеђује Мајевички одред, с тим што се у пр вом реду ангажује на ликвидацији гарнизона у Лукавцу; затварање правца од Брчког и заузимање горње Тузле поверено је 16. војвођанској дивмзији (укупно на обезбеђењу 4.900 бораца).[25]

Сем бригаде 16. дивизије све јединице су по предвиђеном плану отпочеле напад на Тузлу 29. септембра 1943. у 21 час. Заповест за напад није стигла на време у Штаб 16. дивизије чије су једмнице у то време биле на просторији око Лопара, Брчког и Бијељине и чистиле ову просторију од четника и усташке легије, извиђале гарнизон Брчко и штитиле правце према Тузли и Бијељини. Не знајући за припрему и напад на Тузлу, Штаб 16. дивизије наредио је 1. и 2. бригади да чисте просторију Мајевице од четника (1. бригада у рејону Лопаре – Вукосавци – Прибој, а 2. бригада поред Дри не, од Бијељине према Зворнику), а 3. бригади да затвори цесту Брчко – Челић – Тузла и Брчко – Бијељина.

У то време 3. војвођанска бригада је са два батаљона затварала правац Брчко – Тузла, а једним правцем Брчко – Бијељина (3. батаљон је остао у Бијељини) и то са истуреним деловима на неколико километара од с,амог града. Иако је напад на Тузлу отпочео 29. септембра увече, то је већ сутрадан 5. ловачки домобрански пук (три бојне и једна топовска батерија) кренуо из Брчког у 17 часова правцем Пукиш – Лукавица – Докањ. На 2. км по изласку из града колона је дочекана ватром истурених делова и била присиљена да застане и да се развије за борбу. Њен даљи покрет је успорен, на рочито јужно од с. Поточари, због чега је обуставила даљи покрет и заноћила у том селу. У току ноћи пук су стално нападали 1. и 2. батаљон. Сутрадан је непријатељ под борбом продужио покрет и успео да продре до линије Оглавак (тт 338) – с. Циганлук – с. Брњик, али је 2. октобра потиснут за 2 км, на положај Гајеви – с. Вражићи. Но, командант 5. ловачког пука је истог дана одлучио да се повуче у Брчко, јер је град био угрожен са севера од Сремског одреда који је осло-

[25] Исто.

Комора Бригаде у покрету кроз Семберију, септембар 1943.

бодио Врбању и Посавске Подгајце.[26]

У међувремену је Штаб 16. дивизије примио обавештење о ситуацији у Тузли и наређење да се хитно нападне Г. Тузла. Пошто се 5. ловачки пук повукао, према Тузли је упућена 1. војвођанска бригада која је, водећи борбу против четника, стигла у град када је већ био ослобођен. Наиме, 1. батаљон 3. војвођанске бригаде је усиљеним маршем кренуо према Г. Тузли, ослободио је и из покрета у једном налету. Горњу Тузлу браниле су домобранске и легионарске јединице. Други и 4. батаљон вратили су се на положаје око Брчког.[27]

Пошто је 1. војвођанска бригада стигла у Тузлу, њена два батаљона су учествовала у нападу на Живинице заједно са 2. крајишком и 16. муслиманском бригадом. Иако је Тузла била угрожена од немачке борбене групе „Фишер" која је надирала са правца Добоја и продужила нападе и после пада Тузле, 1. војвођанска бригада је после овог напада, са осталим

[26] Зборник 1У/17, док. 224, стр. 538; 1У/18, док. 39, стр. 97; Гл. Грујић, н.д., стр. 55.

[77] Архив ВИИ, к. 1993, бр. рг. 1/4; П. Грујић, н.д., стр. 55; Зборник 1У/18, док. 39; стр. 97.

јединицама Корпуса учествовале у одбрани града. После тродневннх жестоких борби на просторији с, Букиње – с, Лукавац – с. Живинице, јединице Иорпуса су, 6. октобра 1943. потпуно разбиле непријатеља, а 1. војвођанска бригада наставила гоњење до Грачанице, одакле се непријатељ повукао у Добој. За то време 2. војвођанска бригада протерала је четнике из с. Бусије и с. Пожарница и обезбеђивала правац Зворник – Тузла.[28]

Овим борбама Тузла је била не само ослобођена већ и одбрањена. То је била крупна победа јединица Иорпуса, у чему су знатну улогу одиграле и јединице 16. дивизије, а посебно 3. војвођанска бригада у затварању правца Брчко – Тузла и ослобођењу Г. Тузле и 1. војвођанска бригада у одбрани града. Свакако да би било тешких последица да је 5. ловачком пуку пошло за руком да се п-робије до нападнуте Тузле. Борци 3. корпуса нанели су непријатељу огромне људске губитке и у њихове руке пао је богат плен.[29] Та победа плаћена је и нашим жртвама, а 16. војвођанска дивизија изгубила је и свог начелника штаба.[30] Врховни командант похвалио је све јединице које су учествовале у ослобођењу Тузле.[31]

Ослобођењем Тузле настала је прекретница у даљем развоју НОП-а у источној Босни. Хрвати и Муслимани су у огро-

[28] Зборник 1У/18, док. 39, стр. 97 и 98 и док. 79, стр. 206 и 207.
[29] Зборник 1У/8, док. 79, стр. 206.
30 Љубиша Урошевић пошао је 4. октобра 1943. аутомобилом из Тузле за с. Добрњу у Штаб 3. корпуса на састанак. Група Немаца се убацила за леђа наших бораца и поставила заседу на раскрсници пута који из с. Букиња води за с. Добрњу. Пропустили су аутомобил са обезбеђењем а дочекали ауто у којем су били Љубиша Урошевић, Јово Вукотић (начелник Штаба 3. корпуса), заменик политичког комесара Мајевичког одреда (Милош) и шофер. Од првих хитаца шофер и Милош су погинули, док су Јово и Љубиша искочили теже рањени. Љубишу је убрзо сустигао један борац из пратње па су једно време заједно наставили. Али, како је био рањен у стомак и доста искрварио, своју опрему са документима предао је пратиоцу и упутио га у Штаб корпуса, а задржао само откочен пиштољ. Када се овај борац са десетином вратио нису га нашли. Изгледа да су га Немци пронашли и онесвешћеног однели. Јово Вукотић се спасао (Зборник 1У/18, док. 39, стр. 97 и 98).
31 Зборник „Источна Босна у НОБ", стр. 101.

мној већини етали на страну НОП-а. И многа српсна села, где су четници имали утицај, определила су се за НОБ. Домаћи издајници (усташе и четници) доживели су ударац од којег се више никад нису опоравили. Муслиманска легија листом се укључила у наше јединице или су од њих формиране нове. Један део остао је у сеоским стражама. Само за 12 дана након ослобођења Тузле, из града и околине пријавило се 1500 нових бораца. Претпоставља се да су град и околину, у то време и нешто касније, дали око 5.000 нових бораца, а међу њима велики број радника. Такав прилив омогућио је да се попуне постојеће и формирају нове јединице (17. мајевичка, 18. хрватска и 19. бирчанска бригада, 27. дивизија и Тузлански ПО). Заплењеним наоружањем, муницијом и одећном опремом, и старе и нове јединице су добро обезбеђене. Од тога плена 16. дивизија је добила 2 хаубице, 1 противтенковски топ и нешто пешадијског наоружања. А од заплењених намирница и соли организовано је снабдевање јединица и становништва. У томе су посебну улогу одигралр Номанда подручја за Тузлу, Бирч, Мајевицу и Посавину и команде места (у Градачцу, Модричи, Б. Шамцу, Тузли, Креки, Живиницама, Лукавцу, Сребреници, Хан Пијеску и Бијељини). Организована је и замена добара. Со и сода замењивана је за пшеницу и друге прехрамбене артикле, па су на подручју Мајевице и Бирча, поред оног што је донето из Срема, створене солидне резерве.[32]

НАПАД НА БРЧКО

Одмах након ослобођења Тузле Штаб корпуеа настоји да максимално искористи повољну ситуацију и тежиште борбе преноси на простор Сарајево – Вареш. Убрзо су јединице 27. дивизије ослободиле читаво подручје Романије и већа места – Вишеград, Горажде, Фочу и Калиновик, а јединице 17. дивизије ослободиле су Вареш, онеспособиле рудник и уништиле високе пећи у железари. Тако је цела источна Босна била ослобођена изузев Брчког.[33]

[32] Зборник 1У/18, док. 39, стр. 98, док. 79, стр. 206 и док 80, стр. 208—213; Зборник „Источна Босна", стр. 102; Зборник 1/6, док. 165, стр. 747.

[33] Зборник 1У/18, док. 107, стр. 269, док. 128, стр. 317 и док. 132, стр. 327; Зборник „Источна Босна", стр. 103.

бригадом да нападне град с југа. Према томе, 1. бригада би нападала југозападно, општим правцем с. Паланка – с. Брка – с. Брод – Брчко, а 3. бригада са југоистока општим правцем с. Поточари – Брчко. Напад је предвиђен за ноћ 19/20. октобра. /у

У тренутку пријема наређења за напад на Брчко, батаљони 3. војвођанске бригаде налазили су се у рејону с. Драгаљевци, с. Вршани и с. Д. Буковица, а 3. батаљон у Бијељини са четама на обезбеђењу око града. Бригада је тада (16. октобра 1943) по списку бројала 1.412 бораца и руководилаца, а имала је 5 батаљона (прва четири од по 4 чете, а 5. муслимански батаљон од 2 чете), Пратећи вод бригаде, интендантуру, амбуланту и групу курира при Штабу бригаде. Пети муслимански батаљон форммран је десетак дана пред напад на Брчко од 120 добровољно пришлих Муслимана – омладинаца и легионара. Штаб батаљона сачињавали су: командант Хасан Ковачевић; политички комесар Јусуф Хушидић, заменик политичког комесара Инес Бешлагић.

Сви штабови батаљона били су попуњени, а штабови 2, 4. и 5. батаљона имали су и војне инструкторе – три бивша домобранска официра које је 3. бригади упутио 2. сремски одред. У то време јединице Дивизије нису биле најбоље снаб^девене одећом и обућом. Само у 3. бригади било је преко ^00 потпуно босих, знатно више слабо обучених, а на сваког трећег борца долазило је по једно ћебе (укупно 350 ћебадм) па је често долазило до тежих прехлада људи. Бригада је располагала само са 45 јахаћих и теглећих коња, што је било мало за транспортовање интендантуре бригаде и других потреба. И поред тога, исхрана људства је релативно добро решена – борци су уз кувани оброк бар једном дневно добијали месо.

Након завршених борби око Тузле у Бригади су отпочеле припреме за организовање партијског и војно-политичког курса, који су отпочели 12. октобра 1943. при Штабу бригаде. Партијски курс похађало је 12, а војно-политички 13 другова – 2 команданта батаљона, 2 заменика командира чета, 3 командира вода, 3 десетара и 3 борца. Тако је у том тренутку бригада имала укупно 43 старешине и борца на курсевима, укључујући у тај број и 8 руководилаца на војном и 10 на партијско-политичком курсу при Главном штабу Војводине. Програм

Група бораца и старешина 5. (муслиманског) батаљона у рејону Брчко — Челић, октобар 1943. (међу њима сљ Хасан Ковачевић, Есад Церић и Зора Сучић Јелица)

партијског курса при Штабу бригаде предвиђао је обраду следећих тема: Развитак друштва, О Партији, Национално питање у светлости НОБ-е, О СССР-у, 0 кадровима, 0 стратегији и тактици, О АВНОЈ-у и О фашизму.[38а]

До напада у батаљонима је вршена интензивна војна и политичка обука, посебно војна са новопристиглим борцима. С обзиром да је Бригада пре непуни месец дана прешла у источну Босну, у партијско-политичком раду (на зборовима, предавањима и партијским и СКОЈ-евским састанцима) највише се инсистирало на припреми за прилагођавање бораца новим теренским условима и новом начину ратовања у оквиру дивизије. При томе је важно било да се јединице организују и борци привикну на неповољније услове снабдевања и исхране од оних у Срему и да, због доласка у нову средину, успоставе што чвршће и тешње односе са становништвом које је у већини било опредељено за НОП (у том циљу у 3 села су

[38а] Архив ВИИ, к. 950, фас. 5, док. 2 и фас. 4/1, док. 12;

одржани митинзи). У војном погледу јединице су припремане за борбе ширих размера и за боље међусобно садејство, при чему су истицани негативни примери садејства у нападу на Бијељину.

Непосредно пред напад на Брчко, курсеви су престали и старешине упућене у јединице. Завршени су и курсеви Главног штаба Војводине у с. Црњилеву (због тзв. козачке офанзиве на Фрушку гору они су пребачени у источну Босну), па су и старешине стигле у Бригаду, а са њима и командант Петар Матић Дуле. Дотадашњи политички комесар бригаде Бора Иванишевић, након завршетка политичког курса, постављен је за интенданта дивизије. Доласком команданта Штаб бригаде је поново био у пуном саставу.

На састанку Штаба бригаде са штабовима батаљона одлучено је да 1. батаљон напада правцем с. Поточари – Брчко, у захвату цесте; 2. батаљон правцем Вршани – Брезово Поље – Трњани, а даље између р. Саве и цесте Брезово Поље – Брчко; 4. батаљон правцем с. Поточари – Брчко, лево од 1. батаљона; 5. батаљон да остане у резерви. Једна чета 3. батаљона, која се налазила у Бијељини, имала је да у с. Брезовом Пољу обезбеђује прелаз на р. Сави и врши прихват јединица из Срема, као и евентуални прихват делова 2. батаљона у случају да непријатељ изврши противнапад из градз на том правцу. Једна чета имала је да и даље остане у ре~ јону с. Свињаревца ради обезбеђења прелаза преко р. Саве код Дому Скеле и прихвата јединице из Срема које би се на том прелазу пребацивале у Босну.

Пред полазак јединица на полазне положаје за напад још једном су им прецизирани задаци и дати знаци распознавања.

Ради непосредног извиђања објеката за напад и утаначавања садејства са јединицама у Срему, 2. војвођанска бригада је прешла Саву 17. октобра и одмах успоставила контакт са 4. војвођанском бригадом. Ујутро 18. октобра Штаб бригаде је обавештен да се непријатељска јединица креће од Жупање према с. Посавски Подгајци, цестом према с. Гуњи и Брчком. У стварм, био је то 1. батаљон 8. ловачког пука са једном самосталном четом истог пука, који су се из Винковаца и с. Бошњак^ враћали у Брчко. Да би се онемогућило спајање ове јединице са н! деловима у с. Гуњи и у Брчном, Штаб бригаде је наредио уси- V

љени марш према с. Посавсним Подгајцима, да је дочена у шуми северно од овог села. Међутим, непријатељ је био бржи – кретао се цестом а био је и ближи селу, тако да је већ око 11 часова, пре доласка батаљона 2. и 4. бригаде, ушао у село. Због тога су 2. б!атаљон 2. бригаде и 2. батаљон бригаде у 14,15 часова напали село, и то преко брисаног 'простора, док је непријатељ имао чврст ослонац у селу. Нешто пре тога из Брчког су упућена два батаљона (1. и 3. бојиа 5. ловачког пука) у сусрет 1. батаљону 8. ловачког пука. Негде на пола пута између с. Гуње и Посавских Подгајаца дошло је до суоретне борбе између њих и 3. и 4. батаљона 2. бригаде који су хитали у помоћ батаљонима код Посавских Подгајаца. Борба, ко,а се водила на фронту широком око 4 км и уз цесту с. Посавски Подгајци – с. Гуња, трајала је све до 17,30 часова, када је непријатељска јединица из Посавских Подгајгца успе.та да се пробије до с. Гуње. Након тога и батаљони 2. и 4. бригаде подишли су с. Гуњи опкољавајући је са североистока, севера и северозапада. На тај начин били су затворени правци од Брчког према Славонији и Срему. У овим борбама непријатељ је, по сопственом признању, имао 49 избачених из строја (3 подофицира и 12 домобрана погинуло, 3 подофицира и 30 домобрана рањено и 2 домобрана нестала). Губици 2. бригаде износили су 6 погинулих и 37 рањених бораца. На бојном пољу неприј&тељ је оставио 18 пушака, 1 митраљез, 8 аутомата и 2 погинула коња.[39]

Напад на Брчко отпочео је по предвиђеном плану 19. октобра у 20 часова, једновремено са свим јединицама, и то на шири пој,ас одбране. До поноћи били су заузети истурени положаји непријатеља. При томе су батаљони 3. бригаде врло брзо ликвидирали истурене положаје око фабрике чарапа ,,Столин", и том приликом заробили 100–120 домобрана.[40] Након тога батаљони 3. бригаде су наставили напад на сам град (2. батаљон дуж пута с. Гредица – Брчко уз реку Саву, 1. батаТШн дуж цесте с. Поточари – Брчко и 4. батаљон лево од

[39] Зборник 1У/18, док. 213, стр. 547 и 1У/19, док. 28, стр. 97 и 98.
[40] Архив ВИИ, к. 1993, бр. рег. 1/4. Непријатељ у својим извештајима не помиње ове губитке. Вероватно се ради о Домобранско-добровољачком батаљону „Брчко", дакле, о локалној јединици. Сличан је случај био и са „Домдо" батаљоном у Бијељини.

њега на споју са 1. бригадом). Међутим, напад се није одвијао по предвиђеном плану. У бункерима их нису дочекали домобрани већ усташе, а на њихове лозинке одговарали псовкама: „Нема више оних који су вам их дали"! Касније се утврдило да је Гестапо открио и уочи самог напада похапсио официре и домобране који су обећали подршку и који су дали лозинку. Са три батаљона 1. војвођанска бригада (један батаљон је обезбеђивао правац од Бос. Шамца) такође је до 24. ликвидирала спољну одбрану и отпочела напад на гр,ад. За то време 2. војвођанска бригада, са једним батаљоном 4. бригаде (остали батаљони 4. бригаде и јединице 1. и 2. сремског одреда обезбеђивали су правце који из Срема и Славоније воде за Брчко), стицајем околности, напад је отпочела пола часа раније. Већ око 21,30 часова 3. батаљон 5. ловачког пука био је присиљен да напусти с. Гуњу и да се повуче у Брчко. Након тога, батаљони су отпочели борбу за мост, који је бранјен из бетонских бункера у непосредној близини, али ту ноћ бункери нису били заузети. У борби за с. Гуњу заробљено је 30 непријатељевих војника.[41]

Борба за град је свом жестином настављена до зоре, при чему су коришћени и топови и минобацачи. Мада су бомбаши батјаљона 3. бригаде прилазили до жичаних препрека и засипали бункере бомбама, ипак ништа нису могли постићи. Многи су поред жице покошени. Митраљези из бункера били су тако постављени да су косили на двадесетак сантиметара изнад површине земље. Сем тоПа, простор око препрека и бункера био је потпуно чист и без икаквог растиња, па је осветљен ракетама био потпуно видљив. Због тога је батаљони-^ ма пред зору наређено да се повуку на полазне положаје.

Нешто пре напада на Брчко, 16. октобра завршена је не-% пријатељска офанзива на Фрушку гору започета 13. октобра,' у којој су учествовале јединице 1. козачке и 173. немачке ре-' зервне дивизије. Пошто је офанзива завршена „у празно", јер су се наше јединице биле извукле, ове непријатељске снаге су одмаш отпочеле припрему за напад на Босутске шуме, вршећи успут свирепе злочине над становништвом села око Фрушке горе. Офанзива на Босутске шуме вршена је са ли-

[41] Зборник 1У/18, док. 213, стр. 548 и 1У/19, док. 28, стр. 98 и 99. Ни ове губитке непријатељ не помиње. Вероватно се ради о сеоској усташкој стражи која није успела да се повуче.

к и ј ^ о д ^ Босута до с. Нијемци и даље до Винковаца, на крају је непријатељ изашао 20. октобра. У том тренутку у рејону Босутских шума налазили су се делови 1. и 2. сремског одреда, 2. и 4. војвођанска бригада и Главни штаб Војводине. да би онемогућио њихово преб,ацивање у Фрушку гору, непријатељ је поставио обезбеђења на левој обали Босута и на прузи Београд – Загреб.[42] Офанзива на Босутске шуме требало је да отпочне 21. октобра, чиме би, практично, у тежак положај биле доведене јединице 2. и 4. бригаде, а био би осујећен и даљи напад на Брчко. О томе је Главни штаб за Војводину обавестио све јединице на левој обали Саве. Штаб 2. бригаде је, због те опасности, одмах после ослобођења с. Гуње упутио 4. батаљон прем,а с. Моровићу, где је 20. октобра, у 6 часова стигао и испред села заузео положаје.[43],^

Имајући у виду насталу ситуацију и чињеницу да су отпале наде у подршку из града и да су претрпљени велики губици, командант 3. војвођанске бригаде је сутрадан^насастанку у Штабу дивизије, предлагао да се напад обустави, о,а се организује одбрана око града и на Сави, и да се на време пребаце јединице из Срема у Босну како би избегле удар J. козачке и 173. немачке резервне дивизије. Међутим, штаб дивизије, не само да није уважио овај предлог, већ га је ошт<Гас^рШ4 наредио да се нападТГастави. Осуђено је и извлачење јединица на полазне положаје и наређено пондво излажење на достигнуту линију, с тим да општи напад отпочне падом-Јуф^ка.[44]

Истог дана батаљони су се у мањим колонама пребаци-в,али на положаје заузете у току ноћи у непосредној близини ровова и бункера непријатеља. Непријатељ је то открио па их је обасуо снажном артиљеријском, минобацачком и митраљеском ватром. У току пребацивања јединице су поново претрпеле осетне губитке, нарочито од минобацачке ватре. Брипадно превијалиште имало је пуне руке посла. У току ноћи, у неколико наврата вршени су бомбашки напади и јуриши чета. Једна бомбашка група из 2. батаљона успела је да, кроз отвор у жичаној препреци, продре једним ровом до бункера у

[42] С. Савић „Срем у НОБ", стр. 311.
[43] Зборник ІУ/19, док. 28, стр. 99.
[44] Сећања команданта бригаде Петра Матића Дула.

којем је бомбама напала и уништила посаду. Међутим, противнападом непријатеља из суседних ровова били су протерани, па ни ова, за тренутак створена бреша у непријатељској одбрани, није искоришћена за даљи продор. Нап,ад се слично одвијао и код батаљона 1. бригаде, али и тамо без успеха.

На левој обали Саве, 3. батаљон 2. бригаде и једна чета 2. батаљона 4. бригаде наставили су борбу за мост. Непријатељ није могао да издржи ватру и снажне јурише ових чета па је напустио бункере и у паничном бекству преко моста ушао у Брчко 20. октобра око 8 часова./Борци су упали у бун кере и том приликом заробили 4 непријатељска војника и запленили 1 тешки митрдљез и 1 пушкомитраљез. У борбама за с. Гуњу и за мост, 2. бригада је укупно запленила: 1 тешки ми^ траљез, Т пушкомитраљез, 30 пушака, 6000 пушчаних метака, миноБацач и јШ Граната заНпГрШШТЖ^

У току ноћи 2П75Т7 октобрз минери 3. војвођанске &ригаде, који су били придати 2. бригади, у два наврата су мини- *ј* рали мост и онеспособили га за саобраћај, али због јаке мино-ју\ бацачке и митраљеске ватре нису успели да сруше и деоJ|\\ (свод) изнад воде.[46]

р- Ујутро 21. октобра отпочела је офанзива јединица 1. козачке дивизије и 173. немачке резервне дивизије ка Босутским шумама, и то у четири колоне: једна правцем Винковци – Брчко; друга Жупања – Бошњаци, а одатле према с. Врбањи и с. Гуњи; трећ,а Шид – с. Батровци и према с. Илинци, и четврта од с. Кузмина према Моровићу, а делом према с. Босуту – с. Ср. Рача – с. Јамена.[47]

У тој ситуацији Штаб 16. дивизије наређује 2. бригади да обустави напад на Брчко и да се упути ка реци Босут и затвори правце према Босутским шумама, а 4. бригади да затвори правце од с. Бошњаци и Брчког. У исто време Главни штаб за Војводину наредио је 2. сремском одреду да брани правце од Шида према Илинцима и од Шида према Батровцима. Сходно том наређењу, Штаб 2. бригаде упутио је 1. батаљон да поседне положаје поред р. Босута од с. Моровића до

[45] Зборник IV/19, док. 28, стр. 99.
[46] Сећања пуковника у пензији, Бошка Зоркића, минера 3. војвођанске бригаде.
[47] С. Савић „Срем у НОБ", стр. 311—312.

с. Босута, док је 4. батаљон дан раније посео положаје у шуми дуж Филиповог пута и затворио правце од с. Моровића.[48]

Пре подне 21. октобра, 4. батаљон 2. бригаде суиобио се са једном непријатељском колоном која се кретала од Моровића ка Филиповом путу. У трочасовној борби непријатељ је одбачен у с. Моровић. Том приликом претрпео је губитке од 30 мртвих, 20 рањених и 10 заробљених, ,а заплењена су 4 пушкомитраљеза, 2. машинске пушке, 10 пушака и друга опрема; убијено је и 10 коња. Батаљон је имао 4 мртва и 10 рањоних бораца.

Нешто касније отпочела је борба и н.а сектору одбране 1. батаљона ове бригаде. Пошто није издржао први налет непријатеља, повукао се према с. Јамени одакле га је Штаб бригаде упутио на положај Домун скела-Лисник. Овај батаљон је погрешно запос*ео положаје на левој обали Босута уместо на десној, и није за одбрану користио природну препреку - реку. У тој борби један вод се одвојио и пробио за Фрушку гору. И јединице 4. бригаде и 1. и 2. сремског одреда успешно су тог дана водиле борбу и успоравале кретање непријатеља. Пред сумрак Штаб 16. дивизије је наредио 2. и 4. бригади да се пребаце у Босну, што су оне и учиниле ноћу 21/227 октобра у ^реЈоТГу сГБрезово Поље. Са њима су се пребацили Главни штаб за Војводину, група бораца из 2. сремског одреда и многе избеглице из западног Срема. По наређењу Главног штаба за Војводину 2. сремски одред је остао на територији Срема. Два дана је маневрисао по Босутским шумама, а онда је прегазио Босут и отишао за Фрушку гору.[49] *

^ За то време 1. и 3. бригада и даље су водиле борбе за град. Иако су борци били преморени, жестина борбе и јуриша није била слабија од претходних ноћи и дана. Шта више, једној групи бораца пошло је за руком да 21. октобра у 6,30 часова пробије непријатељску одбрану и да се уклини у његов распоред у дубини од 40 м. Међутим, противнападом ова група је одбијена, па је непријатељ поново успоставио првобитну линију одбране. Борбе су настављене и у току ноћи 21/22. октобра када су 1. и 3. бригада, по наређењу Штаба

[48] Исто и Зборник 1У/19, док. 28, стр. 99.
[49] Исто

Група бораца и старешииа Бригаде у источној Босни, јесен 1943. (Марко Степанов, командант батаљона стоји први с десна; Чокалија, командир чете, стоји трећи с десна; Никола, наставник курса за старешине при Штабу Бригаде; Жика Стојшић, командант 2. батаљона, лежи с пушком)

дивизије, обуставиле нападе и повукле се на нове положаје.[50]

У борбама за град Брчко, од 18. до 21. октобра, непријатељ је по сопственом признању претрпео губитке (само за 5. и 8. ловачки пук) од 45 мртвих (6 подофицира и 39 домобрана), 78 рањених (1 официр, 6 подофицира и 71 војник) и 2 нестала – укупно 125 избачених из строја. Ако се томе додају губици непријатеља у с. Гуњи од 30 заробљених, у Столину од 100-120 домобрана заробљених, на Филиповом путу од 30 мртвих, 20 рањених и 10 заробљених, онда ови губици износе преко 335 избачених из строја (без података о нанешеним губицима од стране 1. батаљона 2. бригаде на р. Босуту и батаљона 4. бригаде испред с. Бошњака). И јединице 16. дивизије имале су велике губитке – дреко јОО мр]грих^1 рањених. Јединице 3. војвођанске бригаде имале су највише губитака –

50 Зборник 1У/18, док. 213, стр. 548 и 549.

210 мртвих и рањених, а међу погинулима и заменика команданта бригаде Нов,ака Атанацковића Дугачког.[51]

Напад на Брчко је прва самостална операција 16. дивизије и свих њених јединица. По објекту напада, по жестини и дуготраЈн^^ жртвама. .ш је и њема до- г

њен први већи неусдзх^За" неуспех има више разлога. У пр вом реду условљен је слабом проценом непријатеља од стра-, неЈДхабд дивизије, који се углавном ослонио на податке и уверавања партијске организације у градууТоме је посебно допринело уверење о слабом моралу непријатељских јединица и очекивана подршка напада изнутра од стране партијске организације и неких домобранских јединица, од којих је непосредно пред напад, већина била похапшена од Немаца и усташа. Сем тога, тренутак за напад није најпогодније изабран, јер се знало да су 1. козачка и 173. немачка резервна дивизија"^завршиле офанзиву на Фрушку гору и да припремају офанзиву на Босутеке шуме, па је требало веровати да ће ту офанзиву убрзати ради осујећивања напада на Брчко.[52] А управо присуство ових дивизија у западном Срему дало је моралне снаге непријатељу да истраје у одбрани својих положаја. Претпостављајући брз успех, ни припреме за напад нису најбоље^ извршене, поготово садејство између јединица, како јужно тако и северно од р. Саве где су јединице 2. и 4. бригаде биле развучене на широком фронту, а за напад на гр.ад имале уски фронт, непосредно везан за мост. Треба имати у вид^ и чиње-
а ТЧИЦу **да** су сам **фад напад**^ле""релативно слабе снаге, укупне
к јачмне до 2000 бораца (два батаљона 3. бригаде и један бата-
ч љон 1. бригаде били су на обезбеђењу и нису учествовале у нападу, па њихов број није урачунат). Непријатељ је распола-
,гао са 4-5.000 љули много боље наоружаних и за одбрану добро обучених (износ је преко 2:1 у корист непријатеља). Велики број нових бораца, потпуно необучених и без „ватреног

51 Исто, стр. 547-549; Зборник 1У/19, док. 28, стр. 97-101; П. Грујић н.д., стр. 62; Архив ВИИ, к. 1993, рег. бр. 1/4.

52 Другог дана напада на град опкољеном гарнизону у Брчком дотурено је авионом обавештење о пристизању помоћи (1. козачке и 173. немачке дивизије) и захтевано да у одбраии издрже (Архив ВИИ, к. 950, фас. 4 док. 3).

крштења" знатно оу слабили ватрену и ударну способност јединице. Но, без обзира на неуспех и изнете слабости, напад је био од значаја, нако за штабове тако и за све јединице Дивизије. Мада скупо плаћена, операција је допринела увежб,авању команди и јединица у нападу на насељена места, уочавању слабости у поступцима и међусадејству јединица, што је у каснијим операцијама обезбеђивало успехе.

На Штаб и јединице 3. бригаде неуспех у нападу на Брчко оставио је дубље последице. Пре свега, радило се о великим губицима и о покушају да се кривица за неуспех пребаци на 3. бригаду, мада ни остале бригаде (1, 2. и 4.) нису оствариле постављени задатак. То је створило јаз у односима између Штаба бригаде и Штаба дивизије. А када је реч о јединицама и борцима, треба рећи да их је највише погодио огроман број жртава. Истина, број избачених из строја речито говори о жестини вођених борби. Међутим, борци ове бригаде навикли су да у Срему постижу успехе са малим бројем жртава. Било је уобичајено да, чим тај број пређе десетак људи, старешине јединица буду оштро критиковане и позиване на одговорност. Сем тога, и борци и старешине, ратујући у Срему, усвојили су правило да се, ако прве ноћи не постигну успех, напад обуставља, јер је непријатељ брзо могао да реагује и упути помоћ из суседних гарнизона. Од тог правила су одступило само ако је успех по пШJJШjШа-.лахпушГзг)гарантован, као што је био случај приликом напада на Бијељину. Нанон овог неуспеха требало је да прође одређено време ка ко би се борци, јединице, а и Бригада у целини ослободили раније стечених навика и критерија, прилагодили условима новог ратишта, командовању и уклопили у заједничка дејства јединица Дивизије.

БОРБЕ У НОВЕМБРУ 1943. ГОДИНЕ И ОПЕРАЦИЈЕ НЕПРИЈАТЕЉСКЕ ГРУПЕ „ФЕРКЕЈ1"

Нада је штаб 16. војвођанске дивизије обуставио даљи напад на Брчко, 17. дивизија је ослободила Вареш и даље наступала ка Мокром ради ликвидације четника на тој просторији и затварања правца од Сарајева и Соколца, а 27. ди-

визија је, након ослобођења Рогатице, по наређењу Штаба 3. корпуса, припремала напад на јако усташко упориште Соко-л.ац.[53] Истог дана (22. октобра) радиограмом Врховног штаба извршено је преименовање новоформмраних бригада у 17. и *21.* НОУ дивизији 3. корпуса – 1. мајевичка преименована је у 15. мајевичку НОУ бригаду, Муслиманска у 16. муслиманску НОУ бригаду, Хрватска у 18. хрватску НОУ бригаду и 2. мајевичка у 17. мајевичку НОУ бригаду.[54]

Након повлачења од Брчког и из Срема, јединице 16. војвођанске дивизије заузеле су следећи распоред: 1. војвођанска бригада посела је положаје на линији с. Брка – с. Омербеговача – с. Поточари; 3. војвођанска бригада на линији од с. Поточари – с. Гредица – с. Н. Брезово Поље; 4. војвођанска бригада на десној обали Саве од с. Н. Брезовог Поља до закључно са с. Вршани и 2. војвођанска бригада на линији с. Вршане – Д. и Г. Црњелово[55] Прва и 3. војвођанска бригада затварале су правци који од Брчког изводе према Тузли и Бијељини, а 2. и 4. војвођанска бригада спречав,але су 1. козачкој дивизији прелаз преко Саве у Босну. Правац Сремска и Босанска Рача – Бијељина затварали су 3. батаљон 3. војвођанске бригаде и делови 2. сремског одреда.

Бранећи правац према Бијељини батаљони 3. војвођанске бригаде посели су линију: 1. батаљон од с. Поточари до с. Станови; 4. батаљон од с. Станови до с. Гредице; 2. батаљон од с. Гредице до с. Брезово Поље; највећи део 3. батаљона на р. Сави код Бос. Раче; 5. батаљон (само 1. чета) у резерви. На овим положајимз батаљони су остали све до 7. новембра 1943. водећи свакодневне одбрамбене борбе са мањим непријатељским јединицама које су вршиле испад из града према положајима батаљона ради насилног извиђања. У том периоду 3. бригада је спречила неколико покушаја непријатеља да се лробије према Бијељини. У једном покушају 24. октобра 3, непријатељска тенка успела су да се кроз распоред 2. батаљона пробију до с. Н. Брезовог Поља и да изазову панику код изненађених бораца 1. батаљона 4. бригаде и позадинских једи-

[53] Зборник 1У/18, док. 128, стр. 317, док. 129, стр. 320 и док. 132, стр. 327; 1У/19, док. 99, стр. 328.
[54] Исто, док. 123, стр. 309.
[55] П. Грујић, н.д., стр. 65.

ница. Ипак, тенкови су се морали вратити према Брчком, јер су били одсечени од пешадије коју је2. батаљон задржао испред евојих положаја. Том приликом 2. батаљон је уништио један тенк ватром пт топова. И јединице 3. бригаде су, обично са по једним водом до чете, ноћу вршиле насилна извођења или демонстративне нападе ради узнемиравањд и изнуравања непријатеља у граду, тако да је био присиљен да изводи јединице на положај и појачава спољну одбрану града. Напади су обично били пропраћени митраљеском, минобацачком и топовском ватром. До 7. новембра непријатељ је у сукобима са јединицама 1. и 3. бригаде, по сопственим непотпуним извештајима, имао 6 мртвих (3 официра и 4 домобрана) и 13 рањених (1 официр и 12 домобрана).[56]

На сектору 2. и 4. бригаде било је релативно мирно. Почетком новембра 2. војвођанска бригада је пребачена на просторију с. Пукиша – с. Бодеришта – с. Поточаре, а 4. војвођанска бригада посела је њене положаје. Одатле се 8. новембра повукла и 11. новембра отишла н,а просторију с. Осмаци где је, по наређењу Штаба 3. корпуса и Штаба 16. дивизије од 5. новембра, заједно са 19. бирчанском бригадом приступила чишћењу просторије Зворник – Папрађа– Пожарница од четничких група, рушењу моста на Дрини код Зворника и разоружању лепије по муслиманским селима и њихово укључење у јединице НОВ.[57]

Почетком новембра ситуација у источној Босни била је врло лоша по непријатеља. Јединице 17. и 27. дивмзије допрле су близу Сарајева, док је 16. војвођанска дивизија успешно спречавала непријатељу продор преко реке Саве и од Брчког према Бијељини, Тузли и Грачаници. У то време цела источна Босна је практично била слободна. Живот сеоског и градског становништва се, за ратне услове, одвиј,ао нормално. Само су преостале четничке банде, и у неким муслиманским селима легија, својим испадима реметили мир и уносили страх у сеоска насеља. Центар политичког, привредног и културног живота слободне територије источне Босне била је Тузла. Знајући да су главне снаге 3. корпуса оријентисане према Сарајеву и

[56] Исто; Зборник 1У/18, док. 213, стр. 549; 1У/19, док. 148, стр. 472, док. 173, стр. 551 и 552; Архив ВИИ, к. 1993, бр. рег. 1/4.
[57] Зборник 1У/19, док. 27, стр. 89; Шпиро Лагатор „Четврта војвођанска бригада, стр. 33.

Брчком, непријатељ 7. новембра 1943. предузима офанзивне операције са правца Добоја и Брчког према центру слободне територије, да поново поседне Тузлу и Бијељину, ликвидира центар слободне територије, угрози позадину 3. корпуса и ослаби притисак према Сарајеву и Брчком. Гл,авне снаге, јачине око 2.000 војника, подржаних артиљеријом и 8. тенкова из састава 369. легионарске дивизије, упућене су правцем Добој-Тузла, а помоћне (1. бојна 8. ловачке пуковније, два немачка батаљо<на из 187. резервне немачке дивизије, 2. вода немачких тенкова и борних кола, батерија 7. топничког склопа, 1. батерија и пола друге батерије 96. артиљеријског немачког дивизиона) под командом команданта 187. резервне немачке дивизије, правцем Брчко – Тузла.

У исто време отпочело је и форсирдње Саве у рејону Бос. Раче од стране 1. козачке дивизије. Планирана операција против јединица 16. дивизије шифрована је од стране непријатеља под називом споредна акција „Феркел".[58] Циљ је био да за себе веже снаге 16. дивизије ради бржег продора снага од Добоја и лакшег заузимања Тузле. Сем тога, непријатељ је желео да што даље одбаци јединице .16. дивизије од Брчког, да поседне положаје у ширем рејону града, и тако избегне свакодневну топовску и минобацачку ватру јединица НОВЈ. %

Операција „Феркел" отпочела је ујутро 7. новембра 1943. продирањем на три правца. Главне снаге наступале су правцем Брчко – Челић, а помоћне – једна колона правцем Брчко – Глухаковац (северозападно од Брчког уз Саву) и друга Брчко – с. Марићи и Брчко – с. Којићи (југоисточно 5 км од Брчког). У току дана главне снаге су, уз огорчене борбе са истуреним деловима 1. војвођанске бригаде и 1. батаљона 3. војвођанске бригаде допрле до Врановаче (к. 123), а од помоћних је непријатељска десна група допрла без борбе до Глуховца на Сави, јер ту просторију нису биле поселе јединице 1. бригаде. Лева групд је, уз борбу са слабијим истуреним деловима 4. и 2. батаљона 3. војвођанске бригаде допрла до линије Сава-Марићи-Којићи.

[58] „Ослободилачки рат", књ. 1, стр. 610; Зборник 1У/19, док. 99, стр. 330 и док. 173, стр. 552.

Операција „Феркел" настављена је и сутрадан. Најтеже борбе вођене су н,а сектору одбране 1. војвођанске бригаде у рејону с. Бодеришта и с. Раван. Уз помоћ јединица 2. бригаде, 1. бригада је одбила неколико узастопних јуриша непријатеља обилато подржаних артиљеријском, минобацачком и тенковском ватром. На сектору одбране 3 бригдде, 1. и 2. батаљон су одбили неколико покушаја непријатељске леве групе да се пробије ка Бијељини.[59]

Истог дана у зору, у рејону Бос. Раче отпочела је 1. козачка дивизија припрему за форсирање Саве. На овом сектору налазио се 3. батаљон, који је са 1. и 2. четом (без 3. вода) бранио обалу Саве од Ушћа Дрине до наспрам Лисника (више од 10 км). Непријатељ је покушао да изненади одбрану 3. батаљона неопаженим десантом у саму зору, без ватрене припреме. Међутим, први чамац открио је пушкомитраљезац из 3. вода 1. чете који се налазио испод порушеног моста на Сави. Одмах је опалио неколико рафала по гуменом чамцу и потопио га. Тада је са супротне стране отворена урагднска митраљеска, минобацачка и артиљеријска ватра по мосту и око њега. На срећу, није било губитака јер су борци били добро здклоњени, а посебно пушкомитраљезац који се налазио испод конструкције моста. Како је било свануло, сви даљи покушаји непријатеља да се укрцају у чамце на супротној обали били су осујећени прецизном ватром пушкомитраљесца Шиђана (Љуба Мауковић) и осталих бораца 3. вода.

Пошто форсирање гуменим чамцима није уепело, непријатељ је покушао десант помоћу неколико моторних чамаца који су се појавили на Сави око 8,00 чаеова, долазећи Босутом. Први вод је одмах реаговао. Концентричном вдтром убрзо је потопио први чамац. Остали су се вратили у Босут. После тога непријатељ је отворио јаку артиљеријску и минобацачку ватру по распореду обе чете 3. батаљона. Долетели су и авиони и отпочели бомбардовање и митраљирање. Једна бомба погодила је и разнела казан, па су борци тога дана остали без куваие хране. Ватрена припрема трајала је све до 11, а онда је непри-ј,атељ, уз подршку једног речног монитора, поново отпочео форсирање Саве у рејону моета. Више гумених чамаца је по-

[59] Зборник 1У/19, док. 173, стр. 553.

топљено, али је неколико моторних чамаца успело прићи обали и искрцати десант. Дошло је до борбе бомбама и прса у прса. Пошто снаге око моста (3. вод) нису довољне да з,адрже непријатељски десант, а остали због удаљености нису могли притећи у помоћ, наређено је извлачење према с. М. Обарска. Одатле је 3. батаљон, по наређењу Штаба брипаде, кренуо као пратња болнице за Трнову, која је тог дана евакуисана из Бијељине.[60]

По подне истог дана одржан је с(астанак у Штабу бригаде у с. Иориташи. Штабови батаљона упознати су са ситуацијом и саопштен им је задатак добијен од Штаба дивизије. Наиме, 3. бригада требало је да слабијим снагама брани правац Брчко-Бијељина испред Брезовог Поља, а све остале снаге да се орјентишу на бок главне непријатељске групације са линије западно од с. Станова – с. Бузекара и с. Смиљевца. Основна замисао Штаба 16. дивизије била је да нападом 2. и 3. бригаде на бок непријатеља (с. Поточари и Бодериште) пресече непријатељеву главну групацију, одвоји је од Брчког и ликвидира је уз фронтална дејства 1. бригаде.[61]

У току ноћи 8/9. новембра јединице бригаде су се рокирале на југ и поселе одређену линију. Следеће ноћи вршен је напад на с. Потоцаре, али без већих резултата. У току дана вођене су борбе са бочним обезбеђењем главне групе. Следеће ноћи 10/11. новембра 2. и 3. бригада предузеле су одлучујући бочни напад са тежиштем ка с. Бодеришту. Непријатељ је солидно организовао одбрану па се борба водила целе ноћи. Трећа брипада је делом нападала на с. Поточаре, а делом снага садејствовала 2. бригади у нападу на с. Бодериште. Но, до зоре нису успеле ликвидирати непријатеља у овим упоришћима, па су се обе бригаде повукле на полазне положаје како би избегле удар тенкова и ватру артиљерије и минобацача. У овим борбама непријатељ је, по сопственом признању, имао 3 погинула и 27 рањених (међу њима 5 немачких официра). Тог дана, дејством противтенковских топова уништена су и 2 тенка. Исте ноћи нададнут је и мостобран у рејону Бос. Раче.[62]

[60] Сећања М. Корице Ковача, тада кдта 3. батаљона.
[61] Зборник 1У/19, док. 109, стр. 367.
[62] Зборник 1У/19, стр. 331 и док. 172, стр. 553 и 554.

Штаб 4. батаљона 3. бригаде (касније 1. батаљона 5. бригаде). Слева надеено: Миленко Жулић, командант; Душанка Јовичић — Нађ, политички комесар Батаљона, Семберија, новембар 1943.

У зору истог дана, 11. новембра, 1. војвођансна бригада је извучена из борбе, а њене положаје посела је 2. војвођанска бригада. Из с. Корајд 1. војвођанска бригада је упућенз према Сави коју је, ноћу 11/12. новембра, прешла у рејону Лисника и продужила у Срем ради напада на гарнизон Гругу-

ревце.[63]

Операција ,,Феркел" је настављена, »па је главна група у борби са јединицама 2. и 3. бригаде, 11. новембра заузела с. Шаторовић и Самарић, 12. новембра с. Ратков!ић, а 13. новембра и с. Челић. На овој линији непријатељ је обуставио даље операције и већ 15. новембра повукао се на линију: с. Брод – Г. Бодериште – Хан Трешњица – с. Брезик – р. Сава. На тој линији организовао је спољну одбрану Брчког. У међувремену, група из састава 369. легион,арске дивизије, која је надирала од Добоја, успела је 11. новембра да заузме Тузлу.

У борбама од 7. до 15. новембра 1943. непријатељ је, по сопственом признању, имао 7 погинулих, 48 рањених и 2 оштећена тенка. Губици 1. козачке дивизије износили су око 150 мртвих, 1 **Јтотопљен** брод, 2 већа чамца и 1 скела.[64]

ј У међувремену, 10. новембра_11943, по наређењу штаба 16. дивизије и уз сагларнос.т Главног штаба Војводине, дошло је до измене у Штабу 3. војвођанске бригаде. За команданта бригаде постављен је Душан Вукасов!ић Диоген, дотада заменик команданта 4. војвођанске бригаде, а за начелника Хасан Иовачевић, дотада командант батаљона. Дотадашњи командант бригаде Петар Матић Дуле стављен је на располагање Главномштабу Војводине и вратиоГсе у (Јрем.[го] ~

Два дана по завршетку непријатељске операције „Феркел", 17. новембра 1943, у с. Ратковићи формирана је 5. војвођанска бригада. Формирана је пошто су војвођанске бригаде попуњене добровољцимд пристиглим из Срема. У њен састав ушао је по један батаљон из 1, 2. и 3. војвођанске бригаде. На дан формирања Бригада је имала 800 бораца наоружаних са 2 дака минобацача, 24 пушкомитраљеза, 25 аутомата и око 450 пушака. За команданта постављен је Стеван Бикић, за политичког комесара Арсо Мијовић, за заменика командан-

[63] П. Грујић, *н,д.,* стр. 69 и 70.

[64] Зборник 1У/19, док. 99, стр. 331 (фус. 18), док. 172, стр. 554; 1У/20, док. 48, стр. 164; Сећања Милана Корице Ковача, кдта 3. батаљона.

[65] Зборник 1У/18, док. 47, стр. 115 и 116.

[66] Исто, 1/6, док. 167, стр. 494 и 495; Жарко Атанацковић, н.д., стр. 452.

та Милан Корица Иовач, за заменика политичког комесара Љубица Ђорђевић, а за начелника штаба Светозар Стојановић.[66] Тако је 16. војвођанска дивизија у свом саставу имала пет бригада.

Пошто је 3. војвођанскз дала свој 1. батаљон за 5. бри гаду, 4. батаљон је преименован у 1. батаљон. Остала три ба таљона задржала су дотадашње називе. Бригада је сдда имала четири батаљона (1, 2, 3. и 5. муслимански батаљон). На место Милана Иорице Иов(ача, који је отишао у Штаб 5. бри гаде, на дужност команданта 3. батаљона постављена је другарица Јана Богићевић, до тада заменик команданта у 2. батаљону.

Након формирања 5. војвођанске бригаде, 2. војвођанска бригада упућена је на Мајевицу да заједно са 4. војвођанском и 19. бирчанском бригадом очисте ову просторију од четника и зеленокадроваца који су постали све активнији, нарочито четници на источном делу Мајевице према Дрини и у рејону Бусија. Тај задатак је до краја новембра успешно извршен разбијањем четника дуж Дрине, нападом на зеленокадровско упориште у Теочаку и четничко на Буеијама, њихово протеривање и чишћење просторије све до линије Зворник – с. Папрећа – с. Пожарница – Г. Тузла.[67] од 12. до 21. новембра 1. војвођанска бригада је водила борбе у Срему.

До краја новембра правац Брчко-Тузла и Брчко-Бијељина затв,арале су 3. и новоформирана 5. војвођанска бригада. У том периоду непријатељ је са поседнуте линије испред Брчког (с. Брод – с. Г. Бодериште – с. Хан Трешњица – с. Брезик – р. Сава) вршио свакодневне испаде са пешадијом и тенковима, нарочито у правцу Пукиша и Лопара. Да 6и избегла .артиљеријску и минобацачку ватру, Бригада се повукла на линију: Иорај-Челић-Ратковић, остављајући на ранијим положајима предстраже и упућујући патроле према Брчком, тј. према Бодеришту. У два маха непријатељ је јачим снагдма напао положаје 3. бригаде, али је оба пута био одбијен. У жељи да изненади наше јединице, предузео је и један ноћни напад на рејон одбране 3. батаљона, истурен према Пукишу. После четворочасовне борбе напад је одбијен. Том приликом 3. ба таљон је заробио 4 непријатељска војника и нанео губитке од

[67] П. Грујић, н.д., стр. 66 и 67,

око 20 мртвих и рањених. У борбама са јединицама 3. бригаде (16, 21, 22. и 23. новембра), непри,атељ признаје губитке од 4 погинула и 4 рањена домобрана.[68]

По наређењу Штаба 16. дивизије, 3. војвођанска бригада је, 24. новембра 1943. заузела следећи распоред: 1. батаљоч у с. Бркић и Циганлук, 2. батаљон у с. Брусници, 3. батаљон у с. Митровићи и Висори, а 5. батаљон у с. Лукавици где су се сместили и курсеви, бригадна интендантура и сднитет. Штаб бригаде и техничка чета сместили су се у с. Брусници. Бригада је добила задатак да затвори правац од Брчког према Тузли на старом друму, и да у случају напада непридтеља на положаје 5. бригаде (које је раније држала 3. бригада) бочно нападне са линије Огдавак-Миросавци,Зав1Идовићи, с тим да 3. батаљон обезбеђује правац од Тузле. При томе је 5. батаљон, као бригадна резерва имао, у случају потребе, да прихвати 1. и 2. бдтаљон и спречи продор непријатеља од Оглавка и с. Брњика.[69]

Од 24. до 27. новембра није било додира са снагама испред Брчког. Одржавана је веза са Штабом 5. бригаде и Штабом дивизије. Патроле су упућив,ане у све правце, како премгг Брчком тако и Тузли – до с. Солина. Јединице Бригаде су се први пут 26. новембра сукобиле са зеленим кадром. Наиме, пет бораца из 5. батаљона, који су пратили једна кола са хр(аном, били су изненада нападнути од веће групе зеленог кадра у близини с. Хумци. Напуотившм кола борци су се под борбом повукли. У првом налету зеленокадровци су успели да заробе и разоружају једног борца, али су га потом одмах пустили.[70]

Како су у овом периоду јединице 1. и 2. војвођанске и 19. бирчанске бригаде вршиле снажан притисак према Тузли, као и друге јединице 3. корпуса, непријатељске снаге из Брчког (две бојне 8. ловачке пуковније и један батаљон Немаца, са тенковима и артиљеријом) кренуле су 26. новембра, против јединица 16. војвођанске дивизије општим правцем Брчко

[68] Архив ВИИ, к. 1993, бр. рег. 1/4; Зборник 1У/19, док. 173, стр. 555 (у овом непријатељском документу нема информација за дане 17-21. новембра када је 3. бригада водила борбе против јачих снага).
[69] Архив ВИИ, док. 27, кут. 1243.
™ Исто,

– Тузла. И у овој операцији, назвдној „Подухват за растепећење Тузле", непријатељ је имао три групе – две „запречне" и „групу за надирање". Овим је непријатељ желео да привуче јединице 16. дивизије и ослаби притисак према Тузли, а у исто време да 369. легионарској дивизији обезбеди потребне услове за предстојећу операцију „Нугелблиц".[71]

Наступање „групе за надирање" отпочело је 26. новембра дуж цесте Брчко – Челић – Тузла. Тог дана достигла је линију с. Шаторовић – с. Православне Дубравице – с. Пукиш уз мањи сукоб са истуреним деловима 5. војвођанске бригаде код с. Пукиша. Следећег дана, око 13 часова ова група наставила је наступање према Оглавку и с. Ратковићу, према сектору одбране 2. батаљона. Подржан јаком артиљеријском и минобацачком ватром са ватрених положаја из с. Пукиша, непријатељ је упао у с. Ратковиће, где није било наших јединица, а затим је око 14 часова продужио према Оглавку. Дочекан је снажном ватром две чете 2. батаљона са Оглавка и био присиљен да се врати према с. Ратковићу, а потом и повуче према Брчком. Следећег дана 28. новембра око 11 часова поново је покушао да из с. Ратковића продре до Оглавка. Међутим, и овог пута је дочекан снлжном блиском ватром две чете 2. батаљона са Оглавка и поново присиљен на повлачење. Томе је у многоме допринео бочни напад једног вода 1. чете, Непријатељ је тог дана практично одустао од даљих покушаја да се пробије према Тузли и до краја месеца ограничио се само на извиђачку активност.

По властитом признању непријатељ је у току ове операције имао 6 погинулих, 13 рањених и 2 нестала домобрана и један уништен тенк. У исто време 3. бригада имала је 1 погинулог и 1 рањеног борца.[72]

Од краја октобра до краја новембра 3. бригада се налазила на положајима око Брчког, на одбрани правца Брчко-Бијељина или Брчко-Тузла. У претходним борбама (операција „Феркел" и „Подухвата за растерећење Тузле") њен допринос је био значајан, а нарочито у другој операцији када је, заједно са 5. бригадом, у потпуности онемогућила продор неприја-

[71] Зборник IV/19, док. 165, стр. 518 и 522 (фус. 2, 3. и 8).
[72] Зборник 1У/19, док. 172, стр. 547 и 548 и док. 173, стр. 555 и 556; Архив ВИИ, док. 27, кут. 1243.

теља према Тузли, и то са мањим снагама. Истина, Штаб 16. дивизије је 3. и 2. бригади упутио оштре критике за неоналажљивост при извођењу непријателзске операи,ије „Феркел" Наиме, сматрао је да су 2. и 3. бригада требало да буду смелије у бочном нападу на непријатељске снаге у с. Поточаре и Бодериште и да на том правцу пресеку непријатељску ,,Групу за надирање" и ушште је у заједници са фронталним нападом 1. бригаде. Међутим, у анализи је пренебрегнута чињеница да је Бригада имала доста развучен фронт – од Н. Брезовог Поља до Смиљевца, и да је одлучујуће ноћи, 10/11. новембра, била без 3. батаљона који се налазио са болницом и који се тек сутрадан јавио Штабу бригаде у с. Нориташи, а да је 5. батаљон имао само једну чету.

Да је Штаб бригаде груписао јединице и напад извео само на један објекат (с. Поточаре), задатак би вероватно био извршен. Непријатељ би исто тако био доведен у тешку ситуацију да је 3. бригади, уместо директног напада на његове већ утврђене положаје у с. Поточаре и с. Бодериште, дат задатак да поседне положаје на комуникацији северно од с. Поточари и на тај начин много лакше одвоји „Групу за надирање" од осталих јединмца у Брчком.

Ипак, без обзира на критике, Бригада је, у обе непријатељске операције, у основи извршила добивени задатак – онемогућила је непријатељу продор и према Бијељини и према Тузли, наневши му при томе значајне губитке. Оно што је најбитније, за ових месец дана, бригада је стекла нова борбена искуства која раније није примењивала у Срему – упорну и дуготрајну маневарску одбрану правца на широком фронту.

У овом периоду Бригада је оформила Техничку чету, бригадни санитет и интендантуру, а у батаљонима радне водове. Око исхране људства није било већих проблема, јер се налазила на просторији где је народ био у стању да је храни. Истина, количински и по квалитету, храна је била далеко слабија од оне у Срему, но, за ових месец дана борци су се и на њу привикли. Међутим, хигијенски услови нису били најповољнији, па је у радним водовима батаљона, ради борбе против вашака, као фармацијско средство унето буре за парење одеће и рубља који су недостајали (борци су имали само оно што је било на њима), а и обућа је дотрајавала.

Штаб 2. батаљона у источној Босни крајем новембра 1943. Слева надесно: Мираж Ракочевић Бедо, политички комесар; Мухарем Јусубеговић, секретар СКОЈ-а; Жика Стојшић, командант и Ђуро Ливада, заменик политичког комесара Батаљона.

Политичка .активност у Бригади одвијала се у форми водних и четних конференција, а ређе батаљонских. Посебну активност испољиле су партијске и скојевске организације. На овим конференцијама и састанцима разматрана је општа војна и политичка ситуација, а посебно је вршена анализа борби у светлу упућених критика од стране Штаба 16. дивизије. О томе се расправљало и у Штабу бригаде, 11. новембра 1943, са штабовима батаљона. До изражаја је дошла и самокритика. Поред тога, на водним и четним конференцијама читане су вести и одржавана предав(ања у вези са прославом дана октобарске револуције, и предавања на тему: „Развитак друштва", ,,Праведни и неправедни ратови", ,,0 пролетерској револуцији" и др. При Штабу бригаде радили су политички и војни курсеви. Војна обука је такође извођена кад год су за то постојали услови. По плану Штаба дивизије изводила се стројева

и тактичка обука (напад, одбрана, извиђање, одржавање везе итд.), и обука у руковању наоружањем.[73]

БОРБЕ У САСТАВУ ПРВЕ ОПЕРАТИВНЕ ГРУПЕ

Ирајем 1943. године југословенско ратиште добило је посебан значај у плановима зараћених страна. После Другог заседања АВНОЈ-а, чије су одлуке имале далекосежне последице по даљи ток ослободилачког рата, Народноослободилачка војска је још више угрожавала немачки систем одбране у овом делу Европе. Иоманду Југоистока највише је забрињавала ситуација у источној Босни и Санџаку, где су биле прикупљене веће снаге НОВЈ (2. и 3. корпус, 5. и 16. ударна дивизија), чији би продор у Србију угрозио комуникације које из средње Европе воде ка Албанији, Грчкој, Турској и Бугарској и изазвао озбиљне тешкоће у организацији одбране Балкана, како на правцима наступања Црвене армије, тако и на југу Балкана и на јадранској обали где се очекивало искрцавање савезника почетком пролећа 1944. Због тога је немачка Врховна команда одлучила да њене трупе на Балкану изведу низ операција у току зиме 1943/1944. ради разбијања главних снага НОВЈ, и партизанских снага у Грчкој и Албанији. У вези с тим 2. ојачаној оклопној армији додељена је офанзивна операција против главних снага НОВЈ у централном делу Југославије, у захвату јадранске обале, Иупе, Саве, Дрине и Лима. По плану Штаба 2. оклопне армије, у току децембра 1943, 5. СС брдски армијски корпус имао је задатак да својом 7. СС „Принц Еуген" и 369. легионарском дивизијом, деловима 187. резервне пешадијске дивизије, неким самосталним пуковима и придодатом 1. брдском дивизијом, оперише у Санџаку и источној Босни, а 15. армијски корпус у Далмацији, Иордуну и Банији. У јануару 1944. оба корпуса би продужила операције у средњој и западној Босни, северној Далмацији, Лици, Горском котару и Хрватском приморју.[74]

[73] Зборник 1У/18, док. 47, стр. 115-122; 1У/19, док. 109, стр. 364-369; Сећања Корице Милана Ковача.

[74] Ослободилачки рат, књ. 2, стр. 7, 8. и 9.

Чим су отпочеле непријатељске операције, Врховни штаб је корпусима који су се нашли под ударом непријатељских јачих снага издао директиву да изврше декоцентрацију својих јединица и избегну окружење, да развуку непријатељске нападне колоне, да им се супротстављају задржавајућом одбраном, да им се вештим маневрима забацују на бокове и у позадину и енергичним ударима наносе губитке.[75]

Крајем новембра јединице 3. корпуса су скоро потпуно онемогућиле непријатељу саобраћај у источној Босни, а Штаб корпуса је по одобрењу Врховног штаба одлучио да поново ослободи Тузлу и Зворник, и тежиште борбе пренесе у северни део источне Босне. У том смислу извршено је и прегруписавање снага: 27. дивизија сменила је на Романи)и 17. дивизију која је оријентисана ка долини Спрече и тузланском базену и која је, заједно са 16. дивизијом, требало да изврши напад на Тузлу. Међутим, када су отпочеле непријатељске операције према Санџаку и источној Босни, Штаб корпуса је наредио 17. дивизији да крене аа Бирч, 27. дивизији да остане на Романији, а 16. дивизији да дејствује на подручју Мајевице и Требаве. Дивизијама је дата пуна слобода маневра.[76]

Замисао непријатеља била је да брзо продре и запоседне запречну линију Сарајево – Хан Пијесак – Власеница – Сребреница – Дрина и окружи јединице 3. корпуса на просторији Соколац – Власеница – Сребреница. У исто време, 1. брдска дивизија из рејона Сјенице и 7. СС „Принц Еуген" дивизија из рејона Гацка имале су да потиону 2. и 5. дивизију и да их набаце у наведени рејон, где би заједно са 17. и 27. дивизијом 3. корпуса биле уништене. Међутим, 2. и 17. дивизија избегле су окружење а 5. и 27. дивизија, после огорчених борби, успешно су се пробиле из обруча 16. децембра 1943. Тиме је операција „Кугелблиц" била завршена без планираних резултата.[77]

Ни нова операција под шифром „Шнештурм", позната као Кривајска операција, ради окружења и уништења снага 3

[75] Исто, стр. 10.

[76] Исто, стр. 11, Зборник, 1У/19, док. 99, стр. 332. Зборник 1У/21, док. 35, стр. 107-116.

[77] Исто, стр. 10-17; П. Грујић, нд., стр. 78 и 79.

корпуса и 5. дивизије између р. Босне и р. Нриваје, није успела.[78]

За време ових операција јединице 16. дивизије су, такође, водиле тешке борбе. Извршавајући директиву ВШ и Штаба 3. корпуса, Штаб 16. дивизије, 28. новембра, дели дивизију на две оперативне групе. Прва (1, 3. и 5 бригада) под командом политичког комесара и начелника штаба дивизије добија задатак да дејствује западно од друма Брчко–Тузла, на простору Посавине, Мајевице и Требаве. Требало је да, пре немачке офанзиве брзим продорима разбије четничке и зеленокадровске групе, створи потребан већи маневарски простор и тако избете концентричне нападе Немаца, четничких и зеленокадровских група. Друга оперативна група (2. и 4 бригада) под комдндом команданта дивизије, требало је да дејствује источно од друма Брчко–Тузла, на просторији Мајевице и Бирча. Њен први задатак био је да изврши напад на Зворник, поруши мост на Дрини, спречи пребацивање немачких снага из Србије у Босну, затим да ликвидира четничке групе на Мајевици, и да даља дејства усмери на друм Зворник–Тузла. Мајевички одред добио је задатак контроле правца Брчко–Тузла, Посавски правац Брчко–Срнице, а Требавски да садејствује са Првом оперативном групом. Сем тога, свака оперативна прупа имала је да прати \л обезбеђује по једну покретну болницу.[79]

Наступајући ка Зворнику, Друга оперативна група је разбила зеленокадровце у Витници, Сапни и Међеђи, али није успела да изврши напад на Зворник пошто су Немци већ били ушли у њега и наступали ка Тузли. И 2. и 4. бригада водиле су борбе са немачким и зеленокадровским снатама на просторији Мајевице, где остају до 20. децембра када су Немци отпочели јачим нападима из Семберије, Зворника и Тузле. У тој ситуацији 2. бригада и део 4. бригаде су успели да се пребаце преко цесте Зворник – Тузл^а и оду у Бирч. Са делом Бригаде пребацила се и половина дивизијске болнице, док је други део Бригаде и болнице остао одсечен северно од друма Зворник–Тузла. Након осам дана проведешх у с. Шеко-

[78] Ослободилачки рат, књ. 2, стр. 17-21; П. Грујић н.д. стр. 79 и 80.
[79] Зборник 1У/20, док. 182, стр. 599 и 600.

виђи, Друга оперативна група се под борбом са Немцима, зеленокадровцим^а и четницима вратила на Мајевицу.[80]

а) Разбијање зеленокадровсних упоришта

Извршавајући добијени задатак, Прва оперативна група се 1. децембра 1943. поставила на просторију: Бијела – Вујачићи – Рахићи – Зовик – Калајџије. На тој просторији јединице Прве оперативне групе остају до 5. децембра водећи борбе са зеленокадровцима и Немцима који су покушали продор од Брчког према Тузли.

Трећа бригада је, 1. децембра, са просторије Брусница – Гајеви – Баре – Лукавац – Велино Село, извршмла покрет и заузела следећи распоред: 1. батаљон у с. Вујачиће, **2.** батаљон у с. Баре (и даље обезбеђује дивизијску болницу) 3. батаљон у Зовику и Калајџије, 5. батаљон у с. Г. Рахићи, Штаб бригаде, интендантура, курсеви и санитет у с. Рахићи. Сутрадан су извршена померања – 1. батаљон се пребацио у с. Приједор, 3. батаљон у с. Вујанић, 5. батаљон у с. Муслиманску Маочу, а Штаб са приштабским деловима у с. Г. Скакавац. У току 1. децембра Бригада је попуњена са 242 нова борца пристигла из Срема. У поменутим местима Бригада је одузела од усташке милиције 29 пушака. Истог дана испред Буквика дошло је до борбе Посавског одреда и делова 3. бригаде са четом 5. ловачког пука и једном немачком четом испред с. Буквика. Непријатељ је имао 1 погинулог домобрана, 1 подофицира, 4 немачка војника нестала и 2 немачка војника рањена; онеспособљена су 2 минобацача. Код Паланке, 2. децембра, непријатељ је отворио ватру на патролу 5. батаљо на, а одмах затим је артиљеријом тукао чету 5. батаљона у с. Г. Рахићи.[81]

Сутрадан, 3. децембра у 7 часова, непријатељ је са три батаљона (1. бојна 8. ловачког пука, 3. бојна 5. ловачког пука и 1. батаљон немачког 130. пука), ојачана тенковима, предузео напад на положаје Посавског одреда и делимично 3. бригаде.

во Исто, стр. 600-609; П. Грујић, н.д., стр. 78 и 82.

[81] Архив ВИИ, док. 27, кут. 1243; Зборник 1У/20, док. 182, стр. 610 и 611 и док. 235, стр. 811 и 812.

Посавски одред отпочео је борбу са немачким батаљоном око 10 часова између Д. и Г. Буквика. Иако је немачки батаљон бројно био далеко јачи, уз то подржан тенковима и артиљеријском и минобацачком ватром, Посавски одред је одмах затражио да 1. и 3. батаљон упуте по једну чету ради појачања одбране са тог правца. Чета 1. батаљона је ступила у борбу већ у 11 часова, док је чета 3. батаљона стигла нешто касније у с. Лукавац. Пошто је Посавски одред отпочео повлачење, то му је, око 14 часова, цео 1. батаљон притекао у помоћ и ступио у борбу између Д. и Г. Буквика, са леве стране пута Буквик – Брка. Немци су пуштени на 100 м, а онда су засути снажном ватром и присиљени да се повуку у Д. Буквик. Затим је непријатељ тукао положаје 1. батаљона в,атром из тенкова, артиљерије, минобацача и митраљеза. Иако је противтенковски топ имао неповољан положај за гађање тенкова, наређено је четама 1. батаљона и Посавском одреду да се повуку за 100 м. назад, како би непријатељски тенкови били навучени на пт топ. Међутим, Немци се нису помакли из Д. Буквика. За то време, 3. батаљон се, након краће борбе, повукао од с. Лукавац испред 3. бојне 5. ловачког пука и заузео повољније положаје на линији Ирушићи–Гајеви. И 5. батаљон је повучен из с. Рахићи, на повољније положаје испред 1. бојне 8. ловачког пука. Намера ова два батаљона била је да се непријатељу на новим положајима пружи одлучујући отпор, а потом, у току ноћи, окружи и уништи у с. Рахићи. Међутим, непријатељ се пред мрак повукао у Брчко. У овим борбама непријатељ је имао само једног рањеног, а Брипада није имала жртава.[82]

Због важности правца којег је бранио Посавски одред, Штаб прве оперативне групе је наредио 3. бригади да контролише и брани правац Брчко–Тузла (стари друм) и то од Буквика. Због тога у току 4. децембра батаљони мењају распоред: 1. батаљон поседа положаје на линији Циганлук–Брњик –Вражићи; 2. је и даље у с. Баре на обезбеђењу дивизијске болнице; 3. је у бригадној резерви у с. Лукавац и зае. Тадићи; 5. батаљон је у Велином селу; Штаб бригаде у с. Лукавац зас. Филиповићи, а санитет и интендантура у зае. Иаштел.

[82] Исто.

Истог дана 3. бојна 8. ловачког пука, ојачана немачким тенковима и водом пионира, извршила је испад из Брчког према Челићу. Чим је Штаб бригаде дознао за долазак пешадије и тенкова у с. Пипере и Дријенчу, наредио је да се санитет и интендантура врате у В. Село. У току ноћи, 5/6. децембра, упућене су три десетине из 3. батлљона, са 3 пушкомитраљеза, у с. Пипери да ликвидирају посаду и онеспособе два немачка тенка која су се заглавила у блато. Међутим, непријатељ је успео да извуче тенкове пре доласка десетине и да их одвуче зз Брчко. Све до 9. децембра Бригада остаје на истим положајима, без контакта са непријатељем.[83]

На основу наређења Штаба Прве оперативне групе од 8. децембра, све њене јединице су се већ 9. децембра пос~ тавиле на просторију Хумци – Ситари – Турсуновићи – Ша~ хиновићи – Горња Драгуња – Љеновуд – Рапатница. Са ове просторије отпочеле су борбе са зеленокадровцима и козацима код Брњичана, Омербашића, на сектору Шпионица – Џакуле – Зељине и у с. Трамошница. Зеленокадровци су тучени и потискивани према Грачаници и у упориште Сокол. Борбе з,а повољвији полазни положај за напад на главно упориште трајале су до 15. децембра.[84]

По наређењу Штаба оперативне групе, 3. бригада је 9. децембра заузела следећи распоред: Штаб бригаде са 1. ба таљоном у с. Турсуновићи; 2. батаљон, који се врзтио са обезбеђења болнице, у зас. Драпнићи; 3. батаљон у с. Г. Драгуња, а 5. батаљон са бригадном интендантуром и санитетом у с. Шахиновићи. На овој просторији Бригада је имала задатак да затвара правац Тузла – Сребреник – Градачац. Да би обезбедила положаје, јединице су испред себе, ноћу 9/10. децембра, рушиле објекте на друмовима. Међутим, око поноћи истог дана, Штаб бригаде је добио наређење да се бригада пребаци на просторију с. Брњичани–Сладња ради прикупљања података и ликвидације четника и зеленог кадра, и пружања помоћи 1. и 5. војвођанској бригади, уколико би биле нападнуте.[85]

[83] Исто.
[84] Зборник 1У/20, док. 182, стр. 611 и 612.
[85] Исто, Архив ВИИ, док. 27. кут. 1243.

Санитет Бригаде у покрету, источна Босна, децембар 1943.

Покрет је извршен рано ујутро. Из с. Сладња извукла се већа група зеленог кадра (око 300), која је код с. Брњичана заузела положај и пружила одлучан отпор 5. бригади и 1. батаљону 3. бригаде. Штаб бригаде је упутио две чете (по једн« из 3. и 5. батаљона) да са линије коса Глиб (к. 343) – Салихбашићи пруже помоћ 1. батаљону. Но, зеленокадровци еу се, након краће борбе, повукли према Пандуришту, оставајући 2 мртв,а и 1 пушку. Бригада није имала жртава. Након т@га, заузела је следећи распоред: 1. батаљон у с. Брњачани: 2. батаљон у с. Лушнице; 3. батаљон у с. Бабуновићи (Брда, Авдићи); 5. батаљон у с. Сладња (Омербашићи), а Штаб, санитет и интендантура у с. Хрвати.

Сутрадан, око 12,00 часова једна козачка јединица (под немачком командом, јачине око 500 војника) и груп,а зеленокадроваца (јачине око 300 војника), изненадила је 5. батаљон који се одмарао у с. Омербашићи, без икаквог, спољњег ни унутрашњег обезбеђења. Обасут ј,аком митраљеском и минобацачком ватром, потпуно је разбијен. Борци захваћени паником бежали су без борбе према положајима 2. батаљона, који им је одмах притекао у помоћ, нападајући непријатеља у бок од с. Лушеице. Под притиском 2. батаљона непријатељ се морао повући из с. Омербашића према с. Пандуришту, не успевши да поведе остављене рањенике из 5. батаљона и покупи остављену опрему.

У овој борби 2. батаљон није имао жртава, али је зато 5. батаљон имао 4 мртва, 11 рањених и 10 несталих бораца. Непријатељ је такође имао око 20 избачених из строја.

Пошто су јединице Бригаде такође напустиле с. Омербашиће, у сумрак је добијена информација да су зеленокадровци поново дошли у ово место. Штаб бригаде наређује да у току ноћи, 11/12. децембра по једна чета из 2, 3. и 5. батаљона нападне ову групу. Међутим, пре него су чете и ушле у мвсто, зеленокадровци су се извукли према Пандуришту. Ипак, заробљена су два заостала и покажњавани сви они који су помагали у борби против 5. батаљона.[86]

По заповести Штаба прве оперативне групе, од 12. децембра, 5. и 3. бригада требало је да са сектора Шпионица – Џакуле – Зељине наставе продирање кроз зеленокадровско

[86] Исто, Зборник 1У/20, док. 186, стр. 643.

упориште према главнини код е. Џимића. За то време 1. бригада требало је да ликвидира зеленокадровско упориште у с. Трамашница.

На основу тога, Штаб бригаде распоређује батаљоне по правцима: 1. батаљон дејствује правцем с. Брњичани – Мурати – Гуљами – Алибеговићи; 2. батаљон Омербашићи – Пандуриште; 3. батаљон Хрвати – Ахмићи – Пираге – Пандуришта. Следећег дана, 13. децембра, јединице Бригаде заузимају следећи распоред: 1. батаљон у Муе. Шпионици; 2. батаљон у Биберовом Пољу; 3. батаљон у Церику; 5. батаљон у Мус. Срнице, а санитет, интендантура и Штаб бригад© у Прњавору. У овом распореду Бригада остаје до 15. децембра.

У току продирања 3. и 5. бригаде кроз зеленокадровску просторију, дошло је до борбе код с. Џинића у којој је погинуо 21 зеленокадровац. Том приликом је пропуштена прилика да се читава зеленокадровска групација ликвидира. Наиме, Требавски одред није напао правцем који му је био одређен, чиме им је омогућено да се извуку према Соколу. За то време 1. бригада је напала и заузела зеленокадровско упориште у с. Трамошници, којом приликом је погинуло 6 зеленокадроваца и заплењено 30 пушака и 80 пари ципела.[87]

6) Напад на Сонол

Бежећи испред јединица Прве оперативне групе, све зеленокадровеке групе су се склањале у Грачаницу или у Сокол. Тако се у Соколу концентрисала гдавна Трупација јачине око 800 наоружаних људи под командом Ибрахима Пјанића, команданта свих зеленокадровских снага на територији Требаве и Посавине. Штаб прве оперативне групе већ 15. децембра доноси одлуку да се упориште у Соколу нападне истог дана у 22 чаеа са све три бригаде: 3. бригада са југа и иетока, 5. са зап,ада и северозапада и 1. бригада са два батаљона са севера.

Сокол се налази североисточно од Грачанице и лежи у подножју југоисточних падина Требаве, у удолини окруженој високим брдима. Прилази месту су утврђени рововима и зем-

[82] Исто.

љаним бункерима. У месту је стара кула смештена на одвојеном и изолов,аном узвишењу. Она доминира местом и тешко јој је прићи, поготово када су окомити прилази брањени.

Штаб 3. бригаде одлучује да напад на одређеном сектору изврши у следећем распореду: 1. батаљон напада са јужне стране правцем Мус. Шпионица – Носица – Смрека – Пандуриште – к. 394 – Стражба – к. 474 – Пискавица – Сокол; 2. батаљон напада са источне стране правцем Биберово Поље – Напетанова Бина – Нупреси – к. 394 – Стражба – к. 505 – дуж пута десно од Букве – Сокол; 5. батаљон напада са југоисточне стране правцем Мус. Срница – Напетанова Бина – Нупреси – к. 394 – Делића Брдо, – к. 430 – Сокол; 3. батаљон врши покрет правцем Православна Срница – Нупреси – к. 394 – Стражба – к. 474 – Пискавица и поседа положаје уз цесту Сокол – Грачаница (2 км од Орашја) да обезбеди напад са правца од Грачанице и пружа помоћ батаљонима у нападу. Интендантура и санитет извршили су покрет за с. Насиће, а Штаб бригаде у Делића Брдо.

Међутим, напад се није одвијао по предвиђеном плану. Јединице су биле доста удаљене од објекта напада, па нису на време стигле на полазне положаје. Батаљони 1. бригаде стигли су тек у 1 час 16. децембра, а 5. бригада тек после 24 чаоа. Три батаљона 3. бригаде стигла су око 24 часа. Једино је 2. батаљон 3. бригаде стипао на време и већ у 22,30 часова без борбе ушао у Сокол.

Осетивши да се припрема напад, непријатељ се, захваљујући закашњењу јединица, извлачи из Сокола према Грачаници. У кули је остало само око 60 зеленокадроваца заједно са Пјанићем. Њихово присуство откривено је тек у зору када су са бедема тврђаве отворили ватру на борце 2. батаљона у месту.

Одмах је организован напад. Али, прилази кули су били тако брањени да се од напада морало одустати. Зато Штаб бригаде одлучује да се даљи напад на кулу врши мањим снагама, уз употребу противколског топа и бацача, а остале снаге да се упуте на обезбеђење. Том одлуком две чете 2. батаљона, ојачане топом и минобацачем врше напад, а две чете поседају положаје северозападно од Сокола ради обезбеђења напада. Први батаљон поседа положај западно од Орашја, а 3. батаљон позади Орашја, затварајући правац од Грачанице.

Пети батаљон је добио задатан да изврши претрес у Соколу. Пета бригада је такође са два батаљона била на обезбеђењу западно од Орашја, а 1. бригада са два батаљона североисточно од Сокола на линији с. Буква – с. Хоџићи.

Напад чете 2. батаљона на кулу није успео. Дејство противколског топа није било ефикасно, минобацачка в.атра нанела је губитке (између осталих теже је рањен и Пјанић), али то није било довољно да се овлада и кулом. Од даљих напада на кулу морало се одустати због пој,аве непријатеља од Грачанице, који се кретао у две колоне, укупно око 1.000 војника (усташа, зеленокадроваца и Немаца).

Борба са овим снагама отпочела је већ око 10 часова. Непријатељ је прво наишао на положаје 3. батаљона, а одмах затим и на распоред 1. батаљона. У првом покушају да одбаци наше јединице непријатељ је претрпео знатне губитке.

У том тренутку батаљони су добили наређење за повлачење. Наиме, на основу наређења Штаба оперативне групе 3. бригада је требало да изврши покрет и у току ноћи, 16/17. децембра, нападне Грачаницу. Мада су Штаб групе и Штаб бригаде наређење издали пре појаве непријатеља, батаљони су га буквално схватили и одмах отпочели повлачење. То је непријатељ искористио па је отворио јаку артиљеријску и минобацачку ватру, а нарочито по распореду 3. батаљона. У новоствореној ситуацији Штаб бригаде је одустао од спровођења одлуке Штаба оперативне групе, зауставио батаљоне и распоредио их за одбрану на следећим положајима: 1. батаљон к. 415 – јужно од с. Пискавица; 2. батаљон код с. Алибеговићи; 3. батаљон испред Делића брда и 5. батаљон испред с. Букв(а. Међутим, непријатељ није дозволио да се батаљони среде и припреме за одбрану, већ је уз снажну подршку артиљерије и минобацача извршио одлучан јуриш. Притисак је био тако снажан да се 3. батаљон морао повући нешто уназад на нове полож,аје, док је 5. батаљон без наређења напустио положај и повукао се до с. Доборовци, одакле га је Штаб оперативне групе тек у ноћ вратио у с. Алибеговиће.

Схвативши тешку ситуацију код 3. бригаде, 1. батаљон 5. бригаде преко с. Орашја врши бочни удар на непријатеља. Напад је збунио непријатеља и уепорио његово даље надирање. Тај тренутак искористили су 1. и 3. батаљон и око 15,30

часов,а извршили снажан јуриш, избили у зас. Делића Брдо и одатле протерали непријатељске снаге према Грачаници. Са њима су се повукли и зеленокадровци који су успели да се пробију из куле.

Истог дана, 16. децембра у 23 часа Бригада добија зздатак да се размести на просторију Муслиманска, Православна и Натоличка Шпионица – Церик и д,а затвори правце од Брчког и Тузле. Прва бригада је на просторији Срнице – Доборовци, а 5. бригада у рејону с. Биберово Поље – с. Џакуле. На овој просторији Бригада се сређивала и одмарала. Рано ујутро, 18. децембра, 2. батаљон је упућен у Биберово Поље да затвори правац од Грачанице и Сокола. Сутрадан, 19. децембра око 12 часова непријатељ врши испад из Грачанице и преко Напетанове Бине напада 2. батаљон у Биберовом Пољу. Уз снажну подршку два топа и минобацача непријатељ је потиснуо 2. батаљон, који се повукао на нове положаје иза села. Одатле је заједно са 5. бригадом извршио противнапад на непријатељске снаге у Биберовом Пољу. Осетивши присуство јачих снага непријатељ је отпочео повлачење преко Напетанове Бине. Чувши борбу око Напетанове Бине и Биберовог Поља 3. батаљон упућује своје чете у правцу Напетанове Бине. Његове две чете дочекале су непријатељ,а код Селимбеговог Хана и Напетанове Бине, пушчаном и митраљеском ватром и присилиле га на журно повлачење према с. Доборовци.

У борбама за Сокол и око њега јединице Прве оперативне групе (углавном 3. бригада) имале су 12 мртвих и 17 рањених. И непријатељ је имао знатне губитке. По сопственом признању само домобранске јединице имале су тога дана 4 мртва, 5 тешко и 8 лакше рањених, не рачунајући губитке Немаца и зеленокадров,аца који су остали непознати. Заплењено је 300 пушака.[88]

Мада је, извлачењем непријатеља из куле, Сокол ослобођен, а рањавањем Пјанића, зеленом кадру задати одлучујући ударци, ипак је н,апад на Сокол открио многе слабости и промашаје, како код штабова тако и јединица. Прво, заповест је

[88] Зборник 1У/20, док. 182, стр. 612 и 613 и док. 186, стр. 645—647; 1У/21, док. 12. стр. 48; Архив ВИИ, док. 27, кут. 1243; П. Грујић, нд., стр. 84—90.

касно стигла до јединица и оне због велике удаљености (1. војвођанска бригада 25 км), лошег времена, лоших и раскаљаних путева и премореност нису могле стићи на време. У тој ситуацији требало је да Штаб оперативне групе одложи напад и сачека да јединице пристипну, поседну одређене положаје и онемогуће извл,ачење непријатеља, а онда са свим снагама изврше једновремени напад уз подршку артиљеријске и минобацачке ватре. И одбрамбене борбе на прилазима Соколу са снагама из Грачанице нису добро вођене. Штаб оперативне групе је пропустио да већ у првом тренутку покрене 1. и 5. бригаду и са њима изврши бочни напад на непријатеља. Да је тако поступљено, непријатељ би сигурно био заустављен, чиме би се знатно олакшала ситуација код батаљона 3. бригаде. И не само заустављен, већ и натеран на повлачење. О свему томе било је речи на састанку Штаба прве оперативне групе и штабова бригада одржаног ноћу 17/18. децембра. Нарочито су подвучене грешке у погледу садејства.

Након повлачења од Сокола, 1. војвођанска бригада је по наређењу Штаба прве оперативне групе, 19. децембра у 4 часа, извршила покрет према Градачцу, а одатле сељачким колима до у близину Бооанског Шамца. После трочасовне борбе ослободила је ову варошицу 20. децембра у 2,30 часова. Само мањи број непријатељских војника успео се пребацити преко С,аве. Погинуло је 79 војника (од којих 9 Немаца), 112 усташа и 13 Немаца заробљено, међу којима један немачки и два усташка официра. Бригада је запленила 100 пушака, 2 минобацач,а, 3 тешка митраљеза, 11 пушкомитраљеза, 6 аутомата, 210 мина за бацач, преко 40.000 пушчаних метака, око 300 пари униформи и другог материјала и већу количину прехрамбених артикала. За овај успех похваљена је од Врховног штаба.[89]

ц) Борбе са четницима попа Саве Божића

Отпочињањем немачких зимских операција и четници су постали активнији. У јесењим операцијама 17. дивизије четници на Требави су били само потиснути преко р. Спрече и пре-

[82] Исто.

ко р. Босне. Одласком ових јединица опет су запосели Требаву и учврстили своје позиције. Главно њихово упориште је на врху Требаве, на Дугим Њивама, где се налазило око 400 четника.

Очекујући н,апад немачко-усташких снага са правца Брчког, Добоја и Тузле, Штаб прве оперативне групе доноси одлуку да са све три бригаде нападне и ликвидира ову четничку групацију и обезбеди ширу просторију за маневар наших јединица. Сем тога, у случају евентуалног пребацивања јединица у централну Босну, о чему се размишљало, Требава би послужила као добро залеђе. Ради тога су јединице Прве оперативне групе 21. децембра, поселе сектор с. Џакуле – с. Међеђа – Зелиња – с. Лукавац – с. Скугрић, а 22. децембра извршиле концентрични напад на требавске четнике правцем: Међеђа – Сплетена Липа – Дуга Њива; Зелиња – Сплетена Липа – Дуга Њива; Скугрић – Дуга Њива и Врањак – Дуга Њива. По наређењу Штаба прве оперативне групе 1. бригада је нападала са севера у две колоне (десна колона – 1. и 4. батаљон –правцем с. Скугрић – Орахова шума – с. Симићи – Копривска Требава, а лева колона – 2. и 3. батаљон – правцем с. Г. Лукавац – с. Бјелике – Брекиљ – Брезова Коса – с. Марковићи); 5. бригада наступила је са истока, такође у две колоне (десна – 2. и 3. батаљон – правцем с. Г. Зелиња – Тадића брдо – Бецањ – Дуга Њива и лева колона – 1. батаљон – правцем Јелик – Пребијени Кам – Дуга Њива), а 3. бригада наступала је лево од 5. бригаде у једној колони правцем с. Међеђа – Мраморје – Сплетена Липа – с. Г. Палежница, нападајући основну четничку групацију са југоисточне стране.[90]

Пре него што је пошла н,а извршење овог задатка, 3. бригада је 20. децембра затварала правце од Тузле, Грачанице и Брчког, а у току 21. децембра је са просторије Д. Џакуле – Д. Међеђа и са истуреним предстражама на Врањевцу, Мољу и Капетановој Бини, затварала правце од Грачанице и Сокола према Д. Џакули и Д. Међеђи.

У предвиђено време Бригада није могла прикупити све батдљоне. Први батаљон је пошао на време, у 4 часа ујутро 22. децембра, 5. је остао на сектору Срнице – Биберово По-

зо Зборник 1У/20, док. 182, стр. 615; П. Грујић н.д., стр. 91.

ље где ће дејствовати са 3. батаљоном Посавсног одреда, 2. и 3. батаљон су закаснили због прикупљања предстража и у колону ушли пред с. Ђураковићи где су одмах укључени у борбу. Наиме, чим је иретходница избила у Г. Међеђу наишла је на ватру зеленог кадра. Једна чета 1. батаљона и две чете 2. батаљона, по наређењу Штаба бригаде, развиле су се за борбу и врло брзо протерале непријатеља, а онда су у борбеном поретку продужиле северно од с. Нозаре према с. Алићу где су их ватром сачекали четници и мања група зеленокадроваца. Одмах затим на колону је отворена ватра са свих страна и ћувика. Густа магла онемогућавала је да се сагледају и процене снаге непријатеља и предузму одговарајуће мере. Због тога је Штаб бригаде одлучио да се не задржава око ових мањих група већ да што брже наступа према главним објектима напада, а да ватру на успутне групе отвара само када непосредно наиђе на њих.

Главна четничка групација била је распоређена на линији: Сплетена липа (к. 651) – Јелмк (к. 512) – Пребијени кам (к. 519) – Дуга њива (т. 518) – Сплетена липа (т. 439). Наступајући на ове објекте са југоисточне стране, 3. бригада је имала задатак да прво нападне четничке положаје на Сплетеној липи (к. 651) а онда, наступајући са јужне и западне стране, помоше да се у заједници са 1. и 5. бригадом окруже и ликвидирају четничке снаге на Пребијеном камену и Дугој њиви. Прилазећи Сплетеној липи, јединице су наишле на чврст отпор четника. Напокон, после два јуриша, уз употребу ватре противколског топа и минобацача по врху Сплетене липе, 2. батаљону је пошло за руком да четнике протера са Сплетене липе и да око 19,30 часовд бригада уђе у с. Г. Палежница где је занoћила. У борби од 7–17 часова, погинуло је 11, рањено 30 и заробљено 5 четника.[91]

Око 14 часова, 1. и 5. бригада су једновремено избиле пред Дугу њиву где им је такође пружан жилав отпор све до 17 часова када су се четници почели повлачити. Нако 3. бригада, због магле и изнурености бораца, није стигла да на време затвори правац четничког извлачења, они су се повукли према Добоју. Јединице Прве оперативне групе нанеле су

[91] Архив ВИИ, док. 27, кут. 1243.

четницима укупне губитке од 43 мртва, око 70 рањених и 60 заробљених; сопствени губици били су 7 мртвих и 28 рањених.[92]

У току 23. децембра, батаљони Бригаде обезбеђивали су правац од Грачанице и од четника чистили села Вуковић, Палежницу, Аничиће и др. У 1 час, 24. децембра, Штаб прве оперативне групе издао је наређење 3. бригади да до подне истог дана поседне просторију с. Иожух – с. Брђани – с. Гојковићи и да буде спремна за форсирање р. Босне и стварање мостобрана. У том циљу померене су ближе р. Босни и 1. и 5. бригада: 1. бригада у рејон с. Скугрић – с. Таревци – с. Бабешница, а 5. бригада у рејону Дуга њива – с. Марковићи – с. Врања.

Одлуку о прелазу јединица и 80 рањеника у централну Босну, Штаб прве оперативне групе је донео пошто је примио податке о кретању немачких моторизованих јединица од правца Тузле и Брчког према Требави. У ствари, биле су то јединице 187. немачке резервне дивизије, 901. немачког моторизованог пука и усташко-домобранске снаге које су се овамо упутиле нашн учешћа у чишћењу Мајевице. Моторизоване и тенковске колоне су 24. децембра биле у покрету на следећим правцима: Тузла – Грачаница, Тузла – Срнице, Брчко – Срнице – Грачаница, Брчко – Шамац и Шамац – Градачац – Срнице. Практично, јединице Прве оперативне групе су се нашле на Требави коју је непријатељ обухватао са свих страна и где је уз то било доста породица чији су се чланови налазили у четеичким редовима. Да би се избегао удар јачих снага непријатеља, једини излаз је био у прелазу р. Босне и одласку на запад.

Батаљони 3. бригаде посели су одређену просторију тек по подне. између 14 и 15 часова. Закаонили су због тешко проходних и каљавих путева, ,а и због задржавања приликом претресања <и чишћења насеља кроз која су јединице пролазиле. Око 20 часова четници су извршили препад на 1. батаљон у с. Кожуху, али су за кратко време били протерани.

Како су и јединице 1. и 5. бригаде закаониле, пребацивање преко р. Босне није се могло извршити у току ноћи 24/25. децембра. У току те ноћи уепео се пребацити само

[92] П. Грујић, н.д., стр. 93.

Муслимански батаљон Требавског одреда и 80 рањеника чији је прихват и смештај унапред обезбеђен.[93]

У току дана 25. децембра јединице 3. бригаде задржале су се на истим положајима. Око 12,30 часова извршен је напад на 1. батаљон у с. Кожухе са два правца: једна колона са 3 тенка од Добоја и друга са 1 тенком и 3 борна кола од Модриче. Након краће борбе непри,атељ је ушао у село, а батаљон се повукао на косе више села. Акција Немаца била је синхронизована са ватром четника са околних коса. А када су Немци око 18 часова отишли у правцу Добоја, 1. батаљон је поново ушао у село. Међутим, око 19 часова, четници врше нови напад. Противјуришем једне чете напад је одбијен и четници одбачени даље од с. Кожуха. У току тог дана непријатељ је оставио 2 мртва, али је имао и знатан број рањених. И 1. батаљон је имао 3 мртва и 9 рањених, највише од изненадне топовске и митраљеске ватре из тенкова и борних кола.[94]

Разматрајући новостворену ситуацију доласком немачких моторизованих јединица на територију Требаве, Штаб оперативне групе одустаје од преласка у централну Босну и јединицама наређује повратак на Мајевицу. Јединице Прве оперативне групе кренуле су одмах после поноћи 26. децембра. Чистећи успут насеља од мањих четничких и зеленокадровских група, а избегавајући сукобе са немачким моторизованим колонама, поново су прешле територију Требаве, сектор Сокола и Сребрника и 31. децембра стигле на Мајевицу, на сектор Хумци – Мачковац – Вукосавци, одакле је уепостављена веза са Другом оперативном групом.[95]

Наређење за покрет 3. војвођанска бригада је примила 25. децембра у 18. а покрет је извршила 26. децембра у 1,30 часова правцем Брђани – Дуга њива – Сплетена липа – Козаре, где је стигла око 14 часова. Пошто су се јединице у овом меоту прикупиле и одмориле, покрет је настављен око 24 часа истог дана правцем Козаре – Џамуле – Куловићи – Врањевац – Купреси – Бабуновићи, где Бригада остаје ради припреме хране и одмора. У с. Бабуновићи извршен је претрес и откривена група зеленокадроваца која се предала без

[93] Зборник 1У/20, док. 182, стр. 615.
[94] Архив ВИИ, док. 27, кут. 1243.
[95] Зборник 1У/20, док. 182, стр. 616.

борбе. Разоружано их је 15 и заплењено 15 пушака.

Из с. Бабуновићи 28. децембра у 3,30 часова Бригада креће усиљеним маршем правцем Бабуновићи – Д. Сребрник – Црвено Брдо – Јесеница и на просторију с. Турсуновић – с. Драпнићи стиже око 14 часова, где остаје до 30. децембра ради одмора. Овде је добила наређење да у току тог дана поседне рејон с. Миладићи – с. Хумци – с. Дријенча (зас. Мартиновићи), западно од цесте Брчко – Тузла. Имала је задатак да наслоном на 1. и 5. бригаду брани правац Брчко – Тузла и обрнуто, и да у случају напада на положаје 1. или 5. бригаде лружи нужну помоћ. За одбрану додељеног рејона, јединице Бригаде заузеле су следећи распоред: 1. батаљон у с. Миладићи затвара правац од с. Муслиманска Маоча; 2. батаљон у с. Г. Хумци са задатком да са једном четом затвори правац од Сребрника, а са три чете допреми противколски топ који је остављен у рејону Сребрника; 3. батаљон у с. Дријенча (зас. Мартиновићи) затвара правац од Тузле; 5. батаљон се још није био прикључио бригади (21. децембра остао је са 3. батаљоном Посавског одреда у рејону Срнице – Биберово Поље) и у састав ће стићи тек 7. јануара 1944. Уз мање промене у распореду, Бригада остаје у овом рејону до 11. јануара 1944.[96]

Борбе јединица Прве оперативне групе, па и 3. војвсђанске бригаде, вођене у децембру 1943, карлктеришу се нападима на зеленокадровске и четничке снаге и брзим маневром јединица ради избегавања сукоба са јачим немачким моторизованим колонама. У првој половини децембра јединице Прве оперативне групе успеле су да разбију зеленокадровске снаге на Мајевици, Посавини и Требави, и да их сведу на укулно око 300 војника (у нападу на Сокол пропуштена је прилика да се потпуно ликвидирају). Међутим, иако су четничким снагама на Требави нанети озбиљни губици, интервенцијом немачких моторизованих колона ове снаге су се средиле и после нашег напуштања Требаве поново дошле на ту територију. У току борби у децембру иопољене су и озбиљне слабости. Пре свега, Штаб прве оперативне групе је слабо ценио могућност сопствених јединица и издао нереална наређења за покрет и налад (напад на Сокол), не узимајући у об-

[96] Архив ВИИ, док. 27, кут. 1243.

зир време, земљиште и стварно стање јединица. Треба имати на уму чињеницу да је у јединицама било доста нових бораца и да је велики број био потпуно бос и слабо одевен, а да су се борбе и покрети одвијали под врло лошим временским условима – киша, снег, хладноћа, итд. Одлука да се пређе у централну Босну такође је била погрешна, али је брзо исправљена. Иако је усиљеним маршем и маневром јединица од Требаве према Мајевици избегнут сукоб са јачим снагама непријатеља, иако су се јединице одлепиле од њега и тако сачувале, ипак је испољена и небрига штабова за људство – форсирајући усиљени марш дозволили су да заостане један број босих, рањених и изнурених бораца, углавном нових, који су лако постали плен требавских четника. Но, без обзира на наведене слабости, јединице Прве оперативне групе постигле су добре борбене резултате (нарочито нападом на Босански Шамац), у основи извршиле добијени задатак и сретно се вратиле на сектор Мајевице, спојивши се са јединицама Друге оперативне групе.

У борбама у току децембра јединице 3. бригаде нанеле су непријатељу укупне губитке од 51 мртвог, 45 заробљених и 55 рањених, а имале су 19 мртвих, 37 рањених и 10 несталих (не рачунајући заостале борце на Требави од којих је један број успео да побегне из четничког заробљеништва и врати се у састав јединице).

Овај период је за 3. бригаду био врло тежак. Нао што је већ речено, велики број бораца је био потпуно бос, тако да су приликом покрета у снегу остајали крвави трагови. Велики број је био и слабо обучен. Слично стање било је и код других бригада. То је у многоме отежавало покрет и умањивало борбену способност једивице. Томе треба додати да су покрети били свакодневни и дуги, и да су се изводили по лошем времену и раскаљаним путевима. Због тога су радионице (кројачка и обућарска) појачавале рад. Само обућарска је израдила 607 пари опанака и 101 пар ципела. Опанци су израђивани од сирове коже, те су брзо пропали. Ипак, то је у многоме ублажило недостатак обуће. Стање би било много боље да се у потпуности поступило по директиви Врховног штаба и да су предузете сзе мере да се набави одећа и обућа крајем јесени – било из Срема или из ослобођених градова где се могла организовати производња. Исхрана је била слаба и неу-

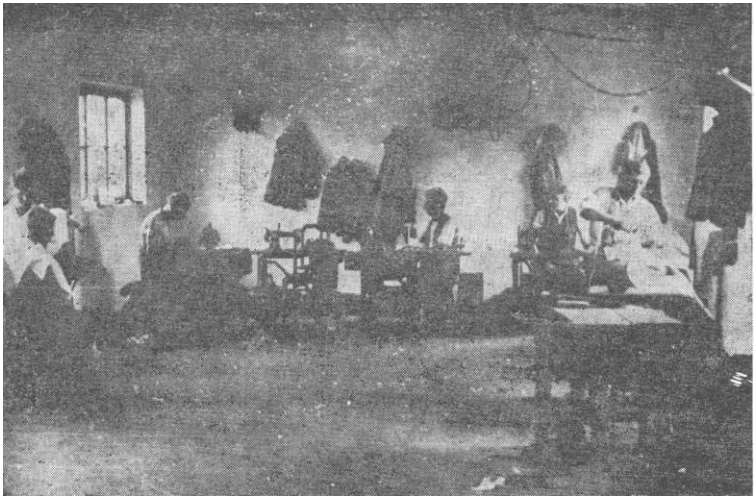

Кројачка радионица Бригаде у источној Боени, крајем децембра 1943.

редна; најчешће се сводила на порцију качамака у току једног дана. Стални покрети и борбе онемогућавали су одржавање личне хигијене, па је људство било загађено вашкама. У исто време онемогућен је био нормалан културни и политички рад по јединицама, као и рад на војничком образовању. Политички рад се сводио на брзе информације, а партијски и скојевски на кратке састанке ради договора о предстојећем покрету и акцији. Но, и у таквим условима нашло се времена и за рад са народом – одржана је 31 приредба и конференција, а у с. Церик формиран је и одбор УСАОЈ-а. У то време, од 5. до 12. децембра, у јединицама 3. бригаде одржавана су предавања из тактике партизанског ратовања и извођена војна обука. Командантима батаљона и командирима чета биле су подељене брошуре: Ратна служба, Служба везе, Читање кар,ата, Тактичка употреба пешадијског наоружања и Стратегија. Међутим, није било времена да се све ове брошуре са старешинама проуче.

Но ,без обзира на све тешкоће на које су наишле у току борби у децембру, јединице Бригаде су стекле богато искуство у вођењу маневарске борбе и извођењу брзих и дубо-

ких продора. Посебна искуства стекли су штабови батаљона и Штаб бригаде у руковођењу јединицом при заједничким нападима више бригада.[97]

БРИГАДА У ОБЕЗБЕБЕЊУ ДРУГОГ НАПАДА НА ТУЗЛУ

Пошто је ематрао да су јединице 5. армијског норпуса успешно извршиле добијене задатке у источној Босни у току децембра 1943. године, Штаб 2. немачке оклопне армије усмерава ове снаге и 15. армијски корпус почетком јануара 1944. године према слободној територији у централној и западној Босни, Лици, Горском котару и Хрватском Приморју. У источној Босни, у гарнизонима Брчко, Тузла и Зворник остале су јаче усташко-домобранске и немачке посаде, док су се на Мајевици, Требави и Озрену налззиле раетурене четничке и зеленокадровске групе. Након одласка јединица 5. армијеког корпуса ове јединице нису имале довољно снага за офанзивне операције против јединица НОВ и ПОЈ. Зато су се уеташко-домобранске и нем;ачке јединице ограничиле на заштиту сзојих гарнизона и повремено покушавале да контролишу цесте Брчко – Тузла и Тузла – Зворник, углавном испадима моторизованих колона. Четничке и зеленокадровске групе, пак, избегавале су јаче сукобе са нашим јединицама и задовољавале се заседама и препадима на курире и патроле.[98]

Јединице 3. корпуса биле су тако распоређене да су им,але повољне услове за одмор и сређивање: 17 и 27. дивизија са Романијским и Бирчанским одредом на сектору Сарајево-Зворник-Тузл1а, а 16 дивизија са Тузланским, Требавским и Посавским одредом на Мајевици. Штаб 3. корпуса, 7. јануара, на сектору Мајевице упућује 15. мајевичку и 18. хрватску бригаду ради попуне. Поред одмора јединице су имале задатак да своје просторије чисте од четничких и зелено-

[97] Зборник 1У/20, док. 182, стр. 610—618 и док. 172, стр. 546—549; Зборник 1У/23, док. 44, стр. 208; Архив ВИИ, док. 27, кут. 1243; П. Грујић, н.д., стр. 93 и 94; Архив ВИИ — ИА ПК СКС Војводине. филм 6/204.

[98] Зборник 1У/21, док. 52. и 64. стр. 170 и 200; П. Грујић н. д. стр. 95-97.

кадровских група, а 16. дивизија да затвори правце Брчко-Тузла, Тузла-Добој и Зворник-Цашрде. До 11. јануара 1944. године, јединице 16. дивизије имале су следећи раепоред: 2. бригада на одсеку с. Тобут-с. Вукосавци; 4. бригада на одсеку с. Теочак-с. Расташница; 5. бригада у рејону с. Иорај, а 1 и 3. бригада су затварале правце Лопаре-Тузла и с. Челић-Велика њива-Тузла. Од 4. до 11. јануара 3. војвођанска бригада налазила се на просторији: с. Лукавац-с. Пипери-с. Дријенча-с. Миладићи, где је затв,арала правац Тузла-Челић."

Да би олакшао притисак непријатеља на јединице у централној и западној Босни, Штаб 3. корпуса одлучује да са јединицама Норпуса пређе у надад на Тузлу, да тиме пред јавношћу докаже да јединице 3. корпуса нису уништене у Лимској и Нривајској операцији, како је то непријатељ тврдио, и да једновремено подстакне и развије офанзивни дух јединица. Ангажујући две дивизије у нападу, Шт,аб корпуса је рачунао да ће се ослобођењем Тузле створити услов за маневар јединица Норпуса према долини Боснв, што би имало утицаја на дејства непријатеља – н(а смањење његовог притиска на централну и западну Босну. Ослобађањем Тузле истовремено би се омогућила мобилизација људства за попуну јединица и олакшао њихов економски положај. Напад на Тузлу и упоришта око ње најављен је директивним наређењем Штаба корпуса још 7. јануара и наређењем Штаба 16. дивизије од 10. јануара 1944.[100]

У тренутку доношења одлуке за напад, у ширем рејону Тузле (Тузли, Лукавцу и Грачаници) налазиле су се снаге 3. ловачке бригаде (5. и 8. домобрански ловачки пук), а ноћу 13/14. јануара са правца Добоја у Тузлу је стигл,а и немачка борбена група „Шварц" (ЗсћмагЈг). Под ко-м1анду команданта ове немачке групе стављене су и усташко-домобранске снаге.

Пошто је био обавештен о припреми напада на Тузлу, немачки командант је повукао 8. ловачки пук из Грачанице

[59] Зборник 1У/21, док, 34, стр. 105; 1У/22, док. 3; 1У/23, док. 35:, П. Грујић н. д. стр. 96; Архив ВИИ док. 27, кут. 1243.

100 Зборник 1У/21, док. 34, стр. 103, док. 52, стр. 170, и док. 64, стр. 200.

и организовао одбрану Тузле еа следећим раопоредом: 5 ловачки пук посео је северни одсек (једна бојна код Симин Хана, а једна сатнија у Горњој Тузли), а 8. ловачни пук јужни и југозападни одсек одбране Тузле (једна чета у с. Миричи^на). Остале снаге распоређене су у самој Тузли. Град је био добро организован за одбрану. Спољна одбрана ослањала се на упоришта у с. Тушањ, засеоцима Пискавица, Којшино и Градина и Илинчица (т. 453). На овим положајима били су изграђени земљани бункери повеаани рововима и саобраћајницама са бодљикавом жицом испред њих, а на појединим местима обезбеђени и минским пољима. Око два хаубичка дивизиона налазила су се у касарнама у источном и западном делу града са једном мстуреном батеријом на Градини. На периферији и у унутрашњости града (на раскрсницама) налазили су се многи буннери, а и многе зграде су подешене за одбрану. Дуж железничке пруге Тузла-Добој, у селима Миричина, Добошница, Лукавац и Пурачић и неким засеоцима, налазиле су се посаде зеленокадроваца. Најближи гарнизони, одакле је гарнизон у Тузли могао очекивати помоћ, били су Добој око 1000 усташа и домобрана, Брчко од 1000-2000 усташа, домобрана и зеленокадроваца и Зворник до 1000 Немаца, четника и зеленокадроваца.[101]

По заповести Штаба корпуса од 12. јануара 1944. у нападу на Тузлу ангажоване су 16, 17. и 27. дивизија, Јужноморавска бригада и 6 партизанских одреда. Напад је предвиђен за 16. јануар у 20 часова са четири колоне и обезбеђењем од правца Добоја, Брчког, Зворника и Иладња.

Северна колона (1. војвођанска бригада 16. дивизије, 18. хрватска бригада 17. дивизије и Тузлански НОП одред), иод командом пуковника Данила Лекића, напада са севера непријатељска упоришта у спољној одбрани (с. Молухе, с. Пискавицу, Којшино, с. Тушањ, Парлог, Слани бунар, Градину) па пошто их ликвидира продире у град и заузима део града на десној обали р. Јале. Источна колона (15. мајевичка бригада 17. дивизије), такође под командом Лекића, заузима Г. Тузлу и Симин Хан, а затим, садејствујући северној и јужној колони, напада и заузима источни део града. Јужна колона (6. и 16. бригада 17. дивизије и 19. бригада 27. дивизије), под командом пуковни-

[101] Исто. Зборник 1У/21, док. 220, стр. 758; П. Грујић н. д. стр. 98 и 99.

ка Глига Маидића, наиада с југа, слама упоришта у спољној одбрани (Илинчица т. 433, Црвено брдо-к. 416, с. Крека и с. Хусино) и заузима део града на левој обали р. Јале. Западна колона (Романијски и Озренски НОП одред), под командом капетана Митра Минића, напада непријатељска упоришта на западним прилазима граду, на одсеку с. Букиње-с. Лукавац. (Романијски одред врши и обезбеђење од правца Кладња).

Друга и 3. војвођанска бригада и Требавски НОП одред, под командом политичког комесара и нанелника штаба 16. дивизије, имали су да нападају и заузму непријатељска упоришта у Грачаници, Карановцу, Босанском Петровом Селу и Миричини, да руше друм и железничку пругу и да врше обезбеђење од правца Добоја. Четврта војвођанска бригада и Бирчански НОП одред имали су да заузму Зворник, поруше мост на Дрини и да врше обезбеђење са тог правца. Пета војвођлнска бригада, Посавски и Мајевачки НОП одред, са северних падина Мајевице, врше обезбеђење од правца Брчког.[102]

Обавештен о припремама за напад на Тузлу, Штаб 16. дивизије је још 10. јануара од својих јединица формирао оперативне групе. У 2. оперативну групу ушле су 1. и 5. бригада које су узеле директног учешћа у борбама за Тузлу; у 3. оперативну групу ушла је 4. бригада која је вршила обезбеђење од Зворника, а у 1. оперативну групу 2. и 3. бригада које су биле на обезбеђењу од Добоја.

Наређењем од 10. јануара, 3. бригада је сутрадан извршила покрет на просторију Подпећ-Подорашје, да затвори правац Сребреник-Тузла. У Подпећи, где су били смештени 5. батаљон, Штаб бригаде, интендантура и саеитет, заплењено је: 1 те:ики митраљез, 3. маузера и 13 руских пушака. (Тог дана је једна чета 3. бригаде отишла за Сребреник по противтенковски топ 1. бригаде који је снлоњен за време офанзиве, али како је топ био неисправан. чета је са начелником штаба, 12 јануара, отишла у Градачац по други топ). Међутим, по наређењу Штаба дивизије, јединице Бригаде се, у 12. часова 12. јануара, пребацују на просторију с. Цаге-с. Сеоне-с. Шахмера ради чишћења ове просторије од четника и зелено-

102 Зборник 1У/21, док. 52, стр. 170, док. 56-стр. 181, док. 64-стр. 201; Ослободилачки рат, књ. 2. стр. 24 и 25; П. Грујић н. д. стр. 99.

кадрозаца и з,атварања правца од Добоја, Грачанице, Миричине и Добошнице. Крећући се према с. Цаге (косом од Липја ка к. 479) 3. батаљон је наишао на организован отпор зеленокадроваца и нешто домобрана из 8. ловачког домобрлнског пука. Упркос ватри (и једног тешког митраљеза), батаљон их је разбио и протерао са положаја. Непријатељ је имао 4 мртва, које је оставио на положају, а 12 зеленокадроваца је заробљено. За време покрета 2. батаљона дошло је до случајнз експлозије италијанске ручне бомбе којом приликом су рањена 4. борца. Сутрадан, 13. јануара у 5 часова, дошло је до сукоба једне патроле са групом од 8 зеленокадроваца у кући на изласку из с. Сеоне. Том приликом један борац је избоден ножевима, 6 зеленокадроваца је погинуло, док су двојица успела да побетну.

Противтенковски топ који је допратила чета 2. батаљона, преузео је 1. батаљон и отпратио до 2. бригаде у с. Рапатници. Тог дана, 14. јануара, четници су заробили 3 борца из 1. батаљона, која су остављена за везу између Срнице и Шпионице.[103]

Сходно заповести Штаба 3. корпуса за напад на Тузлу, командант 16. војвођанске дивизије, 15. јануара 1944. издаје заповест 2. и 3. бригади да ликвидирају непријатељска упоришта у Миричини и Грачаници, руше комуникације (цесте, пруге, мостове и телефонске линије) и да затворе правац од Добоја. При томе је 2. бри>гад!а имала да се са два батаљона и противтенковским топом, пребаци на просторију Сеоне-Цаге одакле ће, 16. јануара у 20, часова, напасти непријатељски гарнизон у Миричини и рушити друм и железничку пругу Миричина Грачаница. Са друга два батаљона је имала да крене од с. Врановићи правцем: Борике (к. 504) – с. Д. Пискавица Пашалићи (к. 373) – Грачаница-Сокол-Лендићи-к. 322 до раскрснице путева на р. Спречи (к. 156), да руши цесту Грачаница-Добој (са једним батаљоном) и врши обезбеђење од Добоја и Требаве (са другим батаљоном).

Трећа бригада је добила задатак да са два батаљона из рејона с. Ораховица – с. Чеканићи изврши покрет и 16. јануара у 20, часова нападне непријатељску посаду у Грачаници, да један батаљон задржи у резерви, а 5. батаљон упу-

[103] Зборник 1У/21 док. 52, стр. 170, Архив ВИИ, док. 27. к. 1243.

ти у обезбеђење напада од правца Сокола. Након ликвидирања непријатеља у Грачаници, требало је да Бригада испита могућност напада на посаду у Карановцу, а потом да предузме рушење комуникације. По ослобођењу Грачанице Штаб бригаде требало је да упути један батаљон према Соколу да га заједно са 5. батаљоном нападну и ослободе. У случају интервенције јачих непријатељсних снага од Добоја, 2. и 3. бригада су имале да поседну положаје за одбрану на линији: Пискавица – к. 446, косом до цесте Добој-Тузла. Главни одбрамбени положаји требало је да буду у рејону Котиља (к. 518) – Ратиш који би се по сваку цену бранили, све док траје борба за ослобођење града. При томе 3. бригада поседа положаје десно од 2. бригаде. Заповешћу је предвиђено и место хируршкој екипи, регулисан поступак око евакуације рањеника и плена из Грачанице, а штабовима је дата пуна иницијатива у доношењу одлука током борбе и маневру јединицама.[104]

Напад на Тузлу није отпочео једновремено, а ни у предвиђено време. Артиљеријска припрема (2 хаубице) уместо у 19 часова отпочела је тек у 21, час. Затварачи на хаубицама су били замрзнути па су се морали вадити и на ватри грејати. Испаљено је само 20 грдната. Прва војвођанска бригада из састава Северне колоне кренула је 16. јануара у 5, часова из рејона Пипери-Навиоци-Дријенча цестом преко В. Њива у правцу Тузле. Избијајући ка врху В. Њива, по јакој вејдвиц:/!, Бригада се изненада сукобила са једном непријатељском моторизованом колоном (неколико камиона и 3 борних кола) јачине до 200 војника. Тек ватром противтенковског топа и противтенковских пушака, непријатељ је натеран да одступи преко Докња према Тузли. У даљем покрету јединице Бригаде су поново задржане ватром непријатеља испред с. Долова и Парлога. Због тога су на полазне положаје стигле тек око 23, часа, када отпочиње неповезан напад батаљона на Којшино и Градину. Исто тако су и 18. хрватска и 15. мајевичка бригада у подилажењу водиле борбу оа истуренмм непријатељским деловима и посадама у Г. Тузли и Симин Хану, због чега су на полазне положаје за напад стигле тек око 24 часа. И јединице Јужне групе су, због борби око Живиница,

104 Зборник 1У/21, док. 86, стр. 281.

касно стигле на полазни положај. Напад на Црвено Брдо и Илинчицу отпочео је тек после пола ноћи, с тим што је део снага оријентисан према с. Букињу, ради затварања правца с. Букиње – с. Лукавац. Због тога, у току ноћи 16/17. јануара, ни јединице Јужне ни Северне колоне нису успеле ликвидирати .упоришта у спољној одбрани Тузле. Једино је 16 муслиманска бригада успела избацити непријатеља из прве линије ровова на Илинчици, али је контранападом Немаца и јаком артиљеријском и минобацачком ватром поново враћена на полазне положаје. Да не би трпеле даље губитке, јединице су се пред зору повукле ради одмора на полазне положаје.

Четврта војвођанека бригада, која је с Бирчанским одредом требала да нападне и ослободи Зворник и поруши мост на Дрини, није пришла извршењу добијеног задатка. Добивши обавештење да се у вароши налазе јаче снаге, са већим бројем тенкова, Штаб бригаде је одустао од напада и са батаљонима затворио само правац од Зворника на положајима и рејону Јајића, пошто су претходно извршена мања разарања друма Зворник–Тузла. На овим положајима јединице Бригаде остају до 17. јануара, када се по наређењу Штаба бригаде повлаче на сектор Растошнице, чиме је овај правац практично остао небрањен.[105]

Једино су јединице Прве оперативне групе 16. дивизије (2. и 3. бригада) на време пришле извршењу добијеног задатка. Друга бригада је успела да са два батаљона у току ноћи овлада Миричином и железничком станицом коју су запалили. Међутим Бригада није успела да ликвидира бункере на железничком мосту, ни да уништи оклопни воз и поруши мост чији су прилази били брањени минским пољима и бодљикавом жицом. Због тога је мост блокиран мањим снагама, а остале снаге батаљона су ангажов,ане на рушењу пруге (око 2 км) на сектору Миричине. Друга два батаљона ове бригаде,

[105] Штаб бригаде је овај иоступак правдао тиме што није имао везе са Штабом дивизије, и што није чуо борбу од Тузле, због чега је закључио да се одустало од напада, полазећи од чињенице да су у Тузли уочи напада пристигле нове снаге-група Шварц.
Зборник 1У/21, док. 135, стр. 455; док. 174, стр .578; док. 176, стр. 591 и док. 214, стр. 730; Зборник 1У/23, док. 35, стр. 135 и док. 44, стр. 211; П. Грујић н. д. стр. 102-103.

Група старешина Бригаде у источној Босни, јануар 1944. Слева надесно: Вера Дуран, референт санитета Бригаде; Марица Јефтић, заменик референта санитета Бригаде; Бока Поповић Влада, заменик политичког комесара Батаљона; Јана Богичевић, командант 3. батаљона; Буде Поповић, члан Ђолитодела; Љубица Борђевић, члан Политодела Бригаде и Александра Михајловић Лекса.

која су вршила обезбеђење од Карановца, порушили су у току ноћи пругу од Карановца до Грачанице, све пропусте на друму од Грачанице до Бријеснице и запалиле мост на цести код Карановца.[106]

По предвиђеном плану, 3. бригада је 16. јануара у 15. часова из очекујућих рејона извршила покрет ка полазним положајима з!а напад на Грачаницу; 2. батаљон правцем Ораховица-Хускићи-Барјак-Стражевац-к. 309-Грачаница; 3. батаљон правцем Хускићи-Барјан-Г. Лохиње-Стражба-Липар-Грачаница (једна чета напада Грачаницу од Стражбе преко Срп. Водоши); 1. батаљон правцем Чеканићи – к. 446 (запад. од с. Лохиње) где остаје у резерви и 5. батаљон правцем Ђукићи-Барјак-Д. Пискавица-косе сев. од с. Пашалића, где заузи-

106 Исто.

ма положаје ради обезбеђења правца од Сокола. Оба батаљона (3. и 2.) кренула еу у напад у 20 чаоова. Међутим, <након извлачења 8. ловачког домобранског пука у Тузлу, у Грачаници су остављене мање снаге, које су се још у току подилажења без борбе повукле у правцу Нарановца. У Грачаницу је први ушао 3. батаљон, који је по уласку 2. батаљона, истурен западно од овог места. Ујутро 17. јануара, бригада је заузела следећи распоред: 1. батаљон у с. Г. Лохиње (за резерву 1. оперативне групе); 2. батаљон на Стражевцу (к. 336) – с. Прибава (једна чета у Грачаници где са четом 1. батаљона организује и обезбеђује евакуацију плена); 3. батаљон на положају к. 156 – к. 332 – с. Лендићи и 5. батаљон на обезбеђењу од Сокола, сев. од с. Пашалићи. Јединице Бригаде су у току дана порушиле око 1000 м железничке пруге и железнички мост на р. Спречи, уз повремену артиљеријску и минобацачку ватру непријатеља из Карановца. Минобацачко одељење Бригаде одговорило је ватром по непријатељској посади у Нарановцу.[107]
I

У току 17. јануара Штаб корпуса је издао наређење да се напад на Тузлу, уз јачу артиљеријску припрему, понови 17. јануара у 20 часова. Међутим, истог дана у 13 часова непријатељ је са положаја Градине-Слани бунарс" Којшино, уз подршку авијације и артиљеријске и минобацачке ватре, извршио напад на положаје 1. војвођанске бригаде. Борба је трајала све до 15 часова, када је 1. бригада прешла у противнапад и вратила непријатеља на полазне положаје.

Други напад на Тузлу, после артиљеријске припреме, отпочео је на време и са југа и са севера. Јединице Јужне колоне заузеле су рудник Крека (6. источнобосанска бригада), део Илинчице (16. муслиманска бригада) и спустила се у долину р Јале према источном логору где је од усташа било освојеио неколико ровова (Романијски НОП одред). Нападајући са севера, 1. бригада је једновремено напала непријатељска упоришта Којшино, Слани бунар и Градину. У току ноћи, Бригада је, у оштрој борби успела да освоји низ објеката у систему непријатељске одбране. Два часа пред зору батаљони Бригаде су ослободили половину с. Ко1Шино, Слани бунар и освојили !прве ровове и два бункера на Градини. Исте ноћи 13. хрватска бригада успела је да ослободи с. Пискавицу, а Тузлански НОП одред да ликвидира два бункера који су бранили прилаз Молухама. Међутим, 15. мајевичка бригада ни овог пута није у-

107 Исто. Зборник 1У/21, док. 129, стр. 421 и 422; Зборник 1У/22, док. 5. стр. 36; Архив ВИИ, док. 27. к. 1243.

Тог дана Штаб корпусз је наредио да се у 19 часова изведе и трећи напад на Тузлу. Ни овог пута није изведен једновремено и у одређено време. Напад је прво отпочела Западна колона преко Пискавице, Молуха и Тушња. Борба је трајала око један час. На осталим секторима је било мирно. Око 22 часа напад је отпочео 4. батаљон 1. бригаде на Иојшино, а одмах затим и 1. батаљон 1. бригаде према Сланом бунару. На интервенцију Штаба бригаде, напад на Градину отпочео је тек око 1 час 19. јануара. Међутим, 15. мајевичка и 5. војвођанска нису стигле да учествују у нападу. Мада су и ове ноћи постигнути локални уопеси, напад на Којшино, Слани Бун,ар и Градину није успео. Због премора и губитака батаљони су се повукли на полазне положаје.[112]

Да би 1. бригаду одморио, Штаб дивизије је наредио 5. бригади, која је у току ноћи стигла у с. Долови, да смени 1. бригаду и поседне њене полазне положаје за напад. Он,а је по наређењу Штаба дивизије, након краће минобацачке припреме, истог дана око 13 часова напала Којшино.

Напад није успео. Пета бригада је, ноћу 19/20. јануара, заједно са осталим јединицама учеетвовала и у четвртом нападу на град. Њен један батаљон успео је да продре у град, али како остале јединице нису успеле да заузму Којшино, то се и он пред зору морао повући на полазне положаје. У последњем нападу учествовала је и Јужноморавска бригада.[113]

Схвативши да би и даљи напдди на Тузлу били безуспешни, а и да не би јединице излагао даљим губицима, Штаб корпуса је наредио прекид борбе и повлачење. Повлачење није изведено како је било предвиђено, па су неке јединице дошле у тешку ситуацију као што је случај био са 16. муслиманском бригадом у оаставу јужне колоне. Слично се догодило и са 1. војвођанском бригадом. Након њеног извлачења, непријатељ је извршио испад са око 300 војника и 3 тенка према с. Докањ где се налазио 1. батаљон. После трочасовне борбе, борци овог батаљона успели су да протерају непријатеља у Тузлу.[114]

И2 Зборник 1У/21, док. 135, стр. 458, док. 176, стр. 593 и 594.
113 ИСТО.
1l4 Исто и Зборник 1У/23, док. 35, стр. 138.

Непријатељске снаге упућене од Добоја настојале су да се по сваку цену пробију према Тузли. Ујутру, 19. јануара, наређено је да 2. и 3. бригада изврше напад према Грачаници и протерају ове снаге назад за Добој. При томе је требало да 3. бригада напада са три батаљона правцем с. Г. Ораховица-с. Г. Лохиња – Стражба (к. 452) – с. Јавор Махала, обухватајући Грачаницу са северне >и североисточне стране, док би 5. батаљон остао у резерви Прве оперативне групе дивизије. Међутим, за време припреме напдда ситуација се мења. Чета 1. батаљона са положаја на Барјаку је већ у 9,15 чаеова открила пет непријатељских колона које су подилазиле положајимд Бригаде. Јачина непријатеља износила је око 800 људи, подржаваних са два минобацача и два топа. Због тога се бригада оријентише за одбрану овог правца.

Борба је отпочела већ око 9,30 часова. Непријатељ је извршио нарочито снажан притисак на положаје 1. батаљона који је био у центру распореда Бригаде. Батаљон одбија три узастопна јуриша и наноси непријатељу знатне губитке. Око 13,00 часова непријатељ тежиште напада преноси на одбрану 3. батаљона. Ту га 3. и 5. батаљон заустављају испред својих положаја, а 3. батаљон упућује једну чету иза леђа. То га присиљава да се нагло повуче испред 3. батаљона. Бригада одмах прелази у гоњење, које траје све до пада мрака. У 20,00 часова Штаб бригаде наређује да се непријатељске снаге нападну и Грачаница поново ослободи. При томе је 1. батаљон добио задатак да напада правцем Авдићи-Барјак-Драпнићи-Грич; 2. батаљон лево од њега; 3. правцем Механбашића-Барјак-Дебело брдо-Пискавица-Пашалићи, а 5. батаљон десно од њега, обезбеђујући се делом снага од Сокола.

Због тешког кретања и густе помрчине, напад је отпочео тек око 23 часа. Око 2,00 часа, 20 јануара, 1. батаљон је са Барјака дочекан снажном митраљеском и пушчаном ватром. У одлучном јуришу непријатељске снаге су збачене са Барјака, (са њима и Штаб 6. ловачког домобранског пука на челу са комадантом, пуковником Асимом Тановићем). Ту је убијен и један немачки подофицир, а заплењено је и нешто ратне опреме. У тону надирања 2. батаљон заробљава код Г. Лохиње 13 домобрана из састава 6. ловачке пуковније. Не

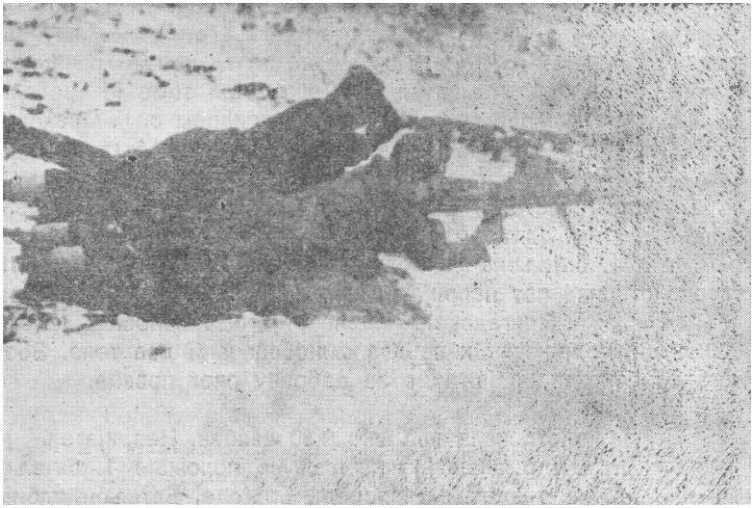

Два борца Бригаде с противтенковском пушком на положају према Грачаници, јануар 1944.

наилазећи на отпор, 3. и 5. батаљон стижу до иза с. Пашалићи, западно од Грачанице.[115]

На сектору одбране 2. бригаде, непријатељ је такође покушао да се пробије ка Тузли, али је снажном ватром са блиског одстојања и против јуришем 2. батаљона одбач^н. Батаљон је чак напао и његове артиљеријске положаје у Бојића Хану, но топови су на време извучени.[116]

Међутим, због нејасне ситуације код с. Рапатнице и Лењобуда, Штаб 1. оперативне групе дивизије, 20. јануара око 8,30 часова, наређује Штабу 2. бригаде да са два батаљона крене правцем Ратиш (к. 596) – к. 552 – к. 575 Смолућа и део снага оријентише према Цагама и Љенобуду, а део према Прав. Тињи и цести Тузла-Сребреник. Друга два батаљона да остави на положајима код Миричине и да их брани до последњег човека.

115 Збррник *IV/21,* док. 129, стр. 421424, док. 176, стр. 597; П. Грујић н.д. стр. 112; Архив ВИИ, док. 27. к. 1243.
пб Зборник 1У/21, док. 128, стр. 419.

Трећој бригади је наређено да обустави напад на Грачаницу и да најближи батаљон усиљеним маршем упути у правцу Цага и Сеоне (к. 500 и 332} са задатком да испита ситуацију и затвори правац од Рапатнице и Љенобуда и тако онемугћм да непријатељ удари у леђа. Остале јединице имале су да поседну положаје на линији: Бјеле воде-Сједаљка-Ратиш. У исто време батаљони 2. и 3. бригдде требало је да буду спремни и да у случају потребе нападну непријатељске снаге у правцу Тиње и Прав. Лукавца.

Јединице 3. бригаде су у одређене реоне стигле до 17 часова. У току покрета на 2. батаљон су код Горње Ораховице отворили ватру зеленокадровци, али жртава није било. Већ сутрадан, 21. јануара у 8,00 часова, Бригада напушта овај рејон и заузима распоред: 1. батаљон у Д. Сребренику, 2. батаљон у с. 3,ахировиће, 3. батаљон у Стражи, 5. батаљон у с. Лике а Штаб бригаде, интендантура и санитет у с. Сгражи.[117]

У току борби за Тузлу непријатељ је претрпео осетне губитке. По процени Штаба корпуса имао је избачених из строја (мртвих и рањених) преко 500 војника и старешина. Заплењено је до 15 аутоматских оруђа, више пушака, до 20.000 метака, 3. вагона брашна, већа количина соли, 300 пари обуће и друге опреме. Али и губици Иорпуса су били велики – око 300 мртвих, теже и лакше рањених код јединица које су директно нападале град. У четвородневним борбама највеће губитке претрпела је 1. војвођанска бригада – 62 мртва и 161 рањеног борца, а 5. војвођанска им,ала је 17. мртвих и 37 рањених. И јединице на обезбеђењу од Добоја нанеле су непријатељу знатне губитке. Само је 3. војвођанека бригада непријатељу нанела губитке од 131 мртвог, 106 рањених и 38 здробљених, а запленила: 1. тешки митраљез, 1 пушкомитраљез, 40 пушака, 4 пиштоља, 21 бомбу, 3.500 метака, 1 тт централу, 8 км тт к!абла и друге опреме, а нарочито артикле исхране (2. бригада је запленила 21 пушку, 3 пиштоља, нешто муниције, санитетског материј,ала и друге опреме). У тим борбама 3. бригада је имала 11 мртвих и 37 рањених, а 2. бригада 22 мртва и 41 рањеног. Према томе, укупни губици 16. дивизије, без 4. бригаде и придодатих јединица, износе

117 Исто, док. 110, стр. 360, док. 129, стр. 421424.

112 мртвих и 276 рањених, међу којима и велики број избаче них из строја нижег руководећег кадра.[118]

Напад на Тузлу имао је снажног одјека како код наших јединица и становништва источне Босне, тако и код непријатеља. Овим нап,адом 3. корпус је за себе везао јаке непријатељске снаге на линији Добој-Тузла-Зворник и на тај начин ублажио притисак непријатеља на централну Босну, што је у основи и био циљ Штаба корпуса. Поред нанетих губитака непријатељу у људству и материјалу, прекинута је железничка пруга Добој-Тузла и порушена електрична централа у Креки коју су Немци били довели у исправно стање. У току напада јединице су испољиле велику храброст, упорност, издржљивост и борбену спремност. Велика су била напрезања бораца и јединица у дананоћним јуришима, пропраћена зимом великим губицима, гладовањем и несаницом.

Ипак, Тузла није ослобођена. Основни разлози су следећи: непријатељ је на време открио припреме за напад, благовремено концентрисао расположиве снаге и добро организовао спољну и унутрашњу одбрану. Метеоролошки услови су више били наклоњени непријатељу, јер су наше снаге у нападу биле уочљиве и потпуно откривене. Задржавајући се у борби са непријатељским истуреним деловима, наше јединице су каениле у подилажењу и изласку на полазне положаје, због чег,а напад није изведен једновремено и у одређено време. Због слабе везе и садејства са суседним јединицама, а нарочито између јединица које су нападале на заједнички објекат, затим због слабе припреме и недисциплине, и следећи напади су извођени неједновремено и без резултата. Успехе појединих батаљона и бригада нису иекористиле друге садејствујуће јединице, што је имало негативних последица на темпо напада, продирање и морал јединице која је већ упал,а у непријатељски распоред и нарушила систем његове одбране. Због слабих веза, слабе координације у нападу и слабог командовања, управо јединице које су се највише истицале у нападу претрпеле су и највеће губитке, нарочито у пролазу кроз минска поља и жичане препреке, а по-

118 Исто, док. 128, стр. 414420, док. 129, стр. 421424, док. 135, стр. 457458 и док. 176, стр. 585-600; 1У/23, док. 35, стр. 135-140.

себно прилином напуштања већ освојених објеката и поврат ка на полазне положаје.

Без обзира на изнето и велике губитке, Штаб корпуса оцењује да напад представља велики успех, јер је поред већ наведеног, иепољен снажан офанзивни дух свих наших јединица, што је од значаја за борбену спремност и даља оперативна и тактичка дејства, а нарочито након тешких одбрамбених борби у шестој офанзиви.[119]

За разлику од јединица које су директно учествовале у нападу на Тузлу, јединице у обезбеђењу од Добоја (2. и 3. бригада) у потпуности су извршиле задатак. По оцени Штаба корпуса оне су биле на висини додељеног задатка. Заузимањем повољних положаја, маневром ватром и покретом и офанзивном тактиком у одбрамбеним борбама, 2. и 3. бригада су спречиле продор непријатељске борбене групе (4. и 6. ловачка пуковниј,а, немачка бициклистичка јединица, зеленокадровске и четничке снаге) од Добоја према Тузли, која је пошла у помоћ нападнутом гарнизону. И не само што су непријатељу онемогућиле продор већ су му нанеле и знатне губитке, а 3. бригада је ослободила и Грананицу. Успех 2. и 3. бригаде је утолико значајнији што су оне, по оцени Штаба дивизије, до тада заостајале у борбеним квалитетима у односу на друге јединице. За 3. војвођанску бригаду су ове борбе од посебног значаја и представљају прелом у њеном даљом борбеном понашању. У овим борбама борци су доказали своје моралне и борбене квалитете, а штабови умешност и способност у ком,андовању. Штаб дивизије у извештају Врховном штабу од 1. фебруара 1944. оцењује да је 3. војвођанска бригада ,,једна од најбољех јединица наше дивизије.[12]«

ПОНОВО НА ТРЕБАВУ И У ПОСАБИНУ

Пошто напад на Тузлу није успео, Штаб корпуса издаје наређење потчињеним јединицама да територију у њиховом гперативном подручју очисте од четника и зеленокадроваца.

П9 Исто.
120 Исто; Зборник 1У/22, док. 3, стр. 25.

По том наређењу 17. дивизија чисти сектор Тузла-Зворник--Власеница, а 16. дивизија да делом снага чисти од четника и зеленокадроваца Требаву и Посавину и онемогућава непријатељу саобраћај између Тузле и Добоја, а са делом да спречава исладе непријатеља из Брчког према Мајевици и напада нека упоришта у Срему.

У вези с тим, Штаб 16. дивизије, наређењем од 21. јануара 1944, чишћење Требаве и Посавине ставља у задатак 2, 3. и 5. бригади, обезбеђење Мајевице 1. бригади, а задатке у Срему поверава 4. бригади. По том наређењу 2. бригаде са противтенковским топом креће 22. јануара на сектор Шпионице да затвори и контролише правац Грацаница-Срнице и Шпионица-Тузла; 5. бригада, истог дана, креће за с. Бијелу, затвара и контролише правац Брчко-Срнице и одржава везу са 2. бригадом како би јој пружила помоћ ако устреба.

Истог дана 3. бригада одлази на сектор с. Нереп-с. Јеловча Село. Требало је да се повеже са јединицама у Градачцу и да им по потреби пружи помоћ у разбијању четника који су напали ово место. Након тога требало је да се постави на. сектор Аврамовина-Поребрице, ради одмора и сређивања, јединица и садејствовања 5. бригади у одбијању евентуалног непријатељског продора од Брчког према с. Срнице. Истим наређењем треб,ало је да 2. и 5. бригаде упуте своје интенданте са потребним бројем људи и по 10 коња у интендантуру дивизије у с. Црвено Брдо ради пријема опреме и хране. Поред тога, Штабу 3. бригаде наређено је да свој 5. батаљон упути, такође, у с. Црвено Брдо одакле ће отићи за Штаб корпуса коме се ставља на располагање.[121]

Од 22. јануара до 20. фебруара 1944, 1. бригада се налазила на просторији с. Вукосавци – с. Тобут – с. Мезграја, одакле је контролисала г,арнизон Брчко, онемогућавала продирање четничких група са Мајевице према Семберији и Посавини, контролисала масив Мајевице и просторију с. Теочак – с. Угљевик, где су се појавиле зеленокадровске групе. По оштрој зими, 13. фебруара, 1. бригада је напала и растерала четнике и зеленокадровце око Зворника на просторији с. Мус. Шепак-т- Локањ. За то време 4. и 6. војвођанска

121 Ослободилачки рат, стр. 195 и 196; П. Грујић, и.д. стр. 116-117; Зборник 1У/21, док. 112, стр. 363-365.

бригада, са 2, сремским одредом ослободили су више места у Срему (с. Нијемце, с. Моровић, с. Посавске Подгајце, с. Рачиновце, с. Липовац, с. Мартинце)[122]

У покрету према просторији Кереп-Јеловча, 1. батаљон 3. војвођанске бригаде се, приликом уласка у с. Прав. Срчице, сукобио са мањом четничком групом и том приликом заробио четника. Иначе по доласку на ову просторију Бригада је заузела следећи распоред: 2. батаљон у с. Кереп, 3. батаљон у с. Јеловча заједно са интендантуром и саеитетом, Штаб бригаде у зас. Токићи, а 5. батаљон упућен је Штабу 3. корпуса, док је 1. батаљон, око 13 часова, кренуо за Градачац у помоћ Посавском одреду којег су напали четници. Сутрад^н, 23. јануара, бригада се пребацује на нову просторију: 1. батаљон с. Аврамовина, 2. батаљон с. Поребрице (ту су се сместили и Штаб бригаде, интендантура и санитет) а 3. батаљон с. Грабов Гај. Враћајући се из Градачца 1. батаљон је заплени0 1 пушкомитраљез и 2. аутомата.[123]

На овој просторији јединице 3. бригаде остају све до 29. јануара. То време искоришћено је за сређивање и одмор јединица и за војно-политичку припрему за следеће задатке. У јединицама су извршене анализе борби за Тузлу, на четним конференцијама прорађени новопристигли политички материјали, вршена војна обука, попуна јединица борачким и руководећим кадром, парење и прање личне опреме бораца и др.

Пре подне, 28. јануара, формиран је 4. батаљон бригаде, у који су ушле четврте чете 1, 2. и 3. батаљона са одговарајућим деловима радних водова батаљона. За команданта је постављен Никола Рабатић, резервни поручник, до тада командир 2. чете у 1. батаљону, за заменика команданта – Бошко Вујић, до тада командир 1. чете у 1. батаљону; за политичког комесара Есад Церић до тада заменик политичког комесара 5. батаљонв и за заменика политичког комесара Ђура

[122] Зборник том IV/22, док. 97, стр. 375, док. 118, стр. 450. док. 133, стр. 495; том 1/8, док. 28, стр. 69, док. 29, стр. 73, и док. 41; стр. 99.

[123] Архив ВИИ, кут. 1243, док. 27;

Савић, до тада заменик политичког комесара чете у 1. батаљону.[124]

Након попуне и формирања 4. батаљона, Бригада је имала следеће органе и јединице: Штаб бригаде са штабским деловима (политодел, верски референт, курири, економат, писар), Техничка чета (вод за везу, минерско-диверзантски вод и радни вод), Противтенковско одељење (одељење противтенковског топа и два одељења противтенковских пушана) и четири батаљона. Сваки батаљон имао је штаб батаљона^ три чете, митраљеско одељење и радни вод. Бригада је тада бројала по списку 1.395 бораца и старешина (1257 другова и 138 другарица), а на лицу 1.149 (1.058 другова и 91 другарица), и била наоружана са 720 пушака, 1 тешким и 2 лака бацача, 1 противтенковским топом, 2 противтенковске пушке, 3 тешка митраљеза, 15 пушкомитраљеза, 8 аутомата, 33 пиштоља и 75 ручних бомби; располагала је са преко 23.000 пушчаних и митраљеских метака и мањом количином муниције за уатомате, пиштоље и минобацаче. Сем тога, било је 40 јахаћих и 106 товарних коња.[125]

Командант дивизије је 27. и 28. јануара извршио смотру 1, 2. и 3. батаљона и борцим,а говорио о значају борбе. Ни везе са народом нису запостављене. У с. Поребрици 27. јануара, одржани су митинг и приредба у школи, Као говорници, поред старешина бригада иступали су и сељаци и сељанке из места, а на програму су биле борбене песме и скечеви. Оставило је то снажан утисак на народ.[126]

Ово време искоришћено је и за активан обавештајни рад. Ова служба пружила је довољно података да се реално сагледа ситуација у источној Босни, посебно у Посавини и Требави, и да се планирају офанзивне операције. Штаб дивизије је обавештен да се у Тузли налази око 3.000 војника – већином домобрана из 5, и 8. ловачке пуковније. Дуж комуникације Тузла-Добој били су делови 6. осјечког пука. У Грачаници се налазило око 300 војника, а у околини око 2-3.000

124 Исто; Зборник том 1У/22, док. 5, стр. 36; Предлог штаба 3. војвођанеке бригаде за формирање 4. батаљона и размештај кадрова Штаба 16. дивизије од 14. јануара 1944.
125 Зборник 1У/22, док. 3. стр. 20. и док. 53, стр. 230
126 Архив ВИИ, к. 1243, док. 27.

зеленокадроваца. У Брчком је било око 2.000 домобрана и усташа са 6 тенкова. На подручју Требаве – на њеном врху и на положајима Дуге њиве – Сплетена липа – налазило се око 800 треб,авоких четника попа Саве Божића наоружаних, поред пушака, и са 6 тешких митраљеза, 2 минобацача 81 мм, и 35 пушкомитраљеза. У селима Г. и Д. Жабаре налазило се око 450 четника Павла Гајића из Посавине слабо наоружаних. Зеленокадровци око Градачца нису ометали покрете нашим јединицама, док су се они из села Зелиње, Међеђе и Џакула удружили са четницима. Према нама су активни били и зеленокадровци око Грачанице, нарочито из села Сокол, Гнојница, Сеона, Цаге и Чеканићи. На подручју Мајевице било је око 1.100 четника под командом Стеве Дамјановић,а Леке, Радивоја Керовића, Јеремије Лазића Зеке и Милоша Еркића.[127]

Пошто су се јединице одмориле, попунше и средиле, Штаб дивизије је 28. јануара издао заповест за чишћење Посавине и Требаве од четника и зеленокадроваца. Прво их је требало ликвидирати у Посавини. Првој бригади је наређено да остане на Мајевици и контролише правце од Брчког и извића правац од Тузле, 3. и 5. да нападну непријатеља у с. Г. и Д. Ж,абаре, Орашје и Бос. Шамац, а 2. бригади да затварањем праваца од Брчког, Грачанице и Сребреника обезбеди напад 3. и 5. бригади. Непосредно обезбеђење позадине 3. и 5. бригаде све док траје напад на непријатеља у наведеним местима, односно до 1. фебруара у 12. часова, вршиће један батаљон 2. бригаде са положаја код моста на Тињи (којег руши) у рејону с. Д. Скакава.

По замисли Штаба дивизије, 3. бригада напада на Г. и Д. Жабаре са југа и то у две колоне: десна колона од два батаљона креће се правцем Поребрице – Блажевац – Пол*ачи – Јагодњак – Г. Вукшић – Беглучина – Марковић Поље, с тим да са једним батаљоном напада на Д. Жабаре са југозападне стране правцем Марковић Поље – к. 87 – Трћица (к. 93), а са једним батаљоном у рејону с. Горице да затвара правац Брчко – Градачац. Лева колона, такође од два бата-

!27 Зборник 1У/21, док. 141, стр. 473; П. Грујић, н.д. стр. 118; Зборник 1У/22, док. 3, стр. 31.

љона, нреће правцем Поребрице – Четница – н. 101. – Ломница и напада Г. Жабаре са јужне стране. Обе нолоне су морал® стићи на полазну лмнију Марковић – Поље – Доња Ланишта – Ломница – Марјановићи 30. јануара до 4 часа, с тим да напад отпочне истог дана у 5 часова. Нанон линвидације четнина у с. Г. и Д. Жабаре, Бригада са једним батаљоном и даље врши обезбеђење правца од Брчког, са једним врши претрес и евакуацију плена, а са два батаљона напада на мању посаду непријатеља у с. Орашју. Након тога требало је да се пребаци на просторију Доња Међђа – Биберово Поље – Џакуле. Пета бригада добила је задатак да крене правцем Д. Скакава – Блажевац – Ср. Иладуша – Лисник и с^ полазних положаја Д. Кладуша – Крушица – Лисник – Вучје Брдо (к. 92) напада и Г. и Д. Жабаре са северозапада. Након ликвидације ових упоришта одлази на просторију Обудосац – Д. Слатина, где треба да ликвидира м,ање четничке групе, а ноћу 31. јануара на 1. фебруар 1944. да нападне непријатеља у Бос. Шамцу. До 3. фебруара требало је да се налази на просторији Доње Зелиње – Г. Лукавац.[128]

На основу замисли команданта дивизије, Штаб бригаде наређује да 2. и 4. батаљон нлпадају Г. Жабаре са јужне стране, 3. батаљон да напада Д. Жабаре од Ланишта, а 1. батаљон одлази у с. Крепшић да иепред с. Горице ззтвори правац од Брчког. Интендантура, санитет и радни водови батаљона упућени су у с. Кереп где ће их обезбеђивати 2. бригада све док 3. бригада не изврши добивени задатак.

Покрет је извршен 29. јануара у 18 часова и након пређе-Н'ихоко20км, сви батаљони стиглису3О. јануара до 4 часа на полазне положаје за напад. Јединице су кренуле у напад у 5 часова, како је и предвиђено, али четници су се на време извукли у правцу Брчког, Пос. Подгајаца и Жупање и тако избегли удар. Због тога командант бригаде одмах упућује 2. и 4. батаљон према Орашју, 1. батаљон оставља и даље у с. Крепшић, а 3. батаљону наређује да изврши претрес Г. и Д. Жабара и евакуише плен. Овај батаљон је у току дана био изложен ватри и бомбардов,ању непријатељске авијације. Од авионске бомбе рањен је један борац.

Замишљено је да напад на Орашје изведе 2. батаљон са једном четом са источне стране, а са две са јужне, док би 4.

128 Зборник 1У/21, док. 141, стр. 475477.

батаљон нападао од Толисе, Нострча и Д. Мајале. Међутим, батаљони су у Орашје ушли оно 20 часова истог дана, али без борбе. И одавде се непријатељ на време извунао, У налету на Жабаре и Орашје заробљено је 5 четнина и 1 домобран, ,а заплењено 5 пушана, нешто муниције, одеће и обуће,[129]

Док су се 4. и 5. бригада кретале за Г. и Д. Жабаре, једна непријатељска извиђачка јединица, сукобила се, 29. јануара, са јединицама 2. бригаде у рејону з,ас. Буквик. Ујутро је из Брчког кренула једна немачка пешадијека колона јачине до 500 војника и 3 тенка, а друга колона, такође до 500 војника, из Грачанице. Обе колоне кретале су се према Срницама. Јединице 2. бригаде, како батаљон на Босутки, тако и главнина н,а положају Срнице – Нереп, ступиле су у борбу са обе непријатељске колоне и водиле је целог дана. Мада су непријатељске јединице обилато подржаване артиљеријском и минобацачком ватром, тог дана нису успеле да пробију положаје 2. бригаде. Но, како су 3. и 5. бригада биле доста удаљене од положаја 2. бригаде, то је Штаб дивизије навече наредио да се 2. бригада повуче северно од друма Брчко – Грачаница, на линију Поребрице – Нереп, и да са тих положаја спречи непријатељу продор у Посавину и према Градачцу. У исто време наређено је и 3. и 5. бригади да обуставе операције чишћења и напад на Бос. Шамдц, и да се поставе на линију Поребрице – Нереп– Јеловче Село (северно од друма) и Хргово – к. Шпионица (јужно од друма) са истим задатком као и 2. бригада. Ове положаје су јединице 3. и 5. бригаде поселе у току 31. јануара, када су се и обе непријатељске колоне без борбе спојиле у Срницама.[130]

У 10 часова, 31. јануара 3. бригада се, по наређењу Штаба дивизије, вратила на сектор Поребрице '–Бубањ. СтиглЛ је око 22 часа и заузела следећи распоред: 1. батаљон у с. Дубраве (зас. Бубањ), 2. батаљон у с. Ломница, 3. батаљон у јуж. и источни део с. Поребрице а 4. батаљон у с. Прстрозбц,

[129] Зборник *IV/22,* док. 5; стр. 41-42; Архив ВИИ, кут, 1243, док. 27.

[130] Зборник *IV/22,* док. 88, стр. 346, док. 132, стр. 522 и док. 154, стр. 557-559; Архив ВИИ, к. 1243, док. 27; П. Грујић н.д. стр.

У с.Поребрице нешто касније стигли су бригадни санитет и интендантура, а радни водови отишли у састав својих батаљона. Следећег дана, 1. фебруара, 3. -и 5. бригада добиле су задатак да у 23 часа изврше напад на немачко-усташке снаге у Прав. Срнице и с. Вучковац. Међутим, до борбе није дошло јер су се Немци повукли из оба места. У тој ситуацији Штаб дивизије наређује 5. бригади да се врати на просторију одакле је пошла у напад (с. Д. Миоица – Аврамовина), а 3. бригади да продужи покрет и поседне просторије с. Кереп – с. Међеђа – с. Јеловче Село и да са јединицама 2. бригаде од зеленог кадра очисти просторију Међеђа – Џакуле – Трамошница.[131]

У току 2. фебруара 3. бригада је заузела следећи раопоред: 1. батаљон у с. Кереп, 2. батаљон у с. Д. Међеђа (зас. Рамићи – Дедићи), 3. батаљон у засеок Ћусте и Бајрамовиће, 4. батаљон у зас. Токићи {с. Јеловче Село,) Штаб бригаде у с. Јеловче Село, а интендантура и санитет у с. Хрватићи. Сутрадан 4. батаљон је, преко Церима и Бијеле отишао за с. Рашљане по новопристигле борце из Срема. На пуцњаву зеленокадроваца из Зелиње и из Међеђе батаљони нису реаговали. Међутим, 4. фебруара око 7 часова, четници и зеленокадровци извршили су напад на 2. батаљон у зас. Дедићи – Рамићи. Први напад је одбијен, уз осетне губитке по непријатеља. Међутим, непријатељ сређује снеге и организује други напад у три колоне (од Плоче, Липоравни и Борика - јачиш 400-500 војника). Штаб бригаде је одмах упутио 3. батаљон у њихов бок да им пресече одступницу, док је 2. батаљону наређено да их сачека и изврши фронтални контранапад. Батаљони су тако и поступили. Али, чим су четници и зеленокадровци осетили удар у бок и позадину, одмах су почели извлачење, остављајући на бојном пољу 7 мртвих, а имали су и око 30 рањених. Заплењене су 3 пушке и нешто муниције. Бригада је имала 1 мртвог и 2 рањена борца. Након ове борбе Бригада одлази на просторију Џакуле – Биберово поље на затварање правца од Грачанице према Прав. Срници. Вратио се и 4. батаљон па је заузет следећи распоред: 1. батаљон у зас. Куловићи, 2. батаљон у с. Д. Џакуле, 3. батаљон у Биберово поље, 4. батаљон у зас. Мехмедовићи и Штаб бригаде са интендантуром и са-

131 Исто.

Штаб 2. батаљона код Зељине, фебруар 1944.

нитетом у Биберовом пољу. На овим положајима све јединице остају до 14 часова 8. фебруара када заузимају полазни положај за напад на требавске четнике. За ова четири дана Бригада је попунила батаљоне новим борцима, одмарала се и сређивала за предстојеће борбе. У току чишћења просторије Међеђа – Џакуле – Трамошнмца, јединице 3. и 2. бригаде ра зоружале су већи број зеленокадроваца и запленилe око 200 пушака, 2 пушкомитраљеза, извесну количину муниције и друге опреме – одеће и обуће.[132]

132 ИСТО.

У међувремену, 5. бригада је у 2 часа 5. фебруара упа~ ла у Бос. Шамац без отпора и одмах приступила претресу и разоружању усташке милиције. Том приликом заплењено је: 2 пушкомитраљеза, два аутомата и 15 пушака. У 13 часова јединице су напустиле Бос. Шамац. Међутим, због непотпуног претреса, 2. батаљон је 6. фебруара враћен у град где је г.основним претресом разоружана већа група легионара и заплењено још 45 пушака, нешто муниције и опреме. Након тога Бригада се сместила на просторију Скугрић – Г. Лукавац.[133]

Штаб 16. дивизије, 6. фебруара 1944, наређује да се нападну требавски четници попа Саве Ђујића, потом Сокол, Грачаница и Нарановац и најзад, да се поруши цеста и пруга Добој – Тузла.

По замисли Штаба дивизије, 2. бригада требало је да са просторије с. Г. Џакуле, 7. фебруара у 24 часа, наступа општим правцем: с. Џакуле – к. 507 – к. 529 – Студенац – к. 639 – с. Скиповац – с. Живковићи – к. 452 – с. Доња Палежница – Брдо (т. 396) – с. Батва – Чашица брдо – Сплетена лип,а (т. 439). Од Д. Палежнице кретаће се у четири колоне у правцу Дугих њива (к. 518), где ће у првој фази напасти четничке положаје са истока и спречити њихово извлачење у правцу Добоја. У другој фази 2. бригада би 9. фебруара, извршила покрет правцем Д. Палежница – Брезићи – Живковићи – Брђани – Хељдовиште – к. 653 – Омербашићи – Чаушевићи – Ђурићи – Лендићи – к. 332 – к. 156, напала непријатељску посаду у с. Нарановцу и затворила правац од Добоја.

Трећа бригада требало је да са просторије с. Г. Међђа изврши покрет са два батаљона правцем: с. Међђа – к. 598 – Мраморје (к. 646) к. 640 – Сплетена л.ипа (к. 651). Једаи њен батаљон требало је да се креће са 2. бригадом до Студенца (693), где би се одвојио и у засебној колони наставио правцем к. 654 –с. Читлук – с. Ностићи – с. Тодоровићи – Голо брдо (к. 544), а један батаљон се, са просторије Сеферовићи, креће правцем Липораван – к. 492 – Бајинац – к. 539 – Јелик – к. 542 – Вис. Са линије Околоц – Сплетена липа – Вис, Бригада је у првој фази операције требало да пређе

[133] Зборник 1У/22, док. 142, стр. 523 и 524, док. 154, стр. 559 и док. 160, стр. 590.

у напад на Дуге њиве са југозападне стране да не дозволи непријатељу извлачење према Добоју и да, заједно са једи вицама 2. и 5. бригаде, линвидира четничну групацију на просторији Дуге њиве. У другој фази операције, Бригада је 9. фебруара, требало да нрене правцем с. Сниповац – с. Топаловићи – Сиједи Крш •– Омербашићи – н. 356, нападне непријатељсну посаду у Граачници, а нанон тога да руши путну и железничну номунинацију Добој – Тузла.

У то време 5. брипада је требала да са шросторије Д. Скугрићи наступа делом снага правцем н. 355 – н. 492 – с. Марновићи – н. 458 – Дуга њива, делом снага правцем с. Толиса – Брезова Коса – Коњсна Глава – н. 481 – Дуга њива, а једним батаљоном правцем с. Д. Кречане – Црно брдо – н. 498 – с. Крчевљани – с. Радићи – Пребијеии К,ам. Она је имала да нападне четнике на Дугим њивама са северозападне стране и да их са остале две бригаде у том рејону уништи. Након тога, требало је да, 9. фебруара, настави покрет правцем с. Павловићи – Сплетена липа – Кланац – Студенац – Четовља – Марићи и нападне посаду у Соколу, а после тога да приступи рушењу комуникација Добој – Тузла. Са севера Дуге њиве затв,ара и напада и један батаљон Требавског НОП одреда.[134]

Међутим, напад на четнике померен је за дан каеније, па су све јединице Дивизије покрет извршиле одређеним правцима 8. фебруара у 24 часа. Но, главнина четника се, под командом попа Саве Божића, непосредно пред напад извукла у правцу Добоја. По селима су остале мање четничке групе које су бежећи испред колона једних налетале нд колоне других јединица и тако уништаване. У једнодневном крстарењу по Требави погинуло је 40 и рањено 20 четника. Међу погинулим налазио се и капетан Радоњић. Тако се операција за ликвидацију требавских четника није одвијала по предвиђеном плану, а није остварена ни њихова потпуна ликвидација. Јединице се нису смеле држати на овој просторији због пегавог тифуса који је харао по свим селима, тако да ни

[134] Зборник 1У/22, док. 14, стр. 81 и док. 29, стр. 135-141; П. Грујић н.д. стр. 123 и 124.

детаљни претреои села и просторије нису извршени због чега је, вероватно, један број четнина остао неотнривен.[135]

Поступајући по добијеном наређењу Штаба дивизије, 3. војвођансна бригада је у назначено време извршила понрет у две нолоне: 3. батаљон правцем Сеферовићи – Липоравна Вис – Пребијени Нам – Дуге њиве, да линвидира четнине на правцу свог наступања и да помогне 5. бригади у ликвидацији четника на Дугим њивама. За то време 1. и 2. батаљон кретали су се правцем Иозаре – Осоје – Мраморје – к. 640 Сплетена липа да ликвидирају четнике на правцу свог наступања и да их нападну на Другим њивама са западне стране. Четврти батаљон кретао се позади 1. и 2. батаљона као резерва.

У току наступања 3. батаљон је на Вису наишао на четничку заседу која је након прве пуцњаве побегла. И остали батаљони су наилазили на мање групе које би се после првих пуцњева разбежале. Иада је Штаб бригаде информисан да су четници напустили Дуге њиве, батаљони су упућени на следеће просторије: 1. батаљон у с. Г. Палежница, 2. батаљон у с. Брђане, 3. батаљон у с. Читлук – Ностићи и 4. батаљон у с. Г. Палежницу. Штаб бригаде је пошао у с. Тодоровиће. На ову просторију јединице су стигле истог дана до 13 часова. У покрету од Сплетене липе ка Дугим њивама, 1. батаљон је убио 7 и заробио 5 четника. Укупно је тог дана заплењено 18 пушака, 500 метака и нешто одеће и обуће.[136]

Пошто се јединице због тифуса нису смеле дуже задржавати на овој територији, по наређењу Штаба дивизије одмах су упућене у напад на Грачаницу, Сокол и Нарановац. V нап,ад на Грачаницу 3. бригада је кренула 10. фебруара у 12 часова правцем с. Живковићи – с. Горићи – с. Топаловић. Њен 2. батаљон је пошао у 16 чаеова из Брђана да заједно са 2. батаљоном 2. војвођанске бригаде нададне непријатељску посаду у с. Нарановцу. У с. Гарићу на 3. батаљон, ко}и је био у претходници, отворена је ватра са косе у с. Топаловићи. Би ло је око 100 зеленокадроваца и четника, који су поред пушака, били наоружани и са два пушкомитраљеза. Но, чете 3. ба-

[135] Исто, док. 154, стр. 561, док. 88, стр. 348, док. 139, стр. 513 и док. 142, стр. 524.
[136] Архив ВИИ, док. 27, кут. 1243: Зборник 1У/22, док. 88. стр. 348.

таљона су у одлучном јуришу одбациле непријатеља на Вис и Сиједи Крш. Штаб бригаде одмах наређује да 3. батаљон продужи напад на ову групу, а из 1. батаљона упућује једну чету да бочно нападне Оиједи Ирш. Али, пре него што је чета 1. батаљона стигла, 3. батаљон је био већ збацио непријатеља са Виса и Оиједог Ирша. Том прилином, заробљен је један четнин. Нанон ове борбе батаљони 3. бригаде настављају понрет према Грачаници у коју улазе око 20,00 часова без борбе. Обавештена о кретању јединиција 16. дивизије, бојна 4. ловачке пуковније је напустила Грачаницу пре пристизања батаљона 3. бригаде. Док су 1. и 4. батаљон вршили претрес у току ноћи, 3. батаљон је на Стражевцу био у обезбеђењу од правца Тузле.[137]

Исте ноћи 2. батаљон је заједно са 2. батаљоном 2. бригаде отпочео 10. фебруара у 22,30 часова напад на жељезничку станицу Иарановац. Станицу је бранило добро наоружаних 150 непријатељских војника и 40 четника, ојачаних оклопним возом са минобацачем и противтенковским топом. Станица је брањена из бетонских бункера кој|И су доминирали околним потпуно брисаним простором. У нападу по снегу и по месечини борци су били врло уочљиве мете. Поред тога, прилазећи станици, борци су морали газити изливе и рукавце Спрече, тако да им се од хладноће одећа и обућа мрзла. Но, без обзира на све тешкоће, оба батаљона успела су да у првом налету разбију спољну одбрану, упадну у куће око станице и да непријатеља сабију у ужи одбрамбени рејон станичне зграде. Након трочаоовне борбе одустало се од даљих напада, па су се батаљони вратили у састав својих бригада. Том приликом убијен је један немачки војник и заплењене 2 пушке и 6 оквира за пушкомитраљез,а приликом повлачења порушена је пруга и жељезнички мост на Спречи.

Остали батаљони (1, 3. и 4. батаљон) 2. бригаде те ноћи напали су зеленокадровско упориште у с. Бријесници. Но, непријатељ се извукао у правцу Добоја и јединице 2. бригаде су ушле у село без борбе. Заробљено је 6 заосталих зеленокадроваца и приликом претреса места заплењено 15 пушака, неколико бомби и мања количина муниције. И 5. војвођанска

[137] Исто и Зборник 1У/22, док. 154, стр. 562 и док. 164, стр. 608.

бригада је таиође на време нренула у напад на зеленонадровсно упориште Сокол али, како су неки батаљони закаснили са поласком на полазни положај за напад, зеленокадровци су се извукли према Добоју. Бригада је без борбе ушла у Сокол али га је морала одмах напустити, јер је и тамо владао пегави тифуе.[138]

Потом се пришло извршењу и треће фазе – рушењу комуникација Добој – Тузла. Те задатке јединице су извршавале са просторије Чеканићи – Ораховица – Рашљево – Сеона – Цаге, на коју су стигле већ 11. фебруара, и у додељеним рејонима се неколико дана одмарале и срређивале. То време је искоришћено и да се, претресом многих места, прикупи што већи број пушака и муниције и њима наоружају тек пристигли добровољци из Срема. Тих дана 3. бригада је бројала 969 бораца (873 друга и 96 другарица).[139]

Након петодневног одмора, Бригада 16. фебруара око 20,30 часова приступа рушењу железничке комуникације: 1. батаљон од Пурачића према Добошници, 2. батаљон од Добошнице према Пурачићу, 3. батаљон од Миричине према Добошници и 4. батаљон од Добошнице према Миричини. Ноћу 16/17. фебруара порушено је 4.800 м пруге, уништени су технички урећ,аји у станицама Миричина, Добошница и Пурачић и запаљен један дрвени мост у дужини од 25 м. У тренутку извођења акције на мосту, у с. Миричини налазило се око 100 домобрана и око 160 усташа у бункерима и оклопном возу, а у с. Пурачић око 300 зеленокадроваца. За време рушења пруге непријатељ је био потпуно пасиван – испаљена су само два метка и две ракете. Заробљено је 5 домобрана и заплењено 5 пушака, 250 метака, 2 бомбе, 10 пари ципела, 4 комплетне немачке униформе и 5 ћебади.[140]

Исте ноћи по наређењу Штаба дивизије 5. бригада ојачана једним батаљоном 2. бригаде, напала је на непријатељску посаду у Грачаници коју је непријатељ поново посео пошто су је напустиле јединице 3. бриг,аде. О нападу на Грачаницу непријатељска посада је била благовремено обавештена од зеленокадроваца који су бежали испред Бригаде, па су се

138 Зборник 1У/22, док. 88, стр. 349, док. 139, стр. 515, док. 142, стр. 524 и док. 164, стр. 608.
139 Зборник 1У/22, док. 53, стр. 236.
140 Архив ВИИ, док. 27, кут. 1243; Зборник 1У/22, док. 71, стр. 300-301.

добро припремили за одбрану у згради дечијег дома. Посада је бројала 150–2Л0 домобрана. И поред велиних губитака (18 погинулих и 30 рањених), Бригада није успела да ликвидира о^р о упориште, па се повукла у полазни рејон.[141]

У јутарњим часовима, 17. фебруара, 3 бригада се са пруге вратила у свој ранији рејон (1. батаљон, интендантура и санитет у с. Цаге, 2. и 4. батаљон и Штаб бригаде у с. Сеоне, а З.батаљон у с. Рашљево и Мехиће). Ту је остала до 20. фебруара, када заузима повољнији распоред: 1. батаљон у с. Шпионица (засеоци Тутњевац и Топаловићи) 2. батаљон у зас. Ујдровиће (једна чета у Церику), 3. батаљон у с. Мус. Шпионица, Штаб бригаде и 4. батаљон у с. Зуберово Брдо, а једна чета у с. Перићи с,а бригадном интендантуром и санитетом. Задржавајући се овде три дана, батаљони су 23. фебруара пригодним програмима прославили годишњицу стварања Црвене армије.[142]

Док се главнина 16. дивизије налазила у Посавини и на Требави, а 1. бригада своју пажњу оријентисала према Подрињу и масиву Мајевице, активирали су се четници и зеленокадровци на Мајевици и у Семберији, а нарочмто у околини Брчког. (сектор Челић – Иорај – Лоп(аре и Брчко – Челић). Чак су се из рејона Спреча – Папрађа припремали да заједно са мајевичким четницима и зеленокадровцима изврше напад на слободну Бијељину, а у Брчко су возом са Немцимд допутовали и емисари Драже Михаиловића – Срђан Бакајлић и Рајо Банчић. Потпомогнуте од Немаца, заленокадровске и четничке банде су се толико осилиле да су отпочеле присилну мобилизацију, препаде на позадинске организације и терор над становништвом, нарочито у околини Брчког. Многа ме~ста наше позадинске организације су морале напустити.[143]

Штаб 16. дивизије је, у оваквој ситуацији, 22. фебруара 1944. издао зеповест бригадама за чишћење проеторије Брчко – Челић – Норај – Лопаре где се налазило око 300–400 зеленокадроваца и око 100 четника. Чишћење је требало да отпочне 25. фебруара. Ради тога су све бригаде дивизије 24. фебруара ујутро морале стићи на полазне положаје: 2. брига-

141 Исто, док. 142, стр. 526.
142 Архив ВИИ. док. 27, кут. 1243.
143 Зборник 1У/22, док. 113, стр. 425-^26, док. 115, стр. 431, док. 116, стр. 445 и док. 154, стр. 564.

да у с. Хумци – с. Миладићи – с. Каштел; 3. бригада у с. Муслиманска Маоча – с. Рахићи, а 5. бригада с. Зовик – с. Калајџија. Предвиђено је да чишћење просторије изврше 2. и 5. брипада и то потискивањем зеленокадроваца према њиховом главном упоришту у с. Челићу где их је требало до пада мрака опколити, напасти и ликвидирати.

Трећа бригада имала је да се постави на линију с. Шаторовић – с. Прав – Дубровице – с. Пукиш, да затвори правац Брчко – Челић и спречи извлачење непријатеља према Брчком. Након ликвидације зеленокадроваца у Челићу, требало је да поседне просторију с. Маоча – с. Рахићи – с. Паланка – с. Шаторовићи, ликвидира зеленокадровце и спречи сваку њихову пропагандну активност; 2. бригада да поседне просторију с. Корај – с. Пушковац, а 5. бригада просторију с. Мртвица – с. Бабетино Брдо, с тим да ове просторије очисте од четника и зеленокадроваца.[144]

У међувремену, не знајући за план Штаба дивизије, Штаб 1. бригаде је, 24. фебруара, извршио напад на Челић са своја четири батаљона и батаљоном Мајевичког одреда. Уелед неактивности батаљона Мајевичког одреда и једног батаљона 1. бригаде, као и интервенције Немаца и усташа из Брчког, напад на Челић није успео, па се Бригада морала под врло тешким околностима уз осетне губитке (21 мртав и 26 рањених) извући из Челића (губици непријатеља 25 мртвих и 34 рањена).

Главнина Дивизије је на време извршила покрет, заузела полазни рејон и 25. фебруара отпочела чишћење одређене просторије. У поподневним часовима нападала је непријатељске снаге у Челићу које су сада биле ојачане четом Немаца и нешто четника. Охрабрен присуством Немаца и четникд, и неуспехом 1. бригаде претходног дана, непријатељ није сачекао напад у рововима испред моста, већ је одмах кренуо на јуриш, што је скупо платио. Дочекан убитачном ватром 5. бригаде са правца с. Миоче, убрзо је схватио грешку и уз велике губитке одмах отпочео одступати, да би се домогао утврђених положаја. Међутим, наше јединице су силовито кренуле у напад и ликвидирајући све пред собом, упале у

[144] Исто, док. 113, стр. 426 и 427.

утврђења, а одмах и у само место. У борби за Челић непријатељ је имао 70 погинулих зеленонадроваца, Немаца и четнина и већи број рањених (од којих 8 Немаца), док су јединице 5. бригаде им(але 16 мртвих и 13 рањених. Ликвидацијом зеленокадровских упоришта у Ратковићима и Челићу, биле су освећене и жртве 1. бригаде претходног дана. Како је 5. бригада кренула у напад пре времена, (требало је у 18,00 часова) то 2. и 3. бригада нису дошле до изражаја, па су се знатнз снаге непријатеља могле извући у правцу Брчког.[145]

Након ове акције бригаде одлазе у раније одређене рејоне. Из тог рејона, 3. бригада 26. фебруара одлази на просторију с. Зовик – с. Вражиће – с. Маоча, где остаје до 2. марта 1944, упућујући патроле у правцу Пукиша, Ратковића и Буквика. Бригада је, 28. фебруара, примила и распоредила по батаљонима 149 нових бор,аца из Срема, а следећег дана још 27 добровољаца. Од 2. бригаде је 3. бригада преузела транспорт хране пристигао из Срема и отпремила га до болнице у Сребренику. Део хране је примила и Бригада.[146]

Од 22. јануара до краја фебруара јединице 16. дивизије (2, 3. и 5. бригада) прокрстариле су Посавином, Требавом и западном Мајевицом. Углавном су водиле борбу са четницима и зеленокадровцима. Брзим продорима и изненадним нападима на њихова упоришта успешно су разбиле непријатељске групације у Посавини, чиме су створени услови за формирање и рад позадинских војно-политичких органа и организација НОП, и опстанак и борбену активност Посавско-требавског одреда. Мада четницима на Требави нису нанесени осетни ударци због њиховог благовременог извлачења, ипак је и њима и њиховим присталицама постало јасно да смо толико јаки да у сваком тренутку можемо овладати том територијом и да они нису у стању да се озбиљније супроставе. Наше дуже задржавање у неким рејонима и наш активан политички рад са народом изазвали су диференцијацију у њиховим редовима,

[145] Исто, док. 154, стр. 565 и 566, док. 139, стр. 516 и 517, док. 142, стр. 526 и 527; Архив ВИИ, док. 27, кут. 1243 (у извештају Штаба 16. дивизије — док 154, стр. 566 — стоји да је непријатељ у Челићу иретрпео губитке од 207 погинулих Немаца, зеленокадроваца и четника, а у извештају Штаба 5. бригаде — док. 142, стр. 526 — како је наведено).

[146] Архив ВИИ, док. 27, кут. 1243.

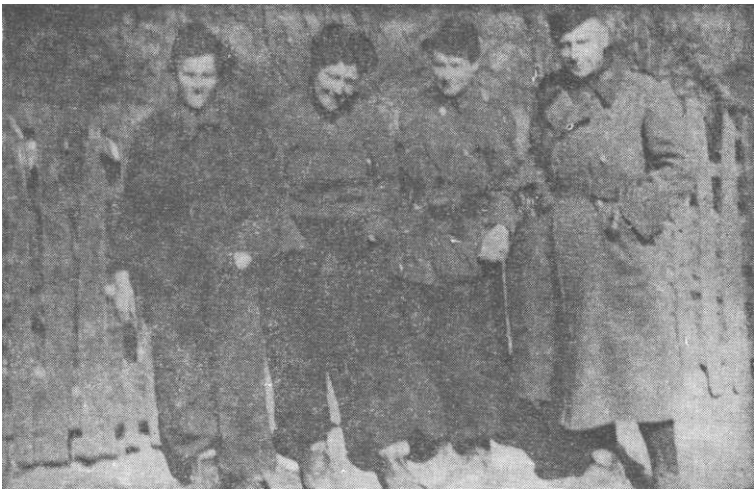

Слева надесно: Сеја Бадањац, референт санитета Батаљона; Олга Вера Дуран — Рајић, референт санитета Бригаде; Загорка Вукасовић, у санитету Бригаде и Душан Вукасовић Диоген, —командант Бригаде, крајем фебруара 1944.

посебно међу зеленонадровцима, што је омогућило бржи развој НОП-а у тим местима. Нападајући четнине и зеленокадровце и претресајући њихове куће, јединице су успеле да заплене и од сељака прикупе око 700 пушака, чиме су наоружани пристигли добровољци из Срема. Разумљиво, наша офанзива према четницима и зеленокадровцима условљена је поразом у нападу на Тузлу и повлачењем нем,ачких и усташко-домобранских снага у јако утврђене гарнизоне, за чије нападе нисмо имали довољно снага, поготово у зимском периоду и под неповољним временским условима. Офанзивна дејства у фебруару 1944. године била су у исто време и провера организационе сређености, маневарске способности и борбене упорности наших јединица. Сигурно је да су оне тој провери одговориле и да су се показале способне како за борбу ширих размера (укључујући се у операције здружених јединица), тако и за самосталне борбене задатке.[147]

[147] Зборник 1У/22, док. 154, стр. 563.

У једномесечним борбама по Посавини, Требави и Мајевици, 3. војвођанска бригада је нанела непријатељу губитке од 14 мртвих, 30 рањених и 18 заробљених, здпленила и прикупила од сељака 131 пушку, 2 пушкомитраљеза, 2 аутомата, нешто муниције, ручних бомби и друге ратне опреме, разрушила 4.800 м пруге, више станичних уређаја и више мостова. Њени губици у том периоду били су минимални – 1 погинуо и 3 рањен,а борца. Нападајући самостално или у оклопу нападних колона Дивизије, Бригада је доказала да је у сталном успону по моралним и борбеним вредностима. Све добијене задатке извршила је у потпуности и на време. У овом периоду се и организационо средила (отишдо је 5. батаљон, а формиран 4. батаљон), учврстила и попунила знатним бројем нових бораца из Срема. Задржавајући се у неким местима више дана, Штаб бригзде и штабови батаљона су ве ћи део времена посветили војно-политичкој настави и партијском и СКОЈ-евеком раду, што је све допринело учвршћењу дисциплине и моралној кохезији бораца и јединица. Дуге и напорне маршеве, приликом извођења самосталних дејстава у Посавини или учешћа у дивизијској операцији на Требави, као и друге недаће теже су поднели новопридошли борци из Срема, посебно повремени недостатак хране. Но, поред ста ријих бораца они су се постепено привикавали новим условима живота, тако да се при крају месеца међусобно скоро нису разликовали.

Повратком на Мајевицу и просторију око Брчког за 3 војвођанску бригаду завршен је период петомесечних борби у источној Босни у саставу 16. војвођанске дивизије. Од 21. септембра 1943. па до краја фебруара 1944. године, Бригада је учествовала у безброј већих и мањих окршаја са немачким, усташко-домобранским, четничким и зеленокадровским јединицама. Узела је учешћа у борбама за ослобођење Бијељине, Брчког, Тузле, Грачанице, Сокола и многих других мањих места: успешно се супроставила непријатељским јединицама које су изводиле офанзивне операције („Феркел", „Подухват за оптерећење Тузле", „Кугелблиц" и „Шнештурм"), и одиграла веома зацажену улогу у оба подухвата против четника и зеленокадроваца у Посавини и на Требави. У свим тим борбама нанела је непријатељу губитке од око 850 избачених из строја (погинулих, рањених и заробљених) војника и стареши-

на; аапленила 492 пушке, 9 пушкомитраљеза, 4 тешка митраљеза, 6 минобацача, 2 аутомата, 4 пиштоља, пола вагона граната, око 154.000 пушчаних и митраљеоких метака, више десетина ручних бомби, радиоотаницу, телефонску централу, 8 км телефонског кабла и друге опреме, а уништила је или оштетила 5 тенкова, потопила 1 брод, 2 већа чамца, 1 скелу и разрушила више мостова, 5.800 м железничке пруге и више станичних уређаја. Но, ни њени губици нису били мали – 355 избачених из строја (мртвих, рањених и заробљених) што је знатно више него у четворомееечним борбама у Срему (106 избачених из строја). Другим речима на сваког избаченог у Бригади долази 2,38 непријатељских војника (у Срему је тај однос био 1:5).

Неповољнији однос губитака у источној Босни (нарочито прва два месеца) последица је пре свега укључивања Бригаде у веће подухвате, затим другачијег односа више команде према губицима, вођења борбе против квалитетнијих снага непријатеља, а и прилагођавања бораца и јединица новим географским и борбеним условима. Бригада трпи највеће губитке у нападу на већа насељена места, као што је био случај у нападу на Бијељину и Брчко (210 избачених из строја). Но, како је време одмицало тај однос се преокретао у њену корист – у јануару је нанела непријатељу губитке од 275 избачених из строја, а сама је при том имала 48 избачених из строја, док је у фебруару тај однос био 4:62 у корист Бригаде. Однос у корист Бригаде се мењао и услед тога што је новопримано људство (добровољци из Срема) прво пролазило кроз обуку одм,ах по преласку Саве (организован Мобилизацијски одсек Дивизије са неколико инструктора). Тако су нови борци прошли војностручну и политичку обуку пре ступања у борбу. Али повољан однос је и због чешћих борби са четничким и зеленокадровским јединицама, знатно слабијег квалитета од немачких.

Командовање се заонивало на строгој субординацији. За разлику од командовања и планирања у Срему, Штаб бригаде није могао самостално планирати и изводити борбене антивности, а батаљони још мање. Самосталност Бригаде се испољавала у предлагању начина извршења самосталног задатка или у оквиру борбеног поретка Дивизије и у разради задатака нижим јединицама, батаљонима и четама. Сем у изузетним

случајевима, Штаб бригаде није могао бирати објекте напада, нити је у одбрамбеним операцијама, без одобрења Штаба дивизије, јединицу могао повући са угроженог правца. Разумљиво, овако командовање било је условљено оперативним захтевима Штаба корпуса и општом и борбеном ситуацијом у источној Боони. Међутим, то је имало за последицу веће губитке у живој сили, а нарочито при нападу на Брчко и Тузлу (други напад), када се упорно инсистирало на поновним нападима и онда када је било већ очигледно да до успеха неће доћи.

У склопу планираних операција од стране Дивизије (офанзивних или дефанзивних) Бригада је добијала различите задатке и изводила различите борбене радње. Када су се изводили напади на насељенд места била је у улози нападача (Бијељина, Брчко, Грачаница, Сокол и др.) или у обезбеђењу напада (Тузла). Добијала је задатке одбране правца (Брчко – Бијељина, Брчко – Тузла и Добој – Тузла) и одбране територије које је успешно извршавала примењујући активну маневареку одбрану. У офанзивним операцијама у Посавини и на Требави изводила је дуге маршеве и борбу водила нападним колонама батаљона. У време блокаде Брчког (октобар – новембар 1943) јединице Бригаде такође нису биле пасивне – дању су одолевале нападима непријатеља (маневарском одбраном) који је покушавао да разбије блокаду и да се пробије премд Бијељини и Тузли, а ноћу би прелазиле у напад вршећи насилна извиђања ојачаним четама. У петомесечној борбеној активности било је плима и осека, али најбоље резултате је постизала у офанзивним операцијама и вођењу борбе нд отвореном простору, где је до изражаја долазио маневар батаљонима – удар у бок или заобилазак, или изненађење – распоредом и ватром.

Међутим, када је реч о непријатељу, најбољи резултати постизани су у борби са квислиншким снагама – усташко-домобранским, четничким и зеленокадровским формацијама. Слабији су били у борбама са немачким јединицама, које су биле боље наоружане и обучене, а располагале и одговарајућом техником. Уз то, оне су углавном држале кључне пунктове, који су били и добро утврђени. Гарнизоне су ређе напуштали, сем при извођењу ширих операција, а када су излазили, чинили су то у јачим снагама, које се нису расипале на ве-

ћи број задатака. Сем тога, немачке јединице су обично подржаване јаком минобацачком и артиљеријском ватром, оклопним аутомобилимд и тенковима, а понекад и авијацијом. Јединице Бритаде, као ни друге јединице у Дивизији, нису имале одговарајући број оружја и других техничких средстава да се Немцима успешније супроставе, па је тај недостатак морао да се надокнађује маневром малобројних противтенковских оруђа (противтенковским топом и одељењем противтенковских пушака), маневром јединице и срцем бораца. Искуство је показало да се при неповољном односу снага и технике (борбе око Брчког), уз добар распоред ових оруђа и њихову прецизну ватру, могу нанети губици и зауставити тенкови и оклопни аутомобили, а тиме и спречити или бар успорити даље напредовање пешадије. Ватра >и поготци противтенковских оруђа поразно су деловали на тенкисте и присиљавали их на одступање, заузимање заклона и дејство са места, што је одговарало нашим борцима који нису имали пешадијска средства за борбу против тенкова (мине, флаше, бомбе, итд.), а нису били ни обучени за такву борбу.

Четничке и зеленокадровске јединице су биле слабије наоружане, слабије обучене, деконцентрисане и нису имале храбрости ни снага да прихвате одлучну борбу са нашим јединицама. Њихова тактика се састојала у томе да ватром са земљишних објеката (ретко из насеља) и већих одстојања присиле наше колоне да застану и да се развију за борбу. Чим би се наше јединице приближиле, оне би се, користећи добро познавање терена, повлачиле на друге положаје и поново отварале ватру. Зеленокадровци су одлучну одбрану пружили само у Соколу са неприступачних зидина старе тврђаве. У напад су полазили само ако су са њима биле усташко-домобранске или немачке јединице, а самостално само на мање патроле и поз,адинске делове. Иарактеристично је било да се четничке и зеленокадровске снаге међусобно нису трпеле, повремено су се и тукле, али су се ипак увек удруживале против јединица НОВЈ.

Рељеф земљишта, метесролошки, економски и хигијенски услови у источној Босни такође су пресудно утицали како на организацију Бригаде тако и на њену борбену и маневарску способност. По преласку у источну Босну им,ала је 4 батаљона по 3 чете са око 900 бораца. Нешто каеније форми-

ран је и 5 (муслимански) батаљон који је крајем јануара изашао из састава Бригаде. Приликом формирања 5. бригаде отишао је и 1. батаљон, али је крајем јануара поново формиран 4. батаљон, тако да је опет имала 4. батаљона. Поред топа, од борбених јединица формирана је Техничка чета бригаде (вод за везу, минерско-диверзантски и радни вод), а имал,а је и Противколско одељење (одељење противтенковских пушака и топовско одељење).

Постојање различитих квислиншких организација (прочетничких и проусташких), слабих услова за исхрану већег броја и већих јединица (нарочито у планинским пределима Мајевице, Бирча и Требаве) и нехигијенских услова за смештај јединица (у многим селима су „царевале" вашке и харао тифус) утицало је на убрзано формирање позадинских и санитетских установа. Прво су, одмах по преласку у Босну, организоване батаљонске кухиње, а затим формирани батаљонски радни водови, бригадна интендантура и бригадни санитет. Већ у децембру, у оквиру радних водова, формиране су кројачке и обућарске радионице.

Формирање ових јединица и опслужних установа допнело је бољој организацији исхране, снабдевања и лечења људств,а, и повећало ватрену моћ Бригаде. Међутим, комора, санитет и тешка оруђа Бригаде, а нарочито у планинским областима и неповољним метео-условима, само су отежавал.1 покрет и тиме слабиле маневарску способност. То се нарочито испољило у децембру 1943. године за време офанзивних дејстав,а непријатеља и првог одласка Бригаде у Посавину и на Требаву. Мада је извршила све добијене задатке и на време стизала у одређене рејоне, ипак је њена маневарска способност била далеко испод оне коју је иопољавала у Срему. Истина, покретљивост је тада била условљена и великим процентом босих или слабо обувених и обучених бораца.

За Бригаду је највећи проблем представљало снабдевање храном и другим интендантским потребама – одећом обућом, рубљем и др. Територија источне Босне, нарочито њени планински делови, била је сиромашна и исцрпљен,а пљачком од стране непријатеља и издржавањем већег броја јединица НОВЈ. Нешто повољнија ситуација била је у Семберији и у Посавини, али су у овим рејонима, због опште ситуације, јединице само повремено боравиле. Смањена количина једно-

врсне хране – најчешће порција чорбе са парчетом недовољно осољеног меса и парчетом проје или порцијом качамана имала је за последицу губљење кондиције. Но, без обзи< ра на то, борбе>ни морал је био на завидној висини.

Прехрамбеним артиклима Бригада се снабдевала из више извора: пленом од непријатеља, из месних извора преко органа народне власти, конфискацијом имовине непријатељг, куповином и пошиљкама из Срема. Ипак, основни извори су добровољна давања источнобосанских сељака. За прераду житарица и меса упућеног из Срема, Економско одељење Главног штаба Војводине је при 16. дивизији, у источној Босни организовало радионице: за прераду меса (у кобасице, саламу и суво месо), уља (од сунцокрета) капацитета 100–120 литара дневно и пекарску радиницу. Храна се пребацивала преко Саве са више чамаца и са 6 скела. За организацију преузимања хране из Срема и транспортовање до магацина, радионица и за болнице – чак до Бирча, одговарало је руководство интендантуре дивизије. Од половине августа 1943. до 1. фебруара 1944 , из Срема је пребачено само пшенице око 37 вагона, од којих је 6 вагона транспортовано за Бирч. Међутим, ову храну су највише користили рањеници и болесници, како 16. дивизије тако и 3. корпуоа.

Значајан проблем био је и снабдевање јединица рубљем, одећом и обућом. То се испољило још у октобру 1943. године, наступањем хладнијих дана. Још тзда је уочено да већи број бораца нема шињела, ћебади и топлог рубља, и да је код многих обућа дотрајала. За време непријатељских операција у децембру велики број бораца је био потпуно бос, што је изазвало тешке прехладе, одсуствовања и смањења ударне моћи батаљона. Иројачке, обућарске и опанчарске радионицс формиране при интендантури Дивизије, као и оне у Бригади и при радним водовима у батаљонима, радиле су непрекидно не би ли ублажиле ову ситуацију, бар са врцама (опанци од сирове коже који су се могли носити само по сувом или смрзнутом земљишту). Но, због честих покрета јединица, тај се проблем није могао решити све док офанзива непријатеља није прошла. У јануару и фебруару радионице су појачале рад и произвеле су довољан број опанака од коже и гуме па су се јединице на овај начин, а затим и пленом и добијеном обућом из Срема, потпуно опскрбиле. Врце су тада избачене

из опреме. Чак еу и јединице 3. корпуса добиле извесну количину обуће из ових радионица. На крају овог периода овај проблем је решен – сваки борац имао је одећу (истина различита) и комплетну пресвлаку (неки и по два пара).

Дол,аском у Босну требало је одмах приступити даљој фази развоја санитетске службе и прилагодити је новим условима ратовања. Организована су бригадна, амбулантна и батаљонска превијалишта. Санитетска служба је тако организована да је при Штабу бригаде постојао референт санитета бригаде при штабу батаљона – референт санитета батаљона, а у четама – четне и водне болничарке. Сем тога, на челу бригадне амбуланте је лекар. Бригадна амбуланта је оспособљена да може лечити лакше и покретне рањенике и болеснике, док су тежи рањеници и болесници упућивани у дивизијску или у корпусну болницу. До фебруара у амбуланти су лечени борци (23) углавном од јдче прехладе. Међутим, у фебруару је забележено 9 елучајева обољења од пегавог тифуса, па су предузете све хигијенско-епидемиолошке мере да се болест разбије – вршено је вакцинисање, шишање, прање и парење одеће и рубља. У јединицама – по четама, одржано је више предавања о здравственој заштити и потреби одржавања личне и колективне хигијене. На спречавању ширења пегавог тифуса ангажоване су све ст1ареш|Ине и партијске и скојевске организације. Посебна пажња посвећена је стручном оспособљавању санитетског кадра. У том смислу при Штабу бригаде одржана су два санитетска курса (болничарска) које је прошло 28 другарица.

Војно-политички, партијски, скојевски и културо-просветни рад у Бригади одвијао се у зависности од политичке и борбене ситуације у источној Босни и од задатака у одређеном периоду. Тај рад није престајдо ни у условима сталног покрета и сталне борбене активности. У данима одмора извођена је војна обука по водовима и четама, по плану разрађеном у Штабу дивизије и бригаде. Изводила се стројева обука, обучавало се у руковању постојећим оружјем и употреби у различитим борбеним радњама, вршена је тактичка обука - вод и чета у нападу и одбрани, заобилазак, заседа итд. – посе-дање положаја, заузимање заклона и маскирање. Старешине које су дошле из пролетерских јединица преносиле су нека мскуства из ових јединица, што је било од користи за Војво-

ђане. Сем тога, после оваке борбе на састанцима штабова и у јединицама вршене су критичне анализе: припрема јединице, тока и резултата борби – држања појединаца и јединица у борби. Новостечена искуства била су од највеће користи за старешине и јединице у следећим борбама, нарочито у погледу одржавања борбене везе и садејства јединица.

Поилтичка активност са борцима, пак, одвијала се у форми водних и четних конференција, ређе батаљонских. Ако су политичке конференције имале радни карактер (анализа борби – држање бораца у борби, међусобни односи и однос према народу) комунисти и скојевци долазили су са већ претходно заузетим ставовима на својим састанцима. На политичким часовима, који су трајали од једног до два сата, прорађиване су актуелне унутрашње и спољнополитичке теме и неке актуелне теоретске теме: Постанак версајске Југославије и њен слом, Стварање и развој НОВ и ПОЈ, Национално питање у Југославији и како се оно решавало, Народне издајице, Стварање народноослободилачке власти до АВНОЈ-а и после АВНОЈ-а (стварање Националног комитета Југосл,авије и његове одлуке), О великој октобарској социјалистичкој револуцији, О Црвеној армији, Развитак друштва, Праведни и неправедни ратови, итд. Предавања су припремали и одржав,али чланови политодела и политички руководиоци од штаба бригаде до чета. Након предавања вршена је провера знања вођењем разговора са борцима или поотављањем питања. У данима честих покрета и интензивне борбене активности, политичка настава је билд скраћена и информативна – читане су вести или су то били кратки договори. Повремено су одржавани састанци политичких делегата водова, политичких комесара чета, њихових заменика и скојевоких руководиоца у батаљону са политичким комесаром батаљона и његовим замеником. На овим састанцима подношени су извештаји и расправљало се о морално-политичком стању у четама и уоченим проблемима, преношене директиве вишег штаба и заузимани ставови о формама и облицима политичке дктивности на елеминисању негативних појава и ради морално-политичког, организационог и борбеног јачања јединице. Слични састанци одржани су и у Штабу бригаде са партијским, политичким и скојевским руководиоцим,а батаљона и бригаде, којом приликом су доношене

оцене за целу бригаду. Све је то доприносило практичном и теоретском уздизању бораца и старешина Бригаде.

Након преласка у Босну и доласка на нову територију пред партијске организације и комунисте постављени су следећи задаци: остварење руководеће улоге, организационо учвршћење и омасовљавање Партије; теоретско уздизање чланства, подизање ауторитета командног кадра, економско и санитетско сређивање Бригаде и др. На овим задацимапартијске организације су радиле током октобра и новембрд. Међутим, за време непријатељске децембарске офанзиве, Бригада је била изложена дужим покретима, честим борбама, лошим метеоролошким условима и економским тешкоћама, што је негативно утицало на борбену спремност и маневарску способност јединица (велики број бораца био је ван строја јер су били потпуно боси и недовољно обучени). Због наведеног и наглих промена ситуације, изненадних и брзих покрета, а и небриге штабова, један број бораца није могао да издржи та напрезања, а многи су се и разболели. У једном тренутку у 1. батаљону изостало је 82 борца. У том периоду за комунисте и партијске организације било је најважније подстаћи борце да издрже сва н,апрезања, да се појача борбеност јединица и одговорност и брига за људе. Инсистирано је и на омаеовљавању Партије, појачаној улози СИОЈ-а и развијању тешњих односа са народом. Ангажовањем целокупне партијске орпанизације многи проблеми су решени. Већ почетком фебруара, Бригада је имала 235 чланова и 74 кандидата за члана Партије. Мада су многа питања покретана на састанцима Политодела, бригадним и батаљонеким бироима, ипак су се проблеми у основи разрешавали на радним састанцима четних ћелија – т,амо где су се они најчешће и јављали и где су комунисти добијали конкретне задатке.

На теоретским састанцима, најчешће четних ћелија, прорађиване су следеће теме: О Партији, Дванаест услова бољшевизације Партије, Иратки курс за партијце и кандидате, Национално питање, Сељачко питање, чланци из ,,Пролетера", и др. Проучавајући наведене теме, комунисти су стицали основно марксистичко образовање потребно за њихову политичку активност у јединицама и у народу.

Недостаци и слабости партијске организације, у пређеном периоду, одразили су се и на СИОЈ. У организдционом смислу СНОЈ-евска организација није била потпуно оформље-

на – дуго нису били формирани батаљонсни и бригадни номитети. Четни антиви су били везани за батаљонске руководиоце СКОЈ-а. Четни активи су критиковани да скојевци нису били задужени по секторима и конкретним задацима. Но, након потпуног организационог оформљења и ангажовањем свих чланова СКОЈ је, и поред пропратних слабости, постао борбена оргднизација и резервоар Партије. Борећи се за углед своје организације и углед Бригаде, скојевска организација је заказала међубригадно такмичење и то у најтежим данима – за време децембарске офанзиве непријатеља, са следећим питањима: „1. – Која ће од наших јединица нанети непријатељу што више губитака са што мање сопствених; 2.-Која ће наша јединица одржати више зборова, конференција, приредби, основати више организација на терену куда пролази; 3.-Која ће од наших јединица најпре ликвидирати босотињу; 4. -Која ће од наших јединица најпре ликвидирати неписменост". Ангажујући се на овим задацима скојевци и бригада су постигли задовољавајуће резултате, без обзира на услове под којим се такмичење изводило. На радним саст,анцима СКОЈ-а расправљало се о свим проблемима у јединици, а најчешће о држању скојеваца у борби, о извршавању добијених задатака, о међусобним односима и односу према народу. На теоријским састанцима прорађиване су теме које су биле предмет интересовања и Партије. Но, за скојевску ортанизацију су увек била актуелна питања – потреба ом(асовљавања СКОЈ-а, теоретско уздизање чланства, осамостаљење батаљонских бироа и јачање дисциплине и одговорности што би, у крајњем, требало да још више ој,ача, морално-политичко стање и борбену готовост Бригаде.

У наведеном периоду посебна пажња била је посвећена кадровима, нарочито нижим, њиховом стручном и идејно-политичком оспособљавању, како би успешно руководили јединицама и успешно отклањали уочене недост,атке. У том циљу, при Штабу бригаде су били оформљени партијски и војно-политички курсеви, углавном за четне војно-политичке руководиоце, а трајали су по 12 дана. До почетка фебруара 1944. одржана су 3 пдртијска и 3 војно-политичка курса, које је похађало и завршило 112 слушалаца. Поред овога, један број старешина је похађао курсеве при Штабу дивизије и при Главном штабу Војводине. Курсеви су дали добре резултате и захваљу-

јући њим,а у Бригади је постојала кадровска резерва нижих војно-политичких руководилаца. На партијским курсевима проучавале су се следеће теме: Развитак друштва, 0 Партији, Организационо питање Партије, Стратегија и тактика, О кадровима, Национално питање у светлу народноослободилачке борбе у Југославији, О СКОЈ-у, 0 фашизму и О СССР-у. На војно-пплитичком курсу проучавале су се и стручне и политичке теме: Ратна служба, Борбена обука, Читање карата и планова. Настава гађања, Борба пешадије са тенковима, Тактика партизанског ратовања, Напад на насељена места, Одбрана из ваздуха, О ратовима, 0 фашизму, Национално пит,ање, Народна власт (НОО, АВНОЈ), Народне издајице и 0 СССР-у и Црвеној армији.

Док је у Срему организовање културно-просветног рада и културног живота бораца било уско повезано са организацијом на терену – у селима, у источној Босни то је зависило једино од организације културно-просветне делатности у Бригади и Дивизији. Управо, од организованог рада у јединицама условљен је био и културни живот сеоског становништва. Убрзо су у четама и батаљонима изабрани културно-просветни одбори који су давали тон овој активности. Одбори су организовали дилетантске групе, читалачке групе по десетинама, секторе за штампу, предавања >из просвете и за аналфабетеке течајеве. У почетку је културно-просветни рад имао више опште спознаЈни карактер, а онда је усмерен на подизање револуционарног и борбеног духа, не само у јединици, већ и у народу. У последња четири месеца у Бригади је објављено шест листова, а само до краја децембра 1943. године, бригадни активисти су организовали и одржали 31 приредбу (песме и скечеви) и конференцију са народом. Контакти са народом преко партијских и скојевских активиста и у форми конференција и приредби, били су од великог значаја за опредељење посавских, требавских и мајевичких сељака, и уопште за даљи развој НОП-а у тим крајевима. Јер, на мештане су, зависно којој народној и ненародносној групи пришдају, поред нашег утицаја, снажан притисак вршили и усташе, четници и зеленокадровци.

Прилагођавајући се, релативно брзо, условмма живота и борби у источној Босни, а имајући у виду целокупну војно-политичку и борбену активност, 3. војвођанска бригада је стекла богата и драгоцена борбена искуства, те израсла у ,,једну од

најбољих јединица" 16. војвођанске дивизије, како је то оценио Штаб дивизије у извештају Врховном штабу од 1. фебруара 1944.[148]

[148] Зборник 1У/22, док. 3, стр. 15—34, и Зборник 1Х/5, док. 54, стр. 330—344; Архив ВИИ, кут. 1243, рег. бр. 4—2.